

ČASOPIS

ZA

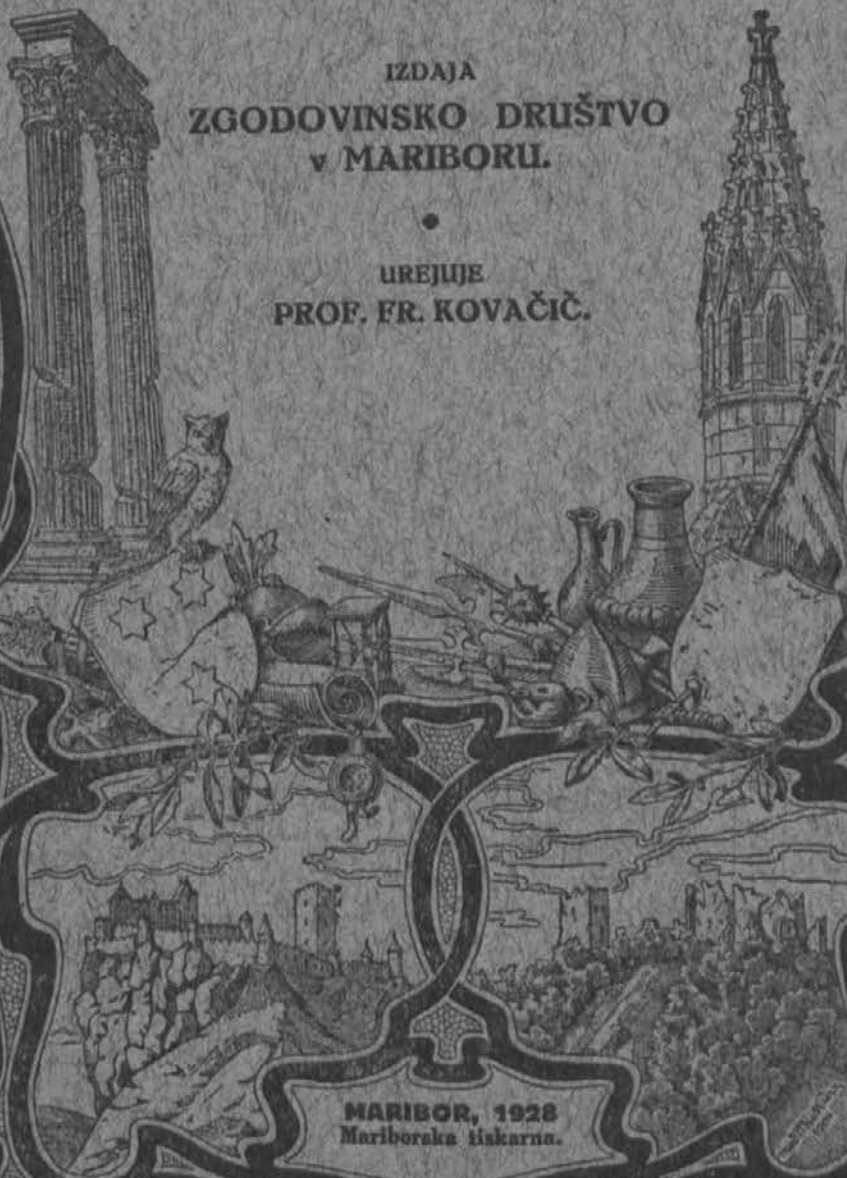
ZGODOVING IN NARODOPISEJE.

IZDAJA

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
V MARIBORU.

UREJUJE

PROF. FR. KOVAČIČ.

MARIBOR, 1928
Mariborska tiskarna.

Vsebina.

I. Razprave.	Stran
Dolenc dr. Metod, Odkod — vsobénjki?	165
Kratka navodila za ohranitev arhivov in glavna načela spomeniškega varstva:	
Mal dr. Jos., A. Ohranitev arhivov	175
Stelè dr. Fr., B. Osnovna načela varstva spomenikov	179
Stelè dr. Fr., Najdbe v bivšem dominikanskem samostanu v Ptuju	185
Glaser Janko, Študijska knjižnica v Mariboru	191
Travner dr. Vladimir, Grški, rimski in bizantinski novci mariborskega muzeja	216
Baumgartner Egon, Zbirka srednjeveških novcev v mestnem muzeju v Mariboru	223
Druzovič Hinko, Deset let slovenske glasbe v Mariboru (1918—1928)	225
Travner dr. Vlad., Pomen in delokrog pokrajinskih muzejev	246
Kotnik dr. Fran, O svetem Štefanu, zaščitniku konj	250
Kovačič Fr., Postanek in razvoj mariborskega muzeja	255
II. Izvestja.	
Skrabar V., Votivna slika s Ptujске gore	268
Ilešič dr. Fr., Varožl (Varaždin)	270
Dolar dr. A., Heterogenija krajevnih imen	272
III. Slovstvo.	
Bulić Fr., Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij. K. Prijatelj	274
Kos Fr., Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. M. Ljubša	277
Bulić Fr.-Karaman Lj., Palača cara Dioklecijana u Splitu	279
Orožen I.-Savnik R., Celje. Vodnik po mestu in okolici. M. Ljubša	282
Feder Alfred, Lehrbuch der geschichtlichen Methode. M. Ljubša	288
IV. Imenik članov »Zgodovinskega društva«	283

Odkod — vsobénjki?

Dr. Metod D o l e n c, Ljubljana.

I.

Slovenci uporabljamo za t. zv. agrarni proletarijat ali podeželsko delavstvo, ki pa ne obstoji samo iz delavcev brez lastne hiše in zemlje, več izrazov. M. P l e t e r š n i k pozna v svojem slov.-nem. slovarju: 1. bajtarje (od bajta, hölzerne Hütte, armselige Hütte, die Keusche), 2. kočarje (der Besitzer einer Bauernhütte, der Häusler, der Keischler), 3. osobénjke ali osobenjeke (tudi osobenjkar) (der Inwohner, der Besitzer einer kleinen Hube), 4. želárje (der Inwohner, der Häusler, der Keischler, einer, der zwar ein Haus aber wenig oder keinen Acker besitzt). Zadnjenavedeni izraz je nastal po »söller« ali »sölner« = Häusler, kar prihaja od solda = Ansiedlung. Prvi in drugi izraz je danes v občni rabi po vsej Sloveniji, prvi še prav posebno na Gorenjskem, tretji po Dolenjskem in južnem Štajerskem, zadnji pa po vshodnem srednjem Štajerskem. Dvomimo, da bi prosto ljudstvo po Dolenjskem vedelo, kaj pomeni — želár.¹⁾

V svojih studijah o vinogorskem pravu na Slovenskem izza konca 16. stoletja smo zasledili izraz »osobenjek« v prevodih gorskih bukev in to je dalo povod, da smo v svoji razpravi »Pravni izrazi v prevodih vinogorskega zakona« (1920)²⁾ navedli tudi besedo »osobenjek« in jo pretolmačili z dolenjskim izrazom »osobenjkar«. Tu pa nam je pokojni Anton Kaspret kot urednik pravopis besede popravil v »vsobenjkar« z motivacijo, da je historično samo ta pisava pravilna. Danes priznavamo, da je imel prav in naslednje vrstice naj to mnenje podpró.

II.

Radi preglednosti moramo najprej navesti naša listinska — nemška in slovenska — dokazila, da pokažemo zgodovino najnižjega ljudskega sloja po slovenskih vinskih gorica — vsobénjkov.

¹⁾ Po Vladimiru Mažuraniću (Prinosi za hrv. pravnopovjesni rječnik) poznajo Hrvati kučo, aedes, domus izza l. 1100, a za kučar navaja se tam, da je — Koucharius, t. j. nastojnik Kanonične kuće . . . i pobirač desetine cerkvene (str. 555). Vsobenjki ali vsobenjki, takisto bajtarji so Mažuraniću nepoznani, pač pa »želar, želir, željar, žiljer«, kar znači vrsto podanikov, inquilini, kmetiče, ugovornike prezzemljake.

²⁾ ČIKZ, II. let., str. 72—91.

Pravir v tem pogledu so gorske bukve (vinogorski zakon) z dne 9. februarja 1543. Shranjen je njihov izvornik v deželnem arhivu v Gradcu.³⁾ Člen 20. izvornika ima marginalno rubriko:⁴⁾ »Verpott, dass man mit aigem ruckh auf den pergcrechten einsitzen soll etz.«, glasi se pa tako: »Item alle, die mit aigem rucken im perkcrechten gesessen, sollen sich darausziehen und sich auf hueben und gueter sezen. welche aber darwider thäten mit den sol es gehalten werden, wie es in der landhandvest begriffen ist, ausgenommen es wär, dann das perkrecht zu zinsguetern worden. wo aber aus dem selben oder anderen zinsguetern widerumben ain weingarten gemacht wurde, alsdann mag der perkherr nach erkanntnuss der perkgenossen ain ziemlich perkrecht darauf schlagen.«

To določbo je prevedel župnik na Raki Andrej Recelj (Rezl) l. 1582. tako-le:⁵⁾ »XX. Item vsi ti kir so l laftnim Hrbtam Vgorshini si-dezhí, se imajo Vun Vlezhj. Inu na femble ali ymeine seftj, kateri bi pa zhef letuifitu sturil, stystim ima handlanú biti, kakur ie Vdefhellkim rozhinu sapopadenú Vun Vsetu, kadar bi ta gorfhina hpraudnimu Imeni raitala, kader bi pak is tihifstih ali drugih praudnih ymeín supet kenimu Vinogradu sturienú bilú, potler more ta gorni Gospud, po fpoñnanú tih sagornikoú Eno spodobno gorfhino nan udaritj.«

V letu 1595. so se kranjski deželni stanovi v Ljubljani posvetovali, kako bi za Štajersko izdane, pa dotlej tudi za Kranjsko veljavne gorske bukve iz l. 1543. zboljšali. V arhivu ljubljanskega stolnega kapitlja se nahaja »Formularien-Buch« Hannsa Laybasser-ja, ki je bil po vsej priliki uradnik imenovanega kapitlja. Zapisovalo se je v knjigo počenši z letom 1641. Med drugim se nahaja v njej originalni tekst gorskih bukev (str. 36 nasl.), nato slovenski prevod gorskih bukev (str. 73 nasl.) z naslovom »Gorske bukve, pissane v tem leti khadar se je pisalu 1646«, nazadnje (str. 93 nasl.) pa še celotno besedilo novega vinogorskega zakonika z naslovom »Berathschlagte Pergcrechts-Ordnung In Krain vnnd der Windischen Marckh, Ysterreich vnd Kharst etc.«. Podati hočemo najprej slovenski prevod izvornih gorskih bukev, za tem pa nemški tekst zboljšanih gorskih bukev, datiranih samo z letnico 1595, seveda le glede člena, ki nas zanima. To storimo zlasti radi tega, da se morejo zdolej

³⁾ Glej Katalog der Archivalienausstellung des Steierm. Landesarchives (Graz 1911), str. 78, kjer se nahaja opis izvorne listine.

⁴⁾ Citirano po Anton Meil: Das steirische Weinbergrecht und dessen Kodifikation im Jahre 1543; str. 126, 127.

⁵⁾ Vsi slovenski prevodi gorskih bukev so navedeni v razpravi D o l e m c: Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev; ponatis iz ČZN, 1927, str. 3, 4. Recelje v slovenski prevod je bil natisnjen v Let SIM 1889 in v Izv. muz. društva za Kr., IX. letn. Marginalne rubrike izvornika Recelj ni uvrstil v svoj prevod.

navedeni slovenski prevodi primerjati v tem pogledu, na katero besedilo — ono izvornih ali ono zboljšanih gorskih bukev — so se naslanjali. To je važno tudi za presojo vprašanja glede zakonite veljavnosti zboljšanih kranjskih gorskih bukev, ki po našem mnenju v tej obliki niso bile od vlade nikoli sankcionirane⁶⁾.

V *Laybasserjevem* slovenskem prevodu gorskih bukev ustreza členu XX. izvornih gorskih bukev čl. 18 in se glasi tako-le: »Vsi ofsobeneke ki per Vuinogradih prebivaio imaiio vn is gore na femlo priti kateri bi pak nehoti sturiti, Item fe more, kakor ie neuada Deshelska handlati, letufe pak Ven vsame kadar bi niuva ali gruntie bili, od katerih be se stiura inu prawda dadoiala. Aku fe pak Is eniga grunta od kateriga fe stiura Inu prauda daie en Vuinograd stori taku more ein Gorski Gosput Ipofnainem teh Meiasheu eno spodobno Gorfhino netaisti neloshiti.«⁷⁾

Tudi v zboljšanih gorskih bukvah se nahaja snov, ki nas tu zanima, v čl. 18. Glasi se pa sledeče: »Item alle die so mit aignem Rukhen im Perkrechtn wohnen vnd gessessen sein, sollen darauszziehen sich auf hueben vnd guetter sezen, vnd ohn sonderliche Ursachen, Alters vnd schwachheit halber, auch ohne zugeben der Pergherren darinnen nicht gelassen werden, ausgenommen es were dan das Perkrecht zu Zinsguettern [] widerumben ein Weingarten gemacht würde, alß dan mag der Pergherr darauff ein zimliches Perckrecht anschlagen.« Pripomnimo, da je prepisovavec — očitvidno sam Hans Laybasser — na mestu, kamor smo mi postavili, v originalu se nahajajoče oklepaje brez dvoma nekaj izpustil, namreč to, kar bi ustrezalo gori v originalu po prvi besedi »Zinsguettern« do »ain Weingarten« navedenim besedam. Inače stavek ne bi imel smisla.

Časovno bi uvrstili za *Laybasserjev*im slovenskim prevodom onega, ki je podpisan od I. Kapsch-Reittenburgi (Čretež pri Šmarjeti na Dolenjskem) in je datiran z dnem 17. oktobrom 1863. l.⁸⁾. Ali ta prevod je ves člen, ki se tiče predmetne snovi vsobenjkov, kratkoma izpustil.

Drug, po vsej priliki mlajši prevod, ki utegne biti še iz 17. stoletja, ima naslov: »Nasiga Svetliga Cesaria Gorskih pravn Vstaierske Vko-

⁶⁾ Nasprotno trdi brez dokazov Josip Gruden, Slovenski župani v preteklosti, str. 63, dočim je pisal isti avtor v svoji Zgodovini slov. naroda, str. 440, da je nadvojvoda Karol I. 1584 potrdil gorski zakonik za Notranjo Avstrijo, ki je bil spisan v slovenskem jeziku. Po našem prepričanju je bil k temu zaveden po spisu Ivan Vrhovec, Gorski zakon in gorske pravde, Izv. muz. dr. za Kr., VII. l., str. 71 nasl.

⁷⁾ Celotni tekst tega prevoda še ni bil nikjer tiskan; enako tudi ne osnutek za zboljšane gorske bukve. *Laybasserjev* priročnik formularijev se nahaja v arhivu stolnega kapitlja v Ljubljani.

⁸⁾ Tiskan v Izv. muz. dr. za Kr., I. III.

roske inu Vkranski Deselle Resnizho Poterienie.« V tem prevodu⁹⁾ se glasi ustrezajoči člen 19: »Vsakateri, kateri Vgorshinah prebiuaio, ti imaiio vnkaí iisaffani biti, kateri pak bi unkaí noteli ieti, stistimi se more po deselski ordningi rounati, na kateri gruntu neífo gorshine Vdariene alli postaulene, temuse more po sapouedi ali sposnaine gori vdarit.«

Že v 18. stoletje uvrstimo prevod, naslovljen z »Gorske articlne«¹⁰⁾, ki je služil nedvomno kot matica za nemško besedilo gorskih bukev, ki ga je priobčil Heinrich Georg Hoff v svojem: »Gemählde von Herzogthum Krain« iz l. 1808. V tem prevodu neznanega avtorja je napisano v čl. 20 tako-le: »Uhse Leti, Keteri So sedejozhi u te Gorshene, Se imajo unkei ulezhi. Ienu ne femle jet, kateri pa zhes le tu sturi, S tistem Se ima toku raunat, koker je u tem Desheuskem poterjeinu Sapupadenu. Ven je useta ta gorshena, kader je k zhinshnemu Blagu postala, keder pa jes stiste, ali drusiga Zhinshniga Blaga bode sped en nograd sterjen, toku more gors. Gosp. eno spodobno gorsheno jes soimi Sagorniki gori postavet.«

Iz sredine 18. stoletja sta nam znana dva slovenska prevoda gorskih bukev, ki sta nastala v Vagenšperku, nekdanjem grajskem domu kranjskega zgodovinarja Valvasorja. Oba se nahajata v isti knjigi; eden je ostal torso, ki ni prišel do prevoda tistih členov, ki obravnavajo predmetno snov, drugi »Gorske Freyesti Ad Cefsarje Ferdinando 2 : 3« nazvan, pa je zelo skrčena reprodukcija izvirnih gorskih bukev, in ne govori o tem, kar bi se tikalo vsobenjkov¹¹⁾.

»Gorske regelze al' Artikelne« se imenuje še drugi prevod, ki je nastal sredi 18. stoletja, verjetno v Boštanju ob Savi¹²⁾. Njegov člen 20. ima naslednje besedilo: »Ufsi, kir v gorah ali v gorshini so sedeozhi, se morejo veno semlo potegniti, kateri bi pa temu super bio, s tem se more dersati, koker deselska navada ali pravica premore, to se pak ven v'same, kader bi pa taistu billu k' enimu gruntu (de se stivra, inu prauda od tega jstiga dajalla) koker pak supet is eniga praudniga grunta se en Nograd stri toku more en gorski gōspud s' posnainam teh Mejashov ali sogornikov eno spodobno gorshino naudariti.«

Prevod, najden v Soteski ob Krki, naslovljen s »Cesarske Gorske Prauize«¹³⁾, ki je nastal bržčas v drugi polovici 18. stoletja, pa pravi v čl. 17.: »Usli Osabeniki ker per Vinogradeh prebivaie, imaie ven is gore na semle priti, kateri pak ne bi hotel sturiti, s tem se mora koker

⁹⁾ Tiskan v Letop. M. Sl. 1887.

¹⁰⁾ Tiskan tudi v Letop. M. Sl., 1887. l.

¹¹⁾ Noben od teh prevodov še ni bil tiskan; posestnik izvornikov je g. Henrik Franzl, tovarnar v Ljubljani.

¹²⁾ Še ne tiskan; nahaja se v ljubljanskem muzeju.

¹³⁾ Še ne tiskan; izvornik v posesti pisca teh vrstic.

je navada deselska Gosposka pregledati, letu se pa ti von same, kader bi nive ally grunti Bily od katerich bi se stibra ali Naloshek dau, ako bi pak se is eniga grunta od kateriga se stibra ine naloshik daie en Winograd sturi tako more en gorski gospod sposnainam teh Meiashu eniga takoviga osabenika obdrshati.«

Najmlajši, v začetku 19. stoletja (med l. 1807. in 1811.) nastali »prevod« pa je že precej svobodna prireditev gorskih bukev in ne vsebuje nikakšne določbe o »vsobenjkih« ali temu sloju ustrezajočih prebivalcev vinorodnih krajev¹⁴⁾ v Prekmurju.

III.

Iz prikazanega besedila slovenskih prevodov se vidi, da je bila določba izvirnika gorskih bukev, govoreča o neki vrsti vinogradniških priseljencev, ki se v dveh prevodih — *L a y b a s s e r j e v e m i n s o t e š k e m* — nazivajo naravnost z izrazom »osobenjki«, večini prevajalcev tako težko razumljiva, da so jo krivo prevedli ali pa kar izpustili. Že prvi in najstarejši prevajalec *A n d r e j R e c e l j n e v e*, kaj naj pomenja izvirnikov izraz »mit aignem rukh... einsitzen«. Gre tu za izraz, ki je bil od deželnih stanov graških prevzet v načrt novih gorskih bukev l. 1526. iz še starejših virov. Ti stanovi so stremili predvsem po unifikaciji vinogorskega prava, ki je veljalo že iz davnine, vendar tu tako, drugod pa drugače. Sankcijo osnutka so dosegli šele po 17. letih, namreč 9. februarja 1543. l. Izraz sankcioniranih gorskih bukev »mit aigen rugh... auf ain Weingartn zeucht« se nahaja že v rokopisu št. 141 iz dunajskega državnega arhiva, nastalem med l. 1430.—1450., dalje v rokopisu št. 367 graškega deželnega arhiva iz l. 1450 in št. 1161 istega arhiva glede listine nastale koncem 15. stoletja. Isti izraz se uporablja tudi v rokopisu admontskega arhiva, ki je nastal l. 1531.¹⁵⁾ Povsod tu pa pomenja beseda »aigen Rugh« ali »Rukhen«, če naj dá sploh pametnega smisla, ne kakor prevaja *R e c e l j* »lastni hrbet«, ampak *l a s t n i d i m* (*Rauch, Rauchfang*)¹⁶⁾. Pravi smisel čl. 20 izvirnih gorskih bukev je torej: Vsi, ki so se z lastnim dimom ali ognjiščem¹⁷⁾ priselili v

¹⁴⁾ Kje je izvirnik, nismo mogli dognati. Tiskan je ta primer gorskih bukev v Kalendarju Najsvetejšega Srca Jezusovega na 1912. leto (Szombathely).

¹⁵⁾ Vse te listine so obravnavane v monografiji *Anton Mell*, op. cit., str. 37—54.

¹⁶⁾ Na to je opozoril *Stowasser, Niederoest, Weistumtexte*, str. 80, glede pravnega napotila za Klosterneuburg iz konca 16. stol. *Anton Mell*, l. c., str. 17, je to razlago docela prezrl, ko govori o »Sitzen im Bergrechte mit eigenem Rükken«.

¹⁷⁾ Da so šteli ljudstvo v slovenskih pokrajinah v 14. in 15. stoletju po ognjiščih in ne po dušah, spričuje listina o obsegu župnij na Štajerskem za Maribor, Cmurek, Radgono itd. iz l. 1445 (rokopis v štaj. dež. arh. št. 1314), kar navaja *Ljubša, Zem-*

vinograde, dasi so prebivali poprej na kmetiji izven vinske gorice, naj se vrnejo nazaj tja, odkoder so prišli. Če tega ne storé, naj se ž njimi postopa tako, kakor je v deželnem štajerskem ročinu (Landhandfeste) navedeno. Veljavnost določb štajerskega deželnega ročina se torej že predpostavlja. O njegovi vsebini hočemo takoj govoriti.

IV.

Že nekoliko stoletij pred gorskimi bukvami je vzniknilo vprašanje, kako preprečiti izmenjavanje stanovskega položaja v najnižjih slojih ljudstva. Interes vlastelinov je šel za tem, da se obdržé njihovi rojenjaki (Erbholden) na vlastelinski zemlji, kajti le, če je bila ta zemlja obdelana, dobivali so vlastelini od nje haska. V 13. stoletju se pojavi pobegovanje rojenjakov od zemlje, ker so bila bremena prevelika. Vlastelini so se trudili, da zastavijo pot ubežnikom z vladarskimi odredbami.

V štajerskem deželnem ročinu iz leta 1237. stoji že določba avstrijskega vojvode Friderika, ki se glasi: »Homines ipsorum proprietatis vel in praediis eorum, modo quodlibet positos, qui ad civitates vel villas forenses, quae erectae per omnem ipsam terram fuerint et libertate ditae, occasione huius libertatis confugiunt sine licentia Dominorum ad quos pertinent, propriis Dominis ipsorum restituantur cum rebus, occasionibus quibuslibet praetermissis.« — Rudolf I. pa je odredil l. 1267. sledeče: »Item nullus recipiat et teneat homines proprios alicuius vel aliquo justo titulo alteri attinente contra Domini voluntatem salvis iuribus, libertatibus et privilegiis Civitatum Municipiorum seu alienarum Communitatum lis competentibus ex Imperiali Munificentiae et Terrarum a Principibus approbata Consuetudine ex antiquo«. Osem let pozneje pa je potrdil gori navedeno določbo docela enako tudi njegov sin Albert I. 1275.

Glede ubežnikov pa je Rudolf I. l. 1277. posebej še sledeče odredil: »Wir setzen auch auf vnd Bestätigen mit Unserer Gewalt, den Wir haben, ob der Steyrer aigen Leuth oder die auf ihrem Behausten Gut gesessen seynd, fahren durch Freiheit, ohn Ihr erlauben, in ein Statt oder in einen Marckt in dem Land der gefreiet ist, dass man die ohne alle wiederrede mit sambt dem Gutt Ihren Herrn, die sie angehöret, wieder antworte«. Kralj Friderik pa je sprejel v svoj reformirani ročin l. 1445., pet let po nastopu svoje vlade, sledečo določbo: »Item welcher Bauer in ein Statt oder Marckt sein Herrn flüchtig wird, erfordert

ljepisni razvoj sedajnih lavantinskih škofij na levem bregu Drave do Jožefa II: ČZN, XIX. l. (1924), str. 55. — Za Hrvate glej še Mažuranić, op. cit., str. 237, kjer je pripominjeno: »Pod kraj XV. veka popisano je medju Savom i Dravom oko 30.000 dimova«. Za dimino koncem srednjega veka v Srbiji gl. Dolenc, Dušanov zakonik, str. 103, 104.

den der Herr, oder sein Anwald an den Statt oder Marckrichter, dahier er dann ist flüchtig worden, dem soll man da mit Leib und Gut herausantworten als recht ist, dod dass Ihn in den negsten zweyen Jahren noch solcher Flucht erfordern solle. Wird er aber in denselben zweyen Jahren von seinem Herrn oder seinem Anwalde mit erfordert, so soll er hinführo nach Ausgang der zweyen Jahr in derselben Statt oder Marckt dahin er dann geflohen ist mit sambt seinen Gutt, so Er dahin bracht hat, geruhiglich bleiben«.

Domneva pač ni neopravičena, da so vse ostre odredbe glede dotoka v mesta in trge ubežnike pripravile do preseljavanja v drugo smer —: v vinogorske hrame in zidanice. **Da prepreči tudi ta odtok rojenjakov tjakaj, izdal je navedeni vladar pod naslovom »Das die pauern ir zimmer in perkrechten abthun« v istem ročinu še sledečo odredbo:** »Item das all pauern in allen perkrechten **ire zimmer darin si häuslich sitzen** untzt auf einen Keller und Press zwischen hin und des vorgeantent sand Johannstag zu sonnwenden abprechen und sich damit in Dörfer oder auf Hofhuben oder Hofstat ziehen und setzen sollen. Thäten sie aber das nit, das dann unsers hauptmann in Steyr anwald solch zimmer in allen perkrechten im Land Steyr nachmaln abprechen. Und da soll der pauer, des daz zimmer ist, für sein ungehorsam unsern hauptman oder seinem anwald zwai pfund pfennig geben und darum mögen sie sich sein guts alsdan unterwinden«.

Tu torej vidimo, da je šlo za prebivalce, ki so stanovali »in zimmern« — v s o b a h¹⁴⁾ vinogradnih hramov ali zidanic. Baš zato pa se nam zdi popolnoma opravičeno in verjetno, da so se imenovali v s o b é n j k i¹⁵⁾. Vlastelinstvo in ž njim vladar so hoteli, da naj se tisti, ki so služili »mit aignem rukhen« t. j. z lastnim ognjiščem, kot znakom l a s t n e g a d o m a, pa so se preselili v s o b e hramov (Gaden) ali zidanic po vinogradih, vrnejo na svoj bivši dom in obdelujejo zemljo, kot prej, da ne postane sčasoma nehasnovita pušča. Zato se obrača vladar zoper vsobenjka in njih gospodarja vinograda in kaznuje oba, če se ne pokorita v danem roku. Mislimo pa, da niti ni bilo treba, da sta vsobenjek in gospodar vinograda prihajala vedno in povsod kot dve različni osebi v poštev. Tudi za tistega posestnika vinograda je vladarjeva za-

¹⁴⁾ Ni razloga, da bi ne smeli misliti, da je bil izraz »soba« v 16. stoletju med Slovenci že udomačen. Poreklo mu je po P l e t e r š n i k o v e m slovarju mažarsko, od »szoba«, a to je nastalo iz staronem. »stuba«.

¹⁵⁾ Nejasnost etimološkega izvora vsobénjkov se vidi že iz tega, da je Pleteršnikov slovar moral sprejeti osobenjke, osobenjice itd., prav tako, kakor tudi osebenjke, osebenjice itd. Prva oblika se nahaja že pri Trubarju in Dalmatinu. Breznikov Slovenski pravopis pozna samo »osebénjka«, pa ga istoveti s »kajžarjem« in »gostačem«. (Na Dolenjskem se govori tudi »šabêjek«.)

brana veljala, ki je pustil v nemar svoje lastno posestvo v selu in se preselil z vsemi svojci v vinograd v sobo svojega hrama ali zidanice.

Ali vladarjev ukaz ni imel zaželjenega uspeha! Zabranitve se še ponavljajo. Deželni ročin iz l. 1520. je vseboval to-le določbo: »Perkholden abzuthun. Item es sollen auch um hinfür kain paur in den perkrechten sitzen, alsdann solches die landhandvest sunderlich anzaigt. welche aber jetzt darin sitzen, die sollen sich zwischen hie und des nachst Kunftgen sant Mertentag darob ziehen bei vermeidung der straff in der selben landhandvest begriffen«. Jednako se je glasil sklep deželnega zbora v Gradcu l. 1522.²⁰⁾ Odtod je prešla očitvidno vsa ta snov v osnutek deželnih štajerskih stanov za gorske bukke, ki so bile v končni redakciji izdane šele 9. februarja 1543.

Tako vidimo, da se je vsobenjkarstvo po vinogradih navzlic ostrim prepovedim od strani vladarja, izdanim v l. 1445., vendar le še sto let vzdržalo. Zato so posegle gorske bukke vnovič vmes in ponovile zapoved, da gredo prejšni posestniki lastnih domov z lastno dimino, sedajšnji vsobénjki, nazaj na svoje opuščene domove. Slovenski prevajalci nemškega izvornika, ki so imeli nalogo pripraviti slovensko besedilo gorskih bukkev, da se je moglo čitati začetkom vsakega vinogorskega zbora kot pravno napotilo (Weistum) zbranim vinogradnikom, pa niso več razumeli nemškega besedila in ga prevedli napak²¹⁾ ali pa pustili neprevedenega²²⁾.

V.

Borba glede vsobénjkov — Inwohner — je prešla, kakor se da zasledovati po zapisnikih o gorskih pravadah, poslej v borbo med gorskimi gospodi in vinogradniki, ki so imeli po svojih hramih ali zidanicah v svojih vinogradih — vsobénjke. Prvim so bili vsobénjki fluktujoč element, tujci, priseljenci brez lastnega doma, ki so utekli iz zemlje, bodisi istega gorskega, bodisi drugega grajskega gospoda. Drugim, vinogradnikom, ki so ščitili svoje vsobénjke, pa so pomenjali dobrodošlo oporo pri obdelavanju vinograda kot njihovi stalni delavci.

²⁰⁾ Citati so posneti po monografiji A n t o n M e l l, op. cit., str. 127.

²¹⁾ Nerazumevanje izraza »mit aignem rugh« ali »rucken« je zavedlo prevajavca Laybasserja in onega soteških gorskih bukkev do zamenjave histeron - proteron. Kajti vsobénjki so pomenjali tudi takšne ljudi, ki so že več generacij vsobenkovali v vinogradih s svojo družino vred; v izvorniku pa so bili mišljeni samo neposredni vbežniki. Drugi prevajavci, ki so se eliptično izrazili: »vsi, kateri prebivajo v vinogradih«, ali slično, pa so izključevali naravnost možnost stalnega bivanja v vinogradih, kar pa brezdvomno ni ustrezalo niti živlenskimi potrebami, niti resničnim dejanskim razmeram.

²²⁾ O drugem delu določbe čl. 20 izvornih gorskih bukkev, odnosno dotičnih slovenskih prevodov, v katerem je govora o izjemah pri zakupnikih kmetij, tu ne razpravljamo, ker ni v zvezi s predmetom. Gl. o teh določbah tolmačenja v A n t o n M e l l, op. cit., str. 127.

Zdi se, da se vinogradniki (bodisi mejaši, ki so imeli vinograde v dednem najemu in so bili le glede zemlje podvrženi kavzalnemu pravosodstvu gorske palice, bodisi sogorniki, ki so bili rojenjaki ali tlačanje in kot taki glebae adscripti ter z osebo in z zemljo podložniki gorske palice), niso niti takoj po izdaji gorskih bukev, niti nikdar pozneje docela vklonili predpisom deželnih ročinov in gorskih bukev, da naj odpravijo svoje vsobénjke iz svojih vinogradov!

Imamo v zapisnikih o vinogorskih pravadah že iz prvega desetletja 17. stoletja listinske dokaze o pritožbah vlastelinov, da se dotični člen gorskih bukev ne spoštuje. Opat kostanjeviškega samostana je tožil osebno na vinogorskem zboru dne 12. septembra 1604 na Jablanicah (Antzenberg)²³⁾ vse prizadete vinogradnike, da morajo vse vsobénjke (»Rucksassen« jih imenuje protokol) iz vinogradov odpraviti, kakor vele-va čl. 10 gorskih bukev. Ljudski sodniki pa mu niso ugodili, ampak s sodbo so le v to privolili, da naj dotični vinogradniki, ki trpé vsobénjke v svojih vinogradih, plačujejo malo več davščin. Tu se vidi jasno, da je šlo gorskemu gospodu v prvi vrsti za dohodke. Ko mu jih ljudski sodniki priznajo po drugi poti, pa se je pomiril in ni apeliral na višjo instanco, da si bi imel jasno besedilo gorskih bukev za-se... Tudi v sosednjem vinogorskem okolišju, pod pletersko vinogorsko palico, so vživali vsobénjki zaščito pri ljudskih sodnikih. Iz zapisnika o vinogorskem zboru z dne 2. junija 1621²⁴⁾ vidimo, da je bil nek vsobénjek tožen od dvorskega sodnika v Pleterju, češ da je sekal zelen les in ga vozil domov, kar da ni dovoljeno. Vsobénjek se je zagovarjal, da je kupil les od soseda. Pa so ljudski sodniki izrekli, da ni povoda za kaznovanje. Da so bili vsobénjki večkrat od raznih drugih okoliških gorskih gospodov zaradi zločinov zoper tujo lastnino na vinogorskih zborih sojeni, ne da bi se povpraševalo, ali imajo pravico bivati stalno v vinogradih, zato je dokazov v zapisnikih o teh pravadah dovolj.

Zahteve, da se morajo vsobénjki odpraviti iz vinogradov, so se vendarle pozneje ponavljale, pa so imele različno usodo. Tako čitamo v zapisniku z dne 30. marca 1699 o vinogorskem zboru na Koglu pod klevevško gorsko palico t. zv. občno sodbo (Gemein Urtl), da ne sme nihče »fremde Leut oder von anderer Herrschaft Entlofene Untertanen« v gorici obdržati, inace ga zadene huda kazen²⁵⁾. Toda le 6 let za tem pride

²³⁾ Glej Dolenec, Pravosodstvo cisterc. opatije v Kostanjevici in jezuitske rezidence v Pleterju, Zborn. znan. razprav, III. l., str. 25.

²⁴⁾ Glej ibid., str. 27.

²⁵⁾ Glej Dolenec, Pravosodstvo klevevške in boštanske graščine, Zborn. znan. razprav, V. l., str. 163. V razpravi, citirani pod ²³⁾, smo na str. 30 navedli primer pravde zaradi uteklega podanika med vlastelinom Volkom pl. Werneghom in kostanjeviškim opatom iz l. 1663.; sodbo je sklenilo ad hoc pozvano nepristransko sodišče.

na vinogorskem zboru dne 12. marca 1705 na Raki (gorska palica kostanjeviške opatije)²⁶⁾ zopet do zahteve opatovega zastopnika, da morajo vsi sogorniki vse soprebivavce na vinski gorici, ki nimajo dovoljenja od gorskega gospoda za bivanje le-tam, takoj odstraniti. To pot pa se ljudski sodniki, sami vinogradniki, niso hoteli vkloniti, da bi po navedeni zahtevi izdali sodbo. Raje je od 20 sodnikov 16 zapustilo kraj, kjer se je zbor vršil, s čimur je bilo sodišče za to pot razbito.

Borba za in zoper vsobénjke odslej ni hotela več nehati. Na vinogorskem zboru dne 31. marca 1745 na Bojniku²⁷⁾, ki je spadal pod klevevško gorsko palico, je tožil upravitelj graščine in dosegel sodbo, da zapade vbežniku vinograd v korist gorske gosposke, ne da bi ga mogli niti njegovi najbližji sorodniki za-se zahtevati. Deset let prej, na vinogorskem zboru v Starih vinih, dne 14. septembra 1755²⁸⁾ je bilo celó sklenjeno, da se priseljencem vsobénjkom podró peči («ihre Offen niederzuschlagen»), kar pomenja najostrejšo zabranitev bivanja v hiši. (Tudi zadruga ob kranjsko-hrvaški meji, ki nočejo več živeti ob skupnem ognjišču, podirajo še dandanes v znak razdružitve hišne peči.) V zapisniku z dne 19. septembra 1763 (Stara vina)²⁹⁾ čitamo v občni sodbi: »Die gesamten Inwohner, die nicht den Contributions Mitleiden unterworfen seindt, sollen durch die Mejaschen lauts k. k. Freyheiten herausvertrieben werden«. Kot označene prostosti so bile brez dvoma mišljene gorske bukve; o mejaših je govora, ker ti večinoma niso sami stanovali v vinogradih, pač pa sogorniki.

In vendar mir še ni bil dosežen; treba je bilo nekega kompromisa med gorskim gospodom in prizadetimi vinogradniki: Določeno je bilo na vse zadnje, da **sme vsak vinogradnik obdržati po enega vsobénjka**. To je prišlo do izraza na več vinogorskih zborih z občno sodbo, n. pr. dne 3. marca 1784 na Bojniku³⁰⁾. Seveda je kompromis naravnost kršil še vedno veljavne gorske bukve in je mogel veljati le lokalno. Kajti malo let prej (l. 1781.) je zahteval prosvitljeni ekonom, graščak in gorski gospod na Starem gradu pri Novem mestu, Franc Anton pl. Breckenfeldt v svoji spomenici na Kmetijsko družbo v Ljubljani, naj se gorske bukve reformirajo, da bodo ustrezale duhu časa³¹⁾. Med svojimi nasveti

»Prejem ljudski« je bil zabranjen tudi po Dušanovem zakoniku; glej Stojana Novakovića Zakonik Štefana Dušana, čl. 183 in str. 209.

²⁶⁾ Glej v op. ²⁵⁾ c.t. razpravo, str. 16 in 25.

²⁷⁾ Glej v op. ²⁶⁾ sit. razpravo, str. 163.

²⁸⁾ Glej ibid., str. 170.

²⁹⁾ Glej ibid. str. 171.

³⁰⁾ Glej ibid., str. 171.

³¹⁾ Glej Dolenc, Kmečko dedno nasledstvo etc. poseb. odtisk iz ČZN 1927, str. 41.

pa navaja na prvem mestu to-le: Kočarji ali vsobénjki naj se odpravijo. Sicer bi res vsled tega gosposka izgubila svoje goldinarje na dimini (Rauchgulden); ali ti ljudje so malopridneži in lenobe, ki dajejo le slabe vzglede...

Breckenfeldtovi nasveti pa so prišli prepozno! Odprava tlačanstva, čeprav za enkrat še ne popolna, ki jo je Jožef II. zasnoval, je prinesla tudi najnižjemu ljudskemu sloju svobodo selitve. **Vsobénjki niso bili več vezani na dovolitev gorske gosposke radi stanovališča v vinskih goricah.** S tem odpade vsaka raison d'être vsobénjkov kot nekakšnih stalnih delavcev, nastanjenih v sobi, t. j. v pač jedinem, ad hoc pripravljenem prostoru hrama ali zidanice na vinski gorici, in ta posebna vrsta najnižjega ljudskega sloja se zlije posej v eno in isto skupino s kočarji, želarji in bajtarji.³²⁾ Celó poreklo njihovega zgodovinsko-utemeljenega naziva se je popolnoma pozabilo: postali so iz vsobénjkov — »osobenjki« ali celo »osebénjki«!

Kratka navodila

za ohranitev arhivov in glavna načela spomeniškega varstva.

A. Ohranitev arhivov.

Vsak arhiv je organizem zase, ki se je razvijal in rastel svojim določenim potrebam primerno ter je s svojimi dokumenti reagiral na življenje svoje okolice, kakor ona zopet nanj. Zato je za ureditev zgodovinskih spisov težko postavljati obče veljavne norme in nepremakljiva pravila in bo pravilna ureditev danega arhiva izrastla vselej iz njega samega, ter si mora biti urejevalec predvsem na jasnem glede glavne vsebine arhivalnega gradiva, ki ga hoče urediti.

V splošnem veljajo za postopanje v vsakem slučaju brez ozira na posebni slučaj dotičnega arhivskega kompleksa sledeča načela:

Konvoluti in povezi spisov, ki leže mogoče razmetani po raznih kotih arhivnega prostora, naj se nikdar prenačljeno ne razdirajo. Večinoma namreč ti povezi in fascikli niso nastali kar slučajno ali samo zato, da bi bile »stvari bolj pri kraju«. Pregledati je treba najprej, če ni med povezanimi spisi kake notranje vsebinske zveze. Pogosto bomo namreč našli ravno v takih neslučajnih povesmih tudi pojasnila, kako so ti akti nastali

³²⁾ »Gostači« pa pravilno ne spadajo v isto skupino, ker so izrazito najemniki stanovanja samo za pogodbeno določeno dobo.

jali. Ako bi jih pa v pregoreči vnemi sestaviti nekaj drugega, novega in modernega, iztrgali iz njihovega zgodovinskega miljeja, ki ga navadno predstavlja in varuje tak sveženj, smo si s tem morebiti tudi že izpodkopali tla za razumevanje vseh mogočih njihovih historičnih zvez in morda v vsebini ali drugače danih nadaljnih kašipotnih migljajev. Kajti, ako smo razdejali to, kar so zasnovali nekdanji registratorji, utemeljitelji ali celo lastniki arhivov sami tekom stoletij v dobrem poznanju življenja svojega časa, je pogosto le s trudapolnim študijem mogoče restavrirati vzročne in zgodovinske zveze med dotičnim gradivom.

Ako pa je nastala v arhivu prava in ne le navidezna zmeda, bo mogoče pri večini naših manjših graščinskih, občinskih, tržkih in župnijskih arhivov s pridom uporabiti spodaj sledeči shema, kateremu se mora po vsebini arhivalij eventualno dodati še ena ali tudi več drugih točk ali oddelkov.

Kajti preden se podam na urejevanje kakega arhiva, se moram najprej do podrobnosti seznaniti z eventualno že tiskano literaturo o instituciji odnosno njenem uplivu na življenje bližnjega okrožja. Tako pripravljen, ko mi ne bo vsaka reč nova in neznana, bom drugače kakor sicer gledal na gradivo in ga bom mogel potem tudi kritično presojati in opredeljevati v posamezne organske oddelke. Pred podrobnim sortiranjem je namreč nujno in priporočljivo, da sem si v glavnem vsaj površno na jasnem, kake vrste gradivo mi arhivalije nudijo. Kajti umevno je, da je treba dati drug shema ureditvi arhiva, ki so mu v pretežni večini podlagla akti patrimonijalno-sodnega značaja, drug zopet arhivu s pretežno gospodarskim ali upravno administrativnim gradivom, drugačno sliko bo nudil prav urejeni občinski in zopet drugo župni, cehovski ali arhiv kake stare verske bratovščine. Treba pa se je ogibati, da bi se stvorila obsežnejša serija fascikljev »Miscellanea«. Pri skrbni proučitvi vsakega akta brez dvoma ne bo težko najti grupe, v katero bi se snovno dotični akt subsumiral; skupina »Miscellanea« pa otežuje iskanje, zlasti dokler ni izvršen tudi podrobni repertorij o spisih.

Ker starejše listine po večini niso datirane s tekočim dnem meseca, marveč z dnem tedna v zvezi s praznovanjem godu kakega svetnika ali po kaki nedelji, je treba dan in mesec točno ugotoviti. To redukcijo datuma je najlažje razrešiti s pomočjo priročne knjižice: **Grotefend, Taschenbuch der Zeitrechnung.**

Pri razvrščanju naj se spisi dobro osnažijo prahu, treba pa je paziti, da se papir ne poškoduje in da kaj ne odpade. Papir naj se ne preginja v osmerko, ampak naj se polaga v svežnje v polah, ki se oviti zlože med trde kartone. Zavreči se ne sme nič, četudi je papir mogoče že od miši načet, pisava obledela ali se zdi komaj ali sploh nečitljiva. Česar eden ne

zmore, bo znal mogoče z drugimi pripomočki razrešiti kdo drugi. Shramba pa naj bo zračna, suha (vendar naj solnce ne sije naravnost na arhivalije), ognja varna in brez živali.

Obrazec razvrstitve arhivalij.

1. Urbarji, urbarski registri.
2. Listine: a) zemljiško posest (cela gospodarstva ali večje komplekse) zadevajoče,
b) osebne.
3. Uradna poročila, rešitve, računске priloge, deputatne tabele, preliminariji, bilance, organizacije, instrukcije, obračuni, gospodarstvo, služinčad.
4. Računske knjige, glavne knjige.
5. Zakupne in najeminske pogodbe, nakup in prodaja zemljišč (posamezne kmetije ali poslopja), zajmi (fevdi), izvlečki iz deželne deske, opisi in popisi posestva, cenitve, meje, mape, načrti, risbe, stavbe, inventarji.
6. Procesi gospodarstva (gospodarstvo zoper gospostvo; spori gospostva s podložniki).
7. Dajatve in davčne zadeve, davčne regulacije, fasije, zaostanki, zemljiška odveza, robota.

Ali: A. Davčne zadeve: a) davčne regulacije; izdelava katastra,
b) davki, redni, izredni (prisilno posojilo, vojne kontribucije itd.).

B. Urbarijalne dajatve: a) stvarnega značaja,
b) osebnega značaja.

C. Zemljiška odveza.

8. Uradniške zadeve: a) Korespondenca (poročila) uradnikov,
b) predaja in prevzem službe in urada,
c) spori in procesi z uradništvom,
d) listine uradnikov, zapuščine itd.
9. Patronat urejen po cerkvah.
10. Cerkveni in drugi računi; bolnišnice, hiralnice, šole.
11. Občinske zadeve: a) občinski računi,
b) razne zadeve.
12. Patrimonialne zadeve: a) Civilno sodstvo (event. zadevni protokoli),
b) kriminalno sodstvo (ev. protokoli),
c) pritožbe podložnikov,
d) listine in potrdilna pisma (ev. zadevni protokoli),

- e) krošnjarstvo,
- f) gozdne pravice,
- g) lov in ribolov,
- h) ubožni zaklad, podpore,
- i) konskripcija podložnikov.

13. Akti iz dobe francoske okupacije (na teritoriju Napoleonovih Ilirskih dežel).

14. Stiki z oblastvi:

- a) cirkularji,
- b) instrukcije,
- c) ceste in mitnine,
- d) vojaške zadeve,
- e) zdravstvo, veterinarstvo,
- f) narodno gospodarstvo, trgovina, colnina, mitnina, cene,
- g) šolstvo,
- h) policija, javna varnost.

15. Genealoški spisi, rodoslovne tabele; grboslovje.

16. Rokopisi (razvrščeni po vsebini).

Upravitelje cerkvenih arhivov v **ljubljski škofiji** opozarjamo posebej na dobro pretehtana, iz prakse izrastla določila in navodila druge ljubljanske škofijske sinode leta 1908., ki so tiskana v uradnem poročilu, objavljenem pod naslovom Synodus dioecesis labacensis II., Ljubljana 1908, str. 148 sl. poglavje De archivio in str. 241 O popisu arhiva, — v **lavantinski škofiji** pa na sinodalne določbe v poglavju »De archiviis parochialibus et decanalibus deque archivio dioecisano«. (Lav. sinod. knjiga 1903, str. 857 nsl.)

Za vse slučaje najdb ahrivalij brez gospodarja se priporoča, da se vse take najdbe oddajajo samo odgovornim javnim zavodom, ki dajejo garancijo, da bodo arhivalije varno in vestno hranili ter skrbeli za njihovo znanstveno izrabo. Za Mariborsko oblast prihaja v poštev edino Zgodovinsko društvo v Mariboru, za Ljubljansko oblast pa Deželni arhiv v Ljubljani, Narodni muzej. V nobenem slučaju naj se najdene arhivalije ne oddajajo privatnim osebam, če se tudi bavijo z zgodovinskim raziskavanjem, ampak naj se tudi v slučajih, ko se pojavi od koderkoli želja po privatni izrabi, oddajo najprej odgovorni arhivski centrali, kjer so za študij vsakemu na razpolago ter si tak privatni znanstveni interesent lahko tudi izprosi pravico prve vporabe.

Tudi v slučajih, kjer ohranjene arhivalije ne vzbujajo več tistega živega interesa, ki bi garantiral potrebno skrb zanje ali kjer ni za to primernih shramb, se priporoča, da se arhivi oddajajo v hranitev s

pridržkom lastninske pravice imenovanima centralama. Pri cerkvenih arhivalijah se razume, da je v takih slučajih potrebno dovoljenje pristojnega škofijskega ordinariata.

Deželni arhiv v Ljubljani in Zgodovinsko društvo v Mariboru sta obenem tisti mesti, kamor se lahko vsak, ki potrebuje kakega pojasnila ali navodila v kaki arhivski zadevi, obrne po informacije.

Dr. Jos. M a l.

B. Osnovna načela varstva spomenikov.

Dolžnost ohranjevanja spominov preteklih časov, življenja naših prednikov itd., ustanov, ki dajejo okvir življenju celih dob ter vsega, kar nam more v kakršnemkoli oziru služiti za globlje zgodovinsko, psihološko in kulturno razvojno pojmovanje človeka, spada nedvomno med osnovne, že po prirojenem instinktu dane težnje, tako da nas vsaka izguba starinskega spominskega objekta zadene podobno izgubi dragega nam človeka.

V današnji dobi kompliciranega kulturnega življenja je javna skrb, ki jo vrši država, objela tudi varstvo spomenikov preteklosti in so se po praksi, pridobljeni s sistematičnim delom nekaj generacij, izkristalizirala neka osnovna načela, katera naj bi imel kot vodilo pred očmi vsak, ki ima opravka s spomeniki.

Ugotavljamo pred vsem, da spada pod pojem spomenik **vse, kar je ostalo kot spomin na minulo življenje po preteku nekako spomina enega normalnega življenja oziroma dveh generacij, torej kar se je ohranilo preko 60 let od svojega postanka.** Glede postopanja s takimi predmeti veljajo več ali manj sledeča splošna načela:

1. — Ohranjajte vse, dokler nimate od poklicanega strokovnjaka, najbolje konservatorja, izjave o spomeniški vrednosti dotičnega predmeta. Vsak, na videz še tako brezpomemben ali slabo ohranjen predmet ima namreč lahko važno znanstveno vrednost.

2. — Zavržene stvari, ki nimajo za lastnika nobene praktične vrednosti več in so mu samo v nápotje, naj se po ugotovitvi, da predstavljajo spomeniške vrednote, oddajajo najbližjemu muzeju, ki jih bo hranil, skrbel za to, da jih obvaruje razpada in da se znanstveno obdelajo. Na željo lastnika sprejemajo muzeji take predmete tudi samo v varstvo s pridržkom lastninske pravice. Zadnje zatočišče za cerkvene starine sta škofijska muzeja za ljubljansko in mariborsko škofijo v Ljubljani in Mariboru.

3. — Prodajanje spomenikov in posebno dobičkaželjno ali spekulativno trgovanje z njimi se upira čutu pietete, gotovo pa je, da bodo poklicani muzeji v slučaju prodaje iz gmotne potrebe take predmete tudi radi primerno plačali, ako je njih pridobitev v interesu znanosti. Proda-

janje cerkvenih starin naj se radi njih posvečenosti smatra sploh za nedopustno; po kanoničnih predpisih je izjemoma dopuščeno samo z izrecnim soglasjem pristojnega ordinariata.

4. — Starinskih predmetov, ki so še v praktični rabi, nikdar ne spreminjajmo ampak jih ohranjajmo, kakoršne smo podedovali. Osnovni princip za postopanje ž njimi je: **konservirati (zavarovati pred razpadom), ne restavrirati.**

5. — Ne razdirajte starih ansamblov (enotnih notranjih oprem), harmonično uravnovešenih skupin starih predmetov (stavb itd.) ter takozvanega miljeja (mestnih trgov, lepih skupnih slik, ki jih tvorijo arhitekture in pokrajine itd.).

6. — Pri delu, ki se tiče posredno ali neposredno usode starin, postopaj samo po navodilih tozadevnih strokovnjakov in se zavedaj, da vsaka taka zadeva ne zahteva manjše skrbnosti in manj temeljitega študija, kakor vsaka nova naloga.

7. — Ne uporabljaj v zvezi s starimi spomeniki nikdar modernega gradiva, ki se absolutno ne sklada z značajem starine kot n. pr. eternit in cement. Ne uporabljaj nikdar predmetov iz takozvanega neestetskega, nadomestnega gradiva kakor je n. pr. tiskana reprodukcija za slike, gips za kipe in pod. Zadnji dve materialiji naj bi bili za cerkveni milje sploh nedopustni.

8. — V slučajih, kjer se izkaže, da po principu zahtevana **konservacija** ne zadostuje, je pri predmetih, kakor so stavbe, predmeti cerkvene ali hišne oprave dopustna **restavracija**, katere namen je, da dá zadevnemu predmetu tudi v dostojni obliki obnovljeno zunanje lice. Vendar se mora ta obnova gibati vedno v takih mejah, da se ne uničijo ali zabrišejo takozvane dokumentarične vrednote predmetov (pazi posebno na stare napise in ne obnavljaj jih!). Novo, ki se mora pogosto dodati staremu mesto manjkajočega ali pa kot dopolnilo vsled drugačne praktične potrebe, mora biti v prvem slučaju posnetek uničenega, v drugem pa prikomponirano staremu tako, da ne moti starega in se ž njim druži v harmonično celoto.

Naj sledi še par praktičnih migljajev za najnavadnejše slučaje, ki so pri upravi spomenikov takorekoč na dnevnem redu:

1. — **Vlaga:** Predpogoj za uspešno borbo ž njo je skrbno vzdrževanje streh, s čemer obvarujemo stropne in oboke pred vlago in zmrzlino od zgoraj. Protí vlagi, ki se nabira v prostorih ob večjem številu obiskovalcev, se borimo z rednim zračenjem, ki ga uredimo smotreno sporazumno z gradbenimi strokovnjaki. **Slikanje sten z oljnatimi barvami nabiranje notranje vlage samo pospešuje in se poleg estetskih tudi iz tega ozira absolutno odsvetuje.**

Ako prihaja vlaga od spodaj po zidovih, moramo pred vsem ugotoviti njen vzrok in se boriti proti njemu, ker so sicer vse drugovrstne mere kot je n. pr. mazanje sten z asfaltom in drugimi izolirnimi sredstvi, popolnoma odveč. Ako učinkuje tekoča voda, jo je treba odpeljati od zidov. V vsakem slučaju vlage od spodaj, je treba zidove v zemlji odkopati, odstraniti omet z mokrih delov sten ter z zakritjem temeljev in ometanjem sten počakati, dokler se niso osušili, — eventuelno tudi par let. Vsak slučaj je seve obravnavati individualno in sporazumno s poklicanim tehničnim strokovnjakom.

2. — **Tlak:** Ako obnavljate v slučaju potrebe tlak v starih stavbah, posebno v cerkvah, ne porablajte pisanih, ampak mirno učinkujoče temno svetle plošče in vzorce. Kot material se iz estetskih ozirov pri skromnih notranjščinah priporoča dobro žgana opeka, ki daje prostoru neko posebno toploto in intimnost, sicer pa naj se daje pred vsemi drugimi materialijami prednost kamenitim ploščam. Določitev vzorcev in razdelitev plošč po prostoru naj se prepusti arhitektu.

5. — **Kameniti kipi:** Nedopustno je vsako oklesavanje ali strganje površine, ker se s tem uničuje zadnja najfinejša umetniška izdelava, posebno pa tudi odstranjuje skorja, s katero so stoletja prevlekla površino in ki najbolje služi čuvanju dane umetnine.

Ako so kipi neokusno oljnato pobarvani ali prevlečeni z apnom, je dopustna odstranitev prevlake, vendar se mora tako izvršiti, da se površina kamna ne poškoduje. Kemični načini odstranitve imajo prednost pred mehničnimi.

6. — **Freske:** Odkrivanje, čiščenje in restavriranje starih fresk se sme poveriti samo strokovnjaku restavratorju. Nedopustno je vsako preslikavanje ohranjenih delov, posebej še preslikavanje z oljnato barvo ali tudi samo napajanje z oljnatimi sredstvi, da bi se barve bolj videle, ker oljnata barva freske popolnoma uniči.

7. — **Oljnate slike na platnu:** Ne obešajo naj se tako, da se tiščijo stene, ampak tako, da je omogočen dostop zraka od zadaj. Ne obešajo naj se preblizu oken ali peči ter naj ne bodo izpostavljene direktnemu solncu.

Čistijo naj se s finimi mehкими čopiči. Ne univajte jih z vodo, ker je to lahko vzrok, da začne površina pokati in se luščiti ter firnež, s katerim so barve prevlečene, otemni in oslepi. Otemnelih slik ne prevlačujte na novo s firnežem, dokler strokovnjak restavrator ni odstranil starega. Mazanje z maščobo ali natiranje s čebulo škoduje.

Eno najvažnejših poglavij prakse varstva spomenikov je restavracija poškodovanih, otemnelih ali sicer ostarelih slik. Ta obstoja v glavnem v merah ojačitve odpornosti snovi, na katero je slika naslikana, v

odstranitvi oslepelega ali razkrojenega firneža, v obzirni dopolnitvi manjkajočih delov ter v novem prevlečenju s površino slike čuvajočim firnežem.

Takozvano »osveževanje« barv s preslikavanjem je absolutno nedopustno.

Dela te vrste so skrajno komplicirana in kočljiva ter se morejo zaupati le zelo redkim, izrecno za ta posel kvalificiranim akademskim slikarjem-restavratorjem.

8. — Leseni oltarji in kipi: Ako jih hočete res varovati, ne postavljajte na nje svežih cvetlic, s katerimi prinašate vlago in mrčes, pa tudi ne obešajte po njih suhih cvetlic, ki se navadno obesijo za en dan, potem se pa gori pozabijo in zanemarijo ter pospešujejo nabiranje nesnage. Leseni oltar naj dalje ne stoji naslonjen na zid, ampak prosto, da ga zrak svobodno oveva; pazite na njegov podstavek, da ne bo vlažen ali da ne bo dovajal vlage od spodaj, ker je vlaga največji sovražnik lesene cerkvene opreme.

Pri zanemarjenih a umetniško ali starinsko oblikovno zanimivih oltarjih naj se postopa na sledeč način: Oblike naj se ohranjujejo, dokler je predmet sploh sposoben za rabo, neizpremenjene. Stara polihromacija (barvanje in zlatenje) naj se ohranjujejo do skrajne možnosti, tudi če je na eksponiranih mestih nekoliko otrta in mogoče proseva skozi zlatenje ali barvo podlaga. Koloristični efekt stare, solidno izvršene celote je redoma umetniško in estetski jajčji, kakor tudi dobra po stari ponarejena polihromacija. Kjer je polihromacija res toliko propadla, da se mora obnoviti, naj se pri predmetih iz prejšnjih stoletij načeloma obnavlja barva po prvotnem vzorcu. Kjer se prvotna barva ne da več določiti, naj se restavracija izvrši po analogiji za dobo postanka oltarja najbolj običajnega sistema polihromacije. Tako se za izdelke 17. stol. skoro pavšalno lahko priporoča harmonija med temno rujavim ali črnim ozadjem, zlatenjem najvažnejših delov in pa na srebrno podlago laziranimi barvami. Princip pa naj bo vselej, kadar ni več mogoče obnoviti prvotnega načina, da se da ozadju enoten miren ton, kiparski in rezbarski okras pa je treba z zlatenjem ali barvanjem zvezati v dominantni element, ki se med seboj zopet veže v posebno harmonijo. Pri barvanju lesenih predmetov ne posnemajte strukture resničnih lesov. Posnemanje marmorja je le v izjemnih slučajih estetsko dopustno.

Črvivi kipi, rezbarije itd. niso izgubljeni; vsak podobar razpolaga z načini, kako zamori črva v lesu in preluknjanemu lesu da zopet potrebno trdoto.

9. — Povečanje starih cerkva: Pred vsem se posvetujte s konservatorjem in ugotovite ali in katere historično važne ali estetsko učinkovite dele ima za prezidavo namenjena stavba. Njih ohranitev vklju-

čite v stavbni program in naročite arhitektu, da jih zveže z novim v harmonično celoto, kar je pri nekoliko dobri volji vedno mogoče. Pravi verski čut namreč ne dopušča, da se tradicija, ki je ravno v starih kulturnih stavbah posebno jako posebljena, brezobzirno trga in zabrisuje sledovi na stoletno ali celo tisočletno versko prakso dane cerkvene občine. Razen tega je nedvomno, da so ravno cerkveni spomeniki, pa naj so še tako skromni, najvažnejši kulturni spomeniki krščanske vere evropskih narodov. V njih oblikah odsevajo davno pozabljena mednarodna kulturna razmerja, v njih prostorninski razdelitvi se zrcalijo razvojne faze verskega kulta, njih zidovi nosijo sledove in spomine na najvažnejše zgodovinske dogodke, ki so se odigrali v dotičnem kraju, in že na mesto, kjer se cerkvene stavbe nahajajo, se vežejo pogosto prastari spomini, ki često segajo prav v pagansko dobo nazaj.

Pri povečavah naj bo vodilno načelo, da se dodano sklada z ohranjenim starim, brez da bi v oblikah kopirali stare sloge. Pri novih stavbah pa bodi vodilno načelo, da naj odgovarjajo v prvi vrsti verskim potrebam sedanjosti, vprašanje sloga je pri tem postranskega pomena; čuvati pa je treba dostojnost oblik, pristnost materiala in njegovih oblikovanj ter religiozno zbranost pospešujočo uglasitev (*Stimmung*) notranjščine.

10. — Slikanje cerkva: V vsakem slučaju je treba pred vsem ugotoviti princip, ki je primeren dani notranjščini. So prostori, ki figuralnega slikanja naravnost ne preneso, so drugi, ki ga naravnost zahtevajo. Tej principielni ugotovitvi bi se morali vselej brezpogojno pokoriti. Kje in koliko se sme porabljeni takozvano ornamentarno slikanje, je istotako osnovne važnosti. Kar se tehnike tiče, se a priori lahko reče, da sta najprimernejši tehniki tempera in fresko, ki se arhitekturi in zidu najbolj prilagata, dočim je oljnata tehnika dopustna samo izjemoma za kake posameznosti, kjer pa mora biti utemeljena po neizpodbitnih estetskih ozirih. Celotno oljnato slikanje notranjščin je iz praktičnih in estetskih ozirov absolutno odsvetovati.

Pri današnjem mizernem stanju naše cerkvene slikarske obrti je skoro nujno, da se obrnemo na kakega arhitekta, ki ima čut in potrebno prakso v ureditvi notranjščin, da on določi način slikanja in napravi zanj program.

Čut sedaj nastopajoče dobe se sploh nekam upira slikanju prostornin v tradicionalnem, po baroku in romantiki podedovanem smislu ter mu bolj ustreza premišljeno arhitektonsko toniranje stenskih in svodnih ploskev, ki služi jasni razčlenitvi arhitekture in kot miren okvir ali ozadje pomaga posebno tudi neposrednejši učinkovitosti litugične opreme prostora.

11. — **Razvaline:** Razvaline igrajo veliko vlogo v fantaziji naroda in se nanje veže pogosto romantična ustna tradicija. V pokrajinskih slikah nekaterih delov Slovenije igrajo tako važno vlogo, da je moralna dolžnost soseske, da jih ohranjuje. V tujsko prometnem oziru so pravilno oskrbovane razvaline naravnost važen del javnega premoženja kake občine.

Pomnimo, da estetska in slikovita vrednota razvalin obstoja prav v tem, da so razvaline, da imajo nazobčane obrise in da jih je narava s tem, da jih je začela preraščati z rastlinjem, vklenila takorekoč vase in so postale že eno z njo. Kar napravimo za ohranitev razvalin, sme torej obsegati samo preprečitev njihovega nenadnega in prezgodnjega razpada. Absolutno neumestno je pri takih preventivnih delih izravnati vrhove ohranjenih sten v vodoravnih črtah. Pravilno je sledeče: Zgornja plast kamenov ali opeke se dvigne, dobro očisti rastlin in blata in se nato položi nazaj v hidravlično apno. Stiki se dobro zalijejo in zamažejo z apneno malto, z malim primeskom cementa. Ako so spodnji deli zidov izpodjedeni, naj se previdno podzidajo. Bršljan in drugo rastlinje, ki prerašča zidove, naj se ne odstranjuje, ker služi bolj konservaciji zidin kakor pa jih uničuje.

12. — **Izkopavanja:** Izkopavanja starih grobov in drugih starin v zemlji se smejo načeloma vršiti samo pod vodstvom strokovnjakov. Pomniti je namreč treba, da pri takih raziskovanjih znanstveno ne gre samo za pridobitev izkopanih predmetov, ki so pogosto prav malo vredni, ampak, da so redno bolj važne okoliščine, pod katerimi so predmeti najdeni ter se z nekontroliranim samo »roparskim« izkopavanjem znanost nenadomestno oškoduje.

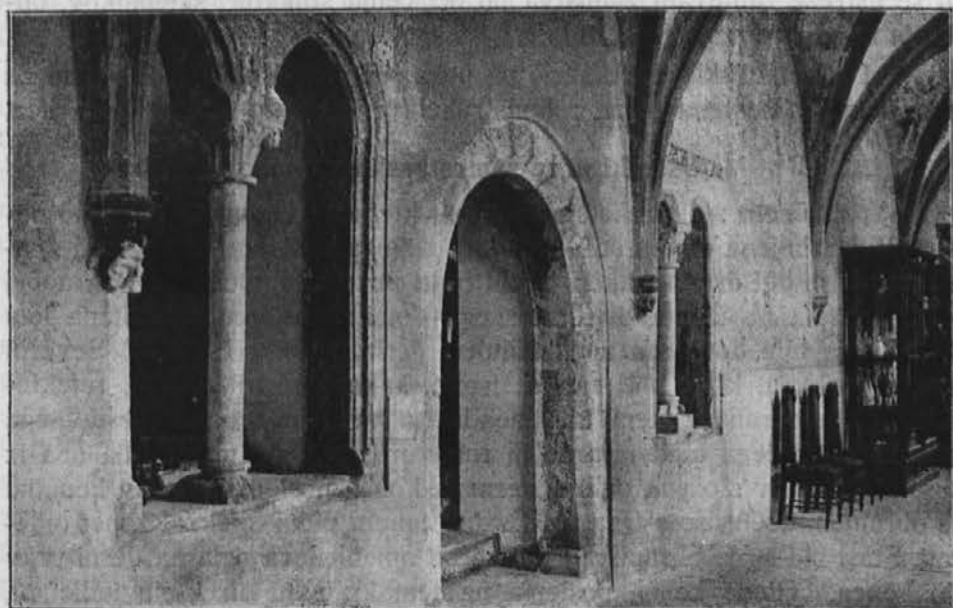
Vsak kdor želi, da se kak kraj, kjer se domnevajo starine v zemlji, preišče in prekoplje ali kdor slučajno zadene na najdbe v zemlji, naj takoj obvesti najbližji muzej, ki bo poskrbel za nadzorstvo pri izkopavanju.

Končno opozarjamo na to, da obstoja za Mariborsko in Ljubljansko oblast Spomeniški urad v Ljubljani v Narodnem muzeju, ki daje v vseh spomeniško varstvo zadevajočih zadevah potrebna pojasnila in navodila brezplačno. Muzeji, ki prihajajo v Sloveniji v poštev za oddajo najdb in zavrženih spomenikov in starin so: Narodni muzej v Ljubljani, Mestni muzej v Mariboru, Mestni muzej v Ptujju, Mestni muzej v Celju ter za cerkvene starine Škofijski muzej v Ljubljani in Škofijski muzej v Mariboru.

Opozarjamo končno na knjigo, ki našim razmeram primerno kratko in popularno obdelava vsa vprašanja varstva spomenikov: Max Dvořák, *Katheismus der Denkmalpflege*, 2. izdaja. Dunaj, založba Julius Bard, 1918; duhovnike pa še posebej na kanonične predpise sploh in za lju-

ljanski škofijo na nekatere praktične migljaje, formulirane v poročilu Synodus dioecesis labacensis II., Ljubljana 1908, v 2. izdaji 1910, str. 1 sl., za lavantinsko škofijo za na sinodalne določbe v vsestransko temeljiti konstituciji »De monumentorum ecclesiasticorum cura cultuque« (Lav. sinod. knjiga 1911, str. 616 nsl.). — Duhovnikom se priporoča tudi v mnogoterem oziru zanje spodbudna in poučna knjižica: P. Albert Kuhn, »Die Kirche, ihr Bau, ihre Ausstattung, ihre Renovation« (Benzinger & Co, Einsiedeln itd.).

Spomeniški konservator Fr. Stelè.

Slika 1. Ptuj, dominikanski samostan, fasada kapele iz sr. XIII. stoletja.

Najdbe v bivšem dominikanskem samostanu v Ptuju.

Poroča konservator Fr. Stelè, Ljubljana.

Srečno naključje je rešilo pred uničenjem bivši dominikanski samostan v Ptuju, ko mu je bila l. 1924. kljub protestom Spomeniškega urada z nakupom za predilnico, podpisana že smrtna obsodba. Načrt pa je k

sreči propadel in se je tako omogočila rešitev, ki je v čast ptujskemu mestu in njegovemu vodstvu in ki sta jo cel čas priporočala Muzejsko društvo v Ptuju in Spomeniški urad: **umetnostno zgodovinsko pomembni deli poslopja so se pravkar adaptirali za Mestni muzej**, s čemer je trajno zagotovljeno njih dostojno vzdrževanje in čuvanje. Ljubitelji domačih zgodovinskih in umetniških spomenikov se ne morejo zadosti zahvaliti g. županu M. Brenčiču in g. ravnatelju magistratnih uradov in nekdanjemu občinskemu gerentu dr. M. Zavadlalu, da sta z nakupom tega obsežnega poslopja ne samo omilila pereče stanovanjsko pomanjkanje, ampak ustvarila tudi muzeju najprimernejše prostore. Zgled drugim našim občinskim upravam je lahko tudi neskopuška gesta, s katero je občinski svet votiral vsa potrebna sredstva, da se adaptacija, kar se da dostojno izvrši in se ustreže zahtevam znanstva po očiščenju štukatur, sklepnikov, odkritju in zavarovanju fresk itd.

Pri adaptacijskih delih se je pa pokazalo marsikaj, kar je važno za zgodovino samostana in za rekonstrukcijo njegovega umetniškega lica.

1. Ostanki prve samostanske zgradbe.

V pritličnem zidu vzhodnega trakta križnega hodnika so bili po odstranitvi vrhnjega ometa odkriti zidovi nekega poslopja, ki po vseh znakih ne more biti drugo, kakor glavni trakt prvotne samostanske zgradbe, ki je nastala po ustanovitvi ptujskega dominikanskega samostana leta 1230. in je bila dovršena z dozidanjem cerkve okrog l. 1255.¹⁾ Severni konec poslopja, ki je bilo enako široko, kakor sedanji trakt z refektorijem, se je ohranil v steni, ki danes loči pisarno muzeja od razstavnega prostora, ležečega med pisarno in refektorijem. Odkrita sta bila oba iz tesanih kamnov zložena ogla severnega konca poslopja; ogel v hodniku je ohranjen, dočim so s trga pred samostanom vidni ogel žal zopet ometali. Stari zid se je ohranil v hodniku od omenjenega ogla na desni prav do konca. Glede konca poslopja na tem kraju ni direktnih indicijev, zdi pa se, da ni bilo dosti daljše. Na severnem koncu tega poslopja se je nahajala kapelica, ki se je po velikosti skladala s sedanjim prostorom med refektorijem in muzejsko pisarno. Da gre res za kapelo, za to govori fasada s krasnimi dvojnimi okni, ki so se našla zazidana, posebno pa deli polkrožnega kamenitega loka, odkriti v vzhodni steni, ki so vidni sedaj znotraj in zunaj. Ta lok pač ni drugega kot nekdanji slavolok, za katerim si moramo misliti na trgu pred samostanom bržkone polkrožno apsido, ki je bila pozneje odstranjena. Posebno pa govore za kapelo tudi okostja, ki so se našla pod tlakom v zidanih rovih in pa ostanki nerazloč-

¹⁾ Za zgodovino samostana prim. Fr. Kovačič, Dominikanski samostan v Ptuj, Voditelj v bogosl. vedah XVII., 1 sl. (tudi posebej).

nih fresk na stenah ter okrog in okrog idoča, patronirana, gotsko krogovičje posnemajoča bordura. Ugotovljeno je tudi, da je bil ta prostor prekrit z ravnim lesenim stropom. V zapadni steni se je ohranil kamenit portal, flankiran od dveh kamenitih oken, ki tvorijo sedaj eno najlepših miljejskih obogatitev muzeja (sl. 1). Sedanji portal z značilnim gotskim posnetkom prednjega roba prav gotovo ni prvoten, ampak je nastal ob restavraciji stavbe v gotski dobi, mogoče po požaru l. 1302. Da ne more biti prvoten, je razvidno tudi iz dejstva, da se je pod njim ohranil prag s stopnjičasto ustopajočo nizko podbojno bazo, katera mu ne odgovarja in ki zahteva nad seboj običajen stopnjičasto v steni poglobljen romanski portal s stebrički in njim zgoraj odgovarjajočimi loki v ustopih.

Nad vse zanimivi sta okni. (Sl. 1, 2, 3, 4 in 5.) Kljub navidezni različnosti ni nobenega dvoma, da sta nastali istočasno in gredo razlike na račun značaja takozvanega prehodnega sloga iz romanskega v gotski slog. Tudi šilasti lok levega okna ne bi govoril proti temu, pač pa dejstvo, da je to okno nekoliko višje od desnega. Zato je bila dopuščena domneva, da je bilo pri neki restavraciji to okno zgoraj dopolnjeno, ker se način, kako na fotografiji prehaja žleb posnetega roba nad kapitelom v pravi ogel naklade (pravilno gotsko ajdovo zrno) ni skladal z nedvomno pristnim, poznemu romanskemu slogu odgovarjajočim preходом žleba v pravokotni ogel noge okenskih stranic v obliki poglobljenega odtočnega jezička, ki je na straneh maskiran s polpalmetnim motivom. Leva stran tega okna je bila v prvi polovici XV. stol. obzirno dopolnjena, ko je bil prav tu vdelan v zid kamen s konzolo, na kateri slone rebra svoda. To stanje kaže še naša fotografija. Ko se je pokazalo, da je »ajdovo zrno« izvršeno v gipsu, se je ta dostavek previdno odstranil in se na desni strani našel pristni konec žleba, na levi pa je odbit. Konec se namreč zvija na oglu krilne plošče v kepico podobno brstnim listom pod krilno ploščo obeh kapitelov. Tudi šilasti vrh levega okna je torej nedvomno pristen in sta se okni razlikovali po obliki vrha, v podrobnostih obdelave stebra in pa posebno po obdelavi zunanega roba loka in stranic. Dočim imamo pri desnem oknu rob in lok oblikovan v obliki okrogle palice, katere začetek je spodaj maskiran kot pravokotna nožica z dvema polpalmetama, ima drugo okno rob obdelan v ravno nasprotnem, gotiki bistveno že približanem smislu kot polkrožen žleb; noga je tudi tu maskirana s polpalmetami, med katerimi je poglobljen jezičkast odtok, tvoreč prehod v pravokotno nogo, tam, kjer se nahaja v gotski dobi »ajdovo zrno«. Oblika obeh stebrov je v glavnem enaka, v splošnem pa je levi kapitelj bolj enostavno nervno ostro rezan in bližji gotskemu duhu kakor desni. Oba stojita na pravokotnih kladicah, s to razliko, da je leva v primeri z desno le zelo nizka okrogla plošča. Na tej leži močno potlačena in na strani raztegnjena okrogla podnožna blazina; ogli med njo

in osnovno ploščo pa so pokriti z ogelnimi listi, ki imajo pri levem stebru lepo naturalistično obliko hrastovih listov. Nad blazino je na začetku stebra spodaj obroč, ki mu pod kapitelom odgovarja zgornji obroč. Stebra sta obakrat izredno sloka in ravno zato dekorativno nenavadno učinkovita. Oba kapitela sta takozv. brstna kapitela, ki se kupasto razširjata navzgor. Kapitelni listi se na ogljih kepasto zvijajo, prostor med njimi na straneh pa je izpolnjen z malimi listki.

Ta arhitektura, v kateri kljub znakom takozvanega prehodnega sloga prevladujejo romanske oblike, je nedvomno iz časa prve ustanovitve samostana med leti 1230—1255.

2. Ostanki zgodnjegotskih stenskih slik.

Na celem obsegu zgoraj opisane samostanske fasade vzh. trakta križnega hodnika je bil odkrit pod sedanjim ometom, gosto nakljuvan star omet z ostanki stenskih slikarij. Pod njim se ni našlo starejšega ometa ali ostankov kake starejše slikarije. Slike so izvršene na močno peskast omet, na katerega je izvršena deloma najprej podlaga iz beleža, deloma pa je slikano naravnost na sivkasto podlago ometa. Tehnično pripadajo torej te slike še srednjeveškemu zapadnoevropskemu načinu slikanja na mokri omet, ki se razlikuje od poznejšega gotskega pravega fresko-slikanja, ki se pri nas po dosedanjih raziskovanjih pojavi okr. l. 1370²⁾.

V večjem delu je stena poslikana v štirih vodoravnih pasovih, glavna slikarija, ki ni bila podrejena tej splošni shemi, pa se je nahajala nad portalom z obema opisanimi okni, posebno nad desnim. Pritlični pas je povsod uničen, gotovo pa ni vseboval nikakih važnih slikarij. Drugi pas se je ohranil v deloma komaj zaznavnih fragmentih na celem obsegu stene na desno od opisanih oken in je vseboval v krogih postrani ležeče grbe dobrotnikov samostana: v prvem ob desnem oknu labuda (grb rodbine Schwannberg), v drugem frontalnega angelja v bizantinski obredni obleki z rokami raztegnjenimi na strani, z dolgimi palicami, bržkone t. zv. ripidami (grb gospodov Marenberških). V zgornjih pasovih se je ohranil na levem oglu poslopja ostanek gotskih vokviritev z glavo neke svetnice, nato v tretjem pasu trije gotski baldahini, pod katerih srednjim se je ohranil lik dopasnega svetnika s križem v roki; nad njim pa fragment treh svetih škofov v zvončastih kazulah. Ob njih so se ohranili ostanki nečitljivih napisnih trakov. Nato je večji del uničen. Sledi v polju nad desnim oknom najprej fragment trpečega Jezusa obdanega od orodij njegove muke. Nato pa razmeroma dobro ohranjena, stoječa sv. Janez Krst. in nadškof v ornatu (sl. 6.). Ta

²⁾ Prim Fr. Stelè, Stenske slike v ladji cerkve na Vrzdencu v Vjesniku hrv. arheološkega društva, nova ser. XV., 120—122.

Slika 2

Ptuj, dominikanski samostan, desno
okno iz sr. XIII. stol.

Slika 3

Ptuj, dominikanski samostan, levo
okno iz sr. XIII. stol.

Slika 4

Ptuj, dominikanski samostan, kapitel levega
okna iz sr. XIII. stol.

Slika 5

Ptuj, dominikanski samostan, kapitel
desnega okna iz sr. XIII. stol.

Slika 6

Ptuj, dominikanski 'samostan, freska iz sr. XIV. stol.

Slika 7

Ptuj, dominikanski samostan, freska iz 2. četrtstoletja XVI. stol.

Slika 8

Ptuj, dominikanski samostan, v štuk gravirana ornamentika v refektoriju.

dva sta s črnim, zgoraj strešnato završenim okvirom z motivom listne trte združena s sliko trpečega Jezusa v enoto. Pod tem okvirom se je ohranil velik del (levi del je deloma uničen) napisa v latinski unciali pomešanega z obrisnimi rizbami doslej še nepojasnjene vsebine. Napis, kolikor ga je mogoče čitati se glasi: (T)ALE.³⁾ FINIVI . QUIA . NON . BENE . SCRIBERE . SCIVI , ET (cet)ERA. V spodnjih treh vrstah se čita nad levim lokom okna: ... LEIT . CHVNRA . // . DE D(?)VNMA . . . // . . . EL . ET . CET(er)A. — Nad desnim lokom pa: . AN(te) . PORTAM . Sa . . . ^N LILEAM . . . C // EBAT (sl. 8.).

Sliko z nadškofom deli od sosednje navpičen trak z nečitljivim napisom⁴⁾. Sledeča slika je podobno okvirjena kot prejšnja, tako da nastane med vrhovi okvirov zgoraj navzgor odprt zev, v katerem so se ohranili ostanki nerazločne rizbe. Slika v okviru pa predstavlja Marijo z detetom na levi strani, sedečo na bogatem gotškem tronu. Med to in naslednjo popolnoma uničeno sliko se nahaja napis v latinski unciali, ki se začne pod uničeno sliko in se čita narobe obrnjen od desne proti levi in od spodaj navzgor: ... EN † ANNO DO(mi)NI . M . CCC . . . drugo je uničeno. Nato je del slik uničen po konzoli svoda in oknu. Vse ostali del pa predstavlja v tretjem in četrtem pasu dve vrsti na levo obrnjenih klečečih, molečih dominikancev na rdečem ozadju. Ker so vsi usmerjeni proti levi, je gotovo, da se je nahajala na desno od omenjenega napisa z letnico glavna slika Marije ali Jezusa, ki so se k nji obračali v enostavno ritmizirani, a zato izredno monumentalni vrsti moleči menihi.

Po tehniki, po veliki vlogi zgodnjegotskega risarskega sloga, po izrazitih obraznih tipih sv. Janeza Krst. in sv. nadškofa, po prevladovanju unciale nad gotško frakturo v napisih in podob., moremo te slike datirati nekako v sredo XIV. stol., vendar ne predaleč v prvo polovico nazaj. Gre torej v tem spomeniku za posledico restavracije po požaru l. 1302. Staro poslopje je moralo takrat hudo trpeti, ker se ni ohranil nikjer starejši omet. Te slike so bile poškodovane z naključvanjem in deloma uničene, ko so postavili v prvi pol. XV. stol. še sedaj obstoječi lepi križni hodnik. Na visokost starejšega poslopja ni mogoče prav nič sklepati, ker sta oba kamenita ogla prvotne zgradbe še pod višino sedanjega nadstropja pretrgana in se ostali za sedanje oboke segajoči omet ni dal ugotoviti tudi v nadstropju. Zdi se gotovo, da je bil hodnik pred ohranjeno prvotno steno ravno pokrit in ne obokan.

³⁾ Prva črka je popolnoma uničena in bi po smislu bila lahko tudi M(ale).

⁴⁾ Za enkrat se mi je posrečilo čitati tole: † O(?)... NICOLA(us). D(?)E Z(?)W .. OVIA // SV .. M . ANNO(?) : . . . : . CCC . L^o.

3. Freska na stiku vzhodnega in severnega trakta in freske obnovljenega gotskega hodnika.

Prva se je ohranila zelo fragmentalno. Izvršena je v dobri freskotehniki. Predstavlja nam Marijino oznanjenje in na levo od njega sv. Janeza Krst., na desno pa sv. Mihaela. Zanimiva je iskano simetrična grupacija imenovanih štirih figur okrog povdarjene navpične osi polja, kar kaže na izrazit renesanski vpliv. Tipi pripadajo novemu lepotnemu tipu, ki ga je pod vplivom renesanse gojilo Dürerjevo nasledstvo. Kolorit značilen zgodnje renesanski nemški. Opraviti imamo s fragmentom razmeroma dobrega slikarskega dela iz prve pol. XVI. stol., vsekakor ne pred l. 1520. (sl. 7.).

Na vzhodni steni in vseh svodih lepega v 1. pol. XV. stol. postavljenega križnega hodnika so se v vzhodnem traktu ohranili ostanki fresk iz zač. XVI. stol. Na svodih predstavljajo samo gotsko krogovičje, ki pokriva kape med arhitekturnimi rebri. Na stenah je bila ugotovljena obrobna dekoracija iste vrste, srednja polja pa so bila povsod uničena, tako da ni bilo niti mogoče ugotoviti, ali je bilo kaj figuralne slikarije ali ne; vseeno pa je zelo verjetna.

4. Napisi.

Na stenah križnega hodnika v južnem in vzh. traktu so se shranili ob oknih trije naslikani komemorativni napisi za umrli: 1. OBIIT FRATER M(a?)RTI(n)US ACCOLIT(us) LUGNER DE (It)ALIA. — 2. ANNO 88^a) OBII(t) FR. BLASIUS SACERDOS. — 3. ANNO M. CCCC. LX(II?) IN DIE SCT... OBI(it) PATER FR(anciscus?) LUDOBI(cus?).

5. Gotski portal iz križnega hodnika na dvorišče

je bil najden zazidan, a še dobro ohranjen. Nahaja se pod okroglo odprtino z rozetnim krogovičjem v južnem hodniku ter predstavlja kamnit, lepo profiliran, šilast obod vrätne odprtine. Portal je bil oproščen zazidave; nato sta bila zazidana dva novejša vhoda na dvorišče v severnem in vzhodnem hodniku, tako da zopet samo on služi za izhod.

6. Baročne štukature v reflektoriju (sl. 9.).

Poskus je pokazal, da so pod celo vrsto plasti beleža še prav dobro ohranjene štukature in po večini tudi polihromacija njihovih ozadij. Sedaj se polagoma odkrivajo. Po dosedanjih poskusih je ugotovljeno, da so v doprskih podobah na stropu upodobljeni glavni svetniki dominikanskega reda, v južni steni se je oprostila zazidave prav lepa, štukaturno okrašena polkrožna dolbina; fina ornamentika se pričakuje v stranicah

^a) Verjetno 1488.

oken, odkrita pa je že v stranicah vrat, kjer predstavlja značilne baročne listne trte z zajci in psi. Posebno mikaven je motiv v levi stranici pri vходу, kjer je vpodobljen maček z ovratnico z A in Ω na vratu, ki dirigira, nasproti pa drugi, ki poje z not. Postanek sedanje okrasitve refektorija smemo z gotovostjo staviti na konec XVII. ali še verjetneje na pričetek XVIII. stol. Prav gotovo pa ne pred leto 1692., ko je bila cerkev barokizirana.

Iz tega pregleda je razvidno, da so odkritja pri adaptacijah za muzej, ki je zavzel cel križni hodnik in vse prostore med vzhodnim traktom in cesto ter mu bo dodan še večji del pritličja cerkve, dala važne rezultate, ki zelo ponazorjujejo zgodovino dominikanskega samostana v Ptujju in nudijo deloma prav važno gradivo za domačo umetnostno zgodovino. Tako je skupina obeh dvojnih oken iz dobe prehoda romanskega v gotski slog okr. sr. XIII. stol. tudi estetsko izredno mikavna in svoje vrste edinstven doslej znani spomenik v Sloveniji, za muzejski miljé pa neprecenljiva obogatitev. Ostanke fresk iz XIV. stol. so kljub svoji fragmentarnosti velevažni, ker so v Sloveniji po starosti na tretjem mestu, po razvoju sloga pa izpopolnjujejo vrzel med starejšo plastjo v ladji na Vrzdencu, starejšo plastjo v Turnišču in obsežno skupino fresk iz 2. pol. in konca XIV. stol. v Prekmurju. Križni spomenik je itak med našimi arhitekturnimi spomeniki na enem prvih mest in se očiščenje reber, konzol in sklepnikov ne more zadosti nujno želeti. Refektorij s štukaturami bo pa, ko bo očiščen, sam na sebi ena prvih privlačnosti ptujjskega muzeja.

Z namestitvijo muzeja v bivšem dominikanskem samostanu in z odkritjem in ohranitvijo pravkar opisanih ostankov nekdanje samostanske kulture sta dobila Ptuj in Slovenija novo znamenitost, h kateri jima moramo čestitati.

Študijska knjižnica v Mariboru.

Zgodovina njenega nastanka.

Sestavil Janko G l a s e r.

Jedro «Študijske knjižnice» tvori knjižnica »Zgodovinskega društva v Mariboru«, ki se je osnovala kmalu po ustanovitvi društva, l. 1903. Temelj je položil tej knjižnici prvi društveni predsednik M a t e j S l e k o v e c, ki je poklonil društvu svoje zgodovinske knjige, po večini styriaca, z namenom, da se ustanovi strokovna knjižnica (prim. ČZN 1904, 215). Že v prvi društveni seji (28. maja 1903) se je sklenilo tudi, naj društvo zbira vse slovenske tiskovine, ki izidejo na Štajerskem. To dvoje — zbi-

ranje strokovnega in krajevnega slovstva — je ves čas tvorilo glavni smernici, po katerih se je knjižnica »Zgodovinskega društva« izpopolnjevala; vendar se glede druge točke društvo ni omejevalo le na štajersko, ampak se oziralo na vse slovensko ozemlje. Žal ni doseglo, da bi se mu bile slovenske tiskovine (vsaj štajerske) pošiljale brezplačno; celo mariborsko »Kat. tiskovno društvo« je tozadevno prošnjo odbilo (zapisnik seje 22. decembra 1903), iz Celja pa sploh ni bilo odgovora na tozadevno vlogo.

Pri nakupu knjig se je društvo zaradi skromnih gmotnih sredstev, ki jih je po večini absorbiralo izdajanje »Časopisa«, moralo omejevati na najvažnejše in najpotrebnejše. Vendar je del dohodkov redno uporabljalo za izpopolnjevanje knjižnice. Kolikor je razvidno iz blagajnikovih poročil, se je do l. 1918. za nakup in vezavo knjig izdalo na leto povprečno 80 K, le l. 1910., ko se je nakupila večja zbirka genealoških knjig od grofa Julija Auersperga, 443.72 K. Značilen za težkoče, v katerih je društvo delovalo, je sklep odborove seje 7. februarja 1915, da se v proračun za l. 1915. postavi za knjižnico in muzej le najemnina v znesku 264 K, posamezne nabave za knjižnico pa se naj dovolijo sproti, kakor bodo sredstva dopuščala.

Kljub tem težkočam se je knjižnica hitro in lepo razvijala; njeni glavni prirastki so prihajali v obliki darov, od l. 1904. naprej tudi potom zamenjave. Društvo je stopilo v zamenjo z raznimi institucijami in uredništvii ter za svoj »Časopis« sprejemalo slovenske, srbohrvatske, bolgarske, češke in nemške revije, ozir. knjige. Tako so začeli prihajati v njegovo knjižnico ne le vsi važnejši slovenski časopisi, ampak tudi lepa vrsta tujih publikacij, med njimi »Arheološki Vjesnik« in »Vjesnik kr. zem. arkiva« v Zagrebu, »Bullettino«, po prevratu »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku« v Splitu, zgodovinske edicije Srbske akademije v Beogradu in Bolgarske akademije v Sofiji, »Český Časopis historický« v Pragi, »Zeitschrift des historischen Vereines« in »Beiträge zur Erforschung steirischer Geschichtsquellen« v Gradcu, »Carinthia« v Celovcu, »Zeitschrift für österr. Volkskunde« na Dunaju i. t. d.

Še izdatnejša so bila darila in volila, glede katerih se je na predlog tajnika dr. Kovačiča izdal poziv rodoljubnemu občinstvu že na 2. občnem zboru, 12. oktobra 1904. Poleg darovalcev posameznih knjig beleži društveni zapisnik tudi precejšnje število takih, ki so darovali društvu ali obsežna dela ali pa po cele zbirke. L. 1903. je župnik Matej Slekovec — kakor že omenjeno — poklonil svojo zgodovinsko knjižnico, svoje rokopise in razen tega še 110 K, župnik Hirti v Slivnici pri Mariboru pa 2. natis Valvazorjeve »Die Ehre des Herzogthums Krain«, l. 1904. upokoj. učitelj Žolnir okrog 130 knjig pedagoške vsebine, eno

leto pozneje stolni prošt Herg skoraj vse letnike »Slov. Gospodarja«, l. 1910. dr. Fran Rosina lepo zbirko slovenskih slovníc, J. Vreže Janeza Svetokriškega in dr. Joža Glonar 47 knjig, l. 1913 dr. Juro Hrašovec v Celju razne letnike spodnještajerskih časnikov, Herbert Kartin kot visokošolec pa več starih knjig. Mnogo knjig sta ob raznih prilikah podarila društvu njegov tajnik (sedanji predsednik) dr. Fran Kovačič in upokojeni učitelj Srečko Stegnar; oba sta žrtvovala tudi mnogo časa in truda za ureditev knjižnice. Večje zbirke so došle iz raznih zapuščin: l. 1914. po župniku M. Kelemini v Št. Ilju v Slov. goricah, l. 1915. po župniku Fr. Slaviču (»Die österr.-ungar. Monarchie in Wort und Bild«), l. 1916. po dr. F. Feušu, katerega knjižnico je kupil dr. Kovačič in potem znaten del poklonil Zgōd. društvu. Posebno bogat dar je prejelo društvo l. 1915. po posredovanju prof. Kaspreta iz zapuščine gen. majorja Viktorja Krajncu v Gradcu: 9 zabojev knjig, med njimi razne dragocenosti iz slovenske, pa tudi iz drugih slovanskih literatur, deloma v lepi, izbrani vezavi. Velik del svoje knjižnice (6 zabojev) je poklonil l. 1918. kurat Matija Ljubša, večinoma zgodovinska dela, zlasti o cerkveni zgodovini sekovske in lavantinske škofije. Istega leta je društveni predsednik dr. Pavel Turner številno kolekcijo knjig, naročenih pri Jugoslavenski akademiji v Zagrebu, poravnal s svojim denarjem (ČZN 1918, 133); spomnil se je društva — da omenim to takoj tukaj — tudi v oporoki, kjer je v 8. točki določil sledeče: »Glede moje zbirke knjig in za nje potrebnih predmetov želim, da se Zgodovinsko društvo v Mariboru in Ljudska knjižnica v Mariboru na podlagi napravljene inventarja sporazumeta, kako se naj dotične knjige in predmeti po svoji kakovosti in rabljivosti porazdelijo med imenovanimi zavodoma. V slučaju nesporazumljenja odloča g. dr. Ivan Žolger, univerzitetni profesor, kot arbiter.« (Dopis okrož. sodišča v Mariboru, 30. septembra 1924, št. A V 446/24.) Oba dediča sta se sporazumela v tem smislu, da je leposlovje prevzela večinoma Ljudska knjižnica, znanstvene in redkejše leposlovne knjige pa Zgodovinsko društvo za Študijsko knjižnico. Knjige so se uvrstile kot »Bibliotheca Turneriana«; bilo jih je v celoti čez 1000. L. 1919. je darovala po posredovanju dr. Kovačiča jugoslov. mirovna delegacija v Parizu razne tiskane referate, dr. J. Komljanec v Ptuj »Štajerca«, večje zbirke knjig pa so poklonili leta 1920. prof. J. Zidanšek, l. 1921. župnik Atteneder v Šoštanju iz zapuščine A. Fekonje in dr. A. Korošec, l. 1922. pa dr. Fr. Lukman. Darove, došle po tem letu, omenim pozneje.

Tako je knjižnica neprestano rastla. Točni podatki, ki bi pokazali to tudi v številkah, se žal ne dajo ugotoviti, ker društvo ni vodilo posebnega seznama prirastkov, v listnem katalogu pa so se podatki o datumu in načinu pridobitve zabeleževali le deloma. Poročilo na 2. občnem zboru 12.

oktobra 1904 pravi, da šteje knjižnica 312 zvezkov (večinoma Slekovčev dar), pri čemer 130 knjig, ki jih je daroval učitelj Žolnir, še ni všteti (ČZN 1904, 215). Ob otvoritvi muzeja 6. junija 1909 se je omenilo le na splošno, da ima knjižnica »že lepo število knjig, zlasti zgodovinske vsebine« (ČZN 1909, 115). Točne podatke vsebuje poročilo, ki ga je sestavil S. Stegnar za sejo 11. februarja 1911. Takrat je štela knjižnica 1294 del v 1492 zvezkih; od teh je bilo 787 vezanih, 388 nevezanih, 247 broširanih in 70 poškodovanih in pomanjkljivih. Pri tem v zadnjem času došlih 81 del v 123 zvezkih še ni upoštevanih. Zapisnik 13. januarja 1918 navaja 2026 del v 3535 zvezkih, razen tega še okrog 200 nevpisanih knjig (ČZN 1918, 133). Na občnem zboru 13. februarja 1921 pa se je poročalo o 2864 delih. (Turnerjevih knjig knjižnica takrat še ni imela; tudi knjige, ki so se l. 1920. izročile Zgodovinskemu društvu iz bivše Südmarkine knjižnice, še niso bile inventarizirane).

Težkoče so se pojavile takoj spočetka glede prostorov, kjer bi se knjige shranile. Prvo zavetišče je dobilo društvo v pritlični sobici dijaškega semenišča (Koroščeva ulica št. 12), kjer se je koncem l. 1903. namestila knjižnica obenem z arhivom in muzejem (zap. 22. dec. 1903). Opremo je tvorila pisalna miza z nastavkom in stojalo, ki ju je daroval M. Slekovec, dolga miza in dve prostorni omari, ki ju je društvo kupilo (ČZN 1904, 215). Knjižničar (in arhivar) dr. Avg. Stegenšek je izdelal poslovni red, čigar glavne točke so bile, da knjižnica ni javna, ampak dostopna le članom društva; da je želje treba pismeno javiti knjižničarju; da se o izposojenih knjigah vodi zapisnik; da se redka in dragocena dela ne izposojajo na dom. (Prim. ČZN 1094, 108.)

Seveda je bilo vse to le zasilna in začasna rešitev. Že začetkom l. 1905. se je pojavila potreba po večjih prostorih; razen tega je kmalu nato ravnateljstvo semenišča želelo sobo nazaj (zap. 9. jul. 1905). Začela so se pogajanja z ravnateljstvom Posojilnice za odstopitev sobe v 2. nadstropju »Nar. doma« (zap. 3. jan. 1905), ki pa dolgo niso dovedla do uspeha. Na pismeno prošnjo se je sporočilo društvenemu predsedniku, da ima dotične prostore gostilniški konzorcij za tujce in jih ni voljen odstopiti (zap. 9. jul. 1905). Pač pa bi bilo možno dobiti malo dvorano »Nar. doma«, ako bi se dohod na galerijo s prezidavo oddelil (zap. 1. febr. in 29. apr. 1906). Ustnim pogajanjem med zastopniki društva in člani posojilničnega odbora 2. novembra 1906 je sledila pismena vloga Zgodovinskega društva (20. aprila 1907), nato nov sestanek pooblaščenecv obeh korporacij 6. junija 1907, nakar je Posojilnica pismeno javila svoje pogoje. Društvo pa je želelo, da se ti pogoji omilijo, zlasti, da se najemnina od 25 K mesečno zniža na 25 K četrletno (7. junija 1907). Zedinili so se nato na 30 K četrletno, in sicer za dobo 3 let; za pozneje pa si Posojilnica »pri-

drži pravico, to odškodnino zvišati« (dopis 8. junija 1907). Društvo je te pogoje sprejelo z dopisom 11. junija 1907, Posojilnica pa ni več odgovorila, vsled česar je društvo smatralo pogajanja za razbita (zap. 23. nov. 1907). V resnici pa je bil to le nesporazum, ki je imel za posledico, da se je rešitev zadeve skoraj za eno leto zavlekla.

V seji 31. oktobra 1908 se je znova sklenilo, napraviti vlogo na Posojilnico, kar se je tudi zgodilo. 10. aprila 1909 je končno bila pogodba sklenjena in s 1. majem i. l. je Zgodovinsko društvo dobilo v najem dva prostora v »Narodnem domu«: zadnjo sobo, ki je v podzemlju pod (takratnimi) posojilničnimi uradnimi prostori, in tri četrtine dvorane, ki se nahaja v jugozapadnem oglu v 2. nadstropju (takožvana mala dvorana). Severovzhodno četrtino dvorane je moralo društvo s posebno steno oddeliti, da je ostala prosta za dohod na galerijo. Steno je napravil mizar Volčič za 300 K, pleskarsko delo pa slikar Horvat za 71.42 K. Stroške je prevzelo Zgodovinsko društvo, zato pa mu je Posojilnica za prva tri leta črtala najemnino, ki je bila dogovorjena na 120 K letno. Glede odpovedi se je sklenilo, da do 1. novembra 1911 nobena stranka nima pravice, odpovedati najemno pogodbo; odtakrat naprej velja za oba pogodnika polletna odpoved.

Društvo se je v nove prostore takoj vselilo in že 6. junija 1909, o priliki velike svečanosti Ciril-Methodove podružnice, začasno v njih otvorilo muzej. Končna otvoritev se je vršila 28. novembra i. l.

Najeti prostori so bili namenjeni v prvi vrsti muzeju, vendar je v dvorani gostovala tudi knjižnica. A že v zapisniku 18. februarja 1911 čitamo, da se je knjižnica tako razširila, da bi bilo treba novih prostorov. Odbor se je 9. marca i. l. z novo prošnjo obrnil do ravnateljstva Posojilnice — tokrat s hitrejšim uspehom. Že 27. marca 1911 je došel odgovor, da se društvu »prepušča v najem soba z balkonom na dvorišče v 2. nadstropju od 1. majnika t. l. naprej proti mesečni najemnini po 12 K ter obojestranski trimesečni odpovedi«. Novi prostor se je opremil s tremi velikimi omarami in policami (zap. 15. okt. 1913) in preselila se je vanj knjižnica; uredil jo je nanovo Srečko Stegnar, in sicer po načelu, ki je bil sprejet na odborovi seji 18. februarja 1911: V vsaki omari se naj namesti v vsakem predalu snopič s seznamkom knjig, ki so v dotičnem predalu. V listnem katalogu bodi razvrstitev alfabetična, po omarah pa po strokah; na listku se označi, v kateri omari in v katerem predalu je dotična knjiga.

Tako je prišla končno knjižnica do lastnega prostora. Žal to ni trajalo dolgo. Z dopisom 4. oktobra 1913 je Posojilnica sobo s 1. decembrom i. l. odpovedala, ker jo je prepustila novemu gostilničarju. Oster anonimen članek »Kulturno delo posojilniškega odbora v Mariboru« v »Straži« 13.

oktobra 1913 je položaj za Zgodovinsko društvo še poslabšal, ker je pri merodajnih faktorjih izzval zamero (zap. 25. okt. 1913). Knjižnica je bila zopet brez strehe.

Ker novih prostorov ni bilo mogoče takoj dobiti, sta Stegnar in dr. Kovačič 1. decembra 1913 znosila knjige nazaj v muzej (v malo dvorano), kjer pa jih zaradi tesnobe ni bilo mogoče urediti, ampak so ležale večinoma nerabne na kupu. Bilo je jasno, da je to stanje za delj časa nevdzdržljivo in da je treba knjižnico in arhiv čimprej ločiti od muzeja.

Začetkom decembra je dr. Kovačič na Koroški cesti št. 10 našel primerno stanovanje s tremi suhimi in svetlimi prostori in ga najel (ČZN 1913, 165). Tje se je knjižnica preselila sredi decembra l. 1913. in tam je ostala, dokler ji ni l. 1920. zaradi dolžnostnih izvodov in združitve z drugimi knjižnicami zopet zmanjkalo prostora.

S prevratom l. 1918. je nastopila za knjižnico Zgod. društva nova razvojna doba. Preden pa preidemo na to, naj sledi tukaj še par podatkov o internih knjižničnih zadevah, in sicer dotlej, ko je prešla v mestno upravo. Prvi knjižničar (in arhivar) je bil dr. Avg. Stegenšek, od 28. maja 1903 do 28. nov. 1909. Na občnem zboru 28. nov. 1909 se je na mesto funkcije knjižničarja in arhivarja izvolil muzejski upravni svet (dr. Stegenšek, dr. Pipuš, prof. Kovačič, dr. Rosina, Feliks Stegnar, slikar Horvat in pasar Tratnik), ki bi naj uredil muzej, knjižnico in arhiv ter skrbel za pomnoževanje muzejskih zbirk (ČZN 1909, 192). Ta »upravni svet« se pa ni obnesel. Za knjižnico je od naštetih gospodov razen dr. Kovačiča in dr. Stegenška skrbel predvsem Srečko Stegnar, ki se je tudi na odborovi seji 29. dec. 1912, ko se je konstituiral nov odbor, naprošil za knjižničarja (ČZN 1913, 55). Na občnem zboru 11. nov. 1917 je postal knjižničar dr. Fran Kovačič, 13. febr. 1921 pa mu je sledil dr. Karol Capuder. Ko je bil ta premeščen v Ljubljano, je nastopil njegovo mesto 5 sept. 1922 pisec teh vrst in opravljal knjižničarske posle do 15. marca 1923, ko je mestna občina namestila plačanega knjižničarja. Nekaj časa je pomagal pri katalogizaciji l. 1920. tudi vpokojeni vodja zemljiške knjige Marko Fras proti majhni nagradi (zap. 15. maja 1920). Kar se tiče in v e n t a r i z i r a n j a, se je vodil — razen seznamkov, ki jih je vlagal Stegnar v posamezne police — le listni katalog. V to svrhu je dalo društvo napraviti iz precej močnega kartona posebno tiskovino v velikosti 9,5 cm × 14 cm pokončnega formata; v gornji polovici je 6 vodoravnih črt za pisatelja, naslov in ostale bibliografske podatke, v spodnji pa označba lastnika: Knjižnica zgod. društva v Mariboru. Ko so začeli prihajati dolžnostni izvodi, je tiskovina kmalu pošla, vendar je društvo iz gmofnih razlogov ni dalo natisniti nanovo; liste za kartoteko si je odslej knjižničar sproti prirejal iz papirja, ki je bil ravno na razpolago, vsled česar

je katalog postal neenoten i po obliki i po kakovosti in celo barvi listov. Glede izposojanja je prvi poslovnik (izdelan od dr. Stegenška) razen samoobsebi umevnih stvari določal, da je treba knjižničarju pismeno naznaniti, kdaj in kakšne knjige kdo želi, in da se knjige izposojajo za en mesec, s posebnim knjižničarjevim dovoljenjem tudi za dva meseca (ČZN 1904, 108). Kedaj so se uvedle stalne uradne ure, v zapisniku ni zabeleženo. Na seji 25. sept. 1915 se je sklenilo, da bo za naprej društvena knjižnica odprta ob petkih od 5. do 8. ure zvečer. Knjižničar dr. Capuder je uradoval v torek in četrtek od 3. do 5. ure (zap. 6. sept. 1921), njegov naslednik pa ob pondeljkih od 4. do 6. ure.

Osvoboditev l. 1918. je prinesla društveni knjižnici važno pridobitev: pravico do dolžnostnih izvodov. Žal je ta pridobitev bila v veljavi le kratek čas. Z vlogo 24. nov. 1918 je Zgod. društvo opozorilo takratno Narodno vlado v Ljubljani, naj ukrene, da se bodo dolžnostni izvodi tiskovin pošiljali domačim institucijam in ne več na Dunaj in v Gradec. Na to je poverjeništvo za notranje zadeve izdalo tozadevni odlok in prisodilo tudi Zgod. društvu pravico do dolžnostnih izvodov vseh tiskovin, ki izidejo na ozemlju Nar. vlade v Ljubljani. (Naredba z dne 16. dec. 1918, št. 194; razglašena v Uradnem listu XXIII, 17. dec. 1918.) V zvezi s tem je društvo 28. dec. 1918 prosilo poverjeništvo za promet, da bi smelo v zadevah knjižnice pošiljati svoje pošiljke službeno, poštnine prosto. Prošnja pa se je z dopisom poštnega in brzojavnega ravnateljstva SHS za slovensko ozemlje z dne 11. jan. 1919 zavrnila, češ, da se ji »temeljem do sedaj še veljavnih predpisov za sedaj ne more ugoditi«.

Tudi drugače je imelo društvo z dolžnostnimi izvodi težave, ker so jih nekatere tiskarne kljub naredbi pošiljale netočno, kontrola pa je bila skoraj nemogoča, ker ni bilo stalnega knjižničarja. 1. febr. 1921 je Jugoslovanska knjigarna na urgenco odgovorila, da ne pošilja več dolžnostnih izvodov, ker je na podlagi naredbe v Službenih novinah dolžna pošiljati le po 1 izvod vsučiliški knjižnici v Zagrebu in ministrstvu za notranje zadeve ter 3 izvode Nar. biblioteki v Beogradu. Z ozirom na to je društvo 3. febr. 1921 pri poverjeništvu za notranje zadeve opozorilo, da naredba Nar. vlade ni razveljavljena in da torej za slovensko ozemlje pač še velja; prosilo je, naj se obnovi. Nato je predsedstvo poverjeništva za notranje zadeve z dne 18. febr. 1921, št. 1806/pr., odločilo, da prvotna naredba še velja, o čemer so policijski komisarijati dobili nalog, da obvestijo tiskarne. Odslej je prejemale društvo dolžnostne izvode več ali manj redno — dasi od nekaterih tiskarn navadno šele po urgencah — do avgusta 1925, ko je z novim zakonom o tisku žal izgubilo pravico do njih.

Z ozirom na določbo čl. 7. tiskovnega zakona je drž. pravdnništvo v Mariboru 6. okt. 1925 zahtevalo vpošiljatev knjižničnega statuta, »da more presoditi, če ima Štud. knjižnica značaj oblastne drž. ali javne knjižnice«. Z dopisom 12. okt. i. l. se mu je poslal kratek historijat o postanku Štud. knjižnice, nakar je drž. pravdnništvo 14. okt., Nst. 333/25, odločilo, da se dolžnostni izvodi v smislu čl. 7. zakona o tisku pošiljajo Štud. knjižnici tudi v naprej. Ta uredba velja seveda le za mariborsko oblast.

Mnogo važnejši pa bi bili dolžnostni izvodi iz ljubljanske oblasti, ker se večina naših knjig tiska tam. Zato je pisec teh vrstic kmalu po nastopu svoje službe sprožil vprašanje, ali ne bi bilo vendarle mogoče, s primerno interpretacijo tiskovnega zakona razširiti to pravico tudi na ljubljansko oblast. Vložila se je tozadevna prošnja 12. dec. 1926 na višje drž. pravdnništvo v Ljubljani, nato pa na velikega župana ljubljanske oblasti, najprej 12. jan. 1927, končno s posredovanjem in priporočilom mariborskega velikega župana 18. maja 1927. Jedro teh prošenj je bilo, da prosi knjižnica za petega izmed predpisanih izvodov, ki je po zakonu namenjen »oblastni, državni ali javni knjižnici«. »V ljubljanski oblasti — se je izvajalo dalje — bi kot taka prišla v poštev le drž. licejska knjižnica; ta pa je med prejemniki dolžnostnih izvodov itak imenoma navedena in dobiva četrtega od izvodov, naštetih v čl. 7. tiskovnega zakona. Po tem takem je peti izmed izvodov, ki jih pošiljajo tiskarne ljubljanske oblasti, prost — in za tega prosi Štud. knjižnica.« V Ljubljani pa se s to interpretacijo niso strinjali in so vse prošnje zavrnil; višje drž. pravdnništvo z motivacijo, da za ugoditev prošnje »ni opore v zakonu«, velik župan pa z motivacijo, da rabi dotične izvode za svojo oblastno knjižnico, ki da je mnogo starejša od Štud. knjižnice v Mariboru (dopis z dne 23. jun. 1927, Pov. U. br. 335).

S tem je bila zadeva dolžnostnih izvodov končno rešena, žal, za knjižnico nepovoljno. Edini pomembni beneficij, ki ga je knjižnica po prevratu prejela od države, je sköpnel v miloščino maloštevilnih tiskov mariborske oblasti. K sreči je ta udarec vsaj deloma omilila uvidevnost in naklonjenost, ki jo je našlo društvo pri upravnistvih naših revij in časnikov: prošnjam, da bi prejemale Štud. knjižnica liste tudi naprej še brezplačno, se je skoraj brez izjeme ugodilo.

Čeprav pa je bila pridobitev pravice do dolžnostnih izvodov le začasna, vendar je bila v enem oziru važna: z njo je Nar. vlada knjižnicí Zgod. društva, ki je bila dotlej namenjena le ozkemu krogu društvenikov, dala značaj javnosti. To priznanje od strani države je bil važen prvi korak, kateremu bi bil pri naravnem razvoju moral nujno slediti drugi, še važnejši: poddržavljenje knjižnice. Odbor Zgod. društva je to tudi pričakoval in v prvih letih po prevratu, kakor bomo še videli, ponovno

vlagal prošnje, naj država prevzame knjižnico ali pa namesti vsaj knjižničarja. Vendar se to ni zgodilo.

Tako je prihajala knjižnica Zgod. društva v vedno težji položaj: dobivala je dolžnostne izvode, ni pa imela uradnika, ki bi bil njene prirastke urejal in napravljaval dostopne javnosti. Tudi so njeni prostori zopet postajali pretesni, zlasti zaradi časopisja, razen tega pa za javno knjižnico sploh niso bili prikladni.

V novo smer se je obrnila akcija za ustvaritev javne študijske knjižnice v Mariboru, ko se je zanjo zainteresirala mestna občina. 10. dec. 1919 je poslal dr. Ivan Lah, takrat mariborski magistratni uradnik, Zgod. društvu dopis, ki je bil povod za važne nadaljnje ukrepe in ga zato priobčujem doslovno:

Zgodovinskemu društvu v Mariboru.

Vladni komisar dr. V. Pfeifer me je poveril z nalogo, da bi skušal iz dosedaj obstoječih knjižnic skoncitrirati javno študijsko knjižnico v Mariboru. V ta namen je mesto kupilo knjižnico prof. Kaspreta in je prepustilo prostore v »deškem zavetišču« (dve veliki sobi), kjer bi se dala knjižnica primerno urediti. Obračam se torej na odbor sl. »Zgodovinskega društva« v Mariboru, ki ima bogato knjižnico, da prepusti svojo knjižnico »javni študijski knjižnici« v uporabo pod sledečimi pogoji:

1. Knjižnica se preseli iz dosedanjih prostorov v skupne prostore v »deškem zavetišču«. (Arhiv si društvo lahko pridrži v svojih prostorih, oz. se mu dajo prostori istotam.)

2. Lastninske pravice knjižnice ostanejo društvu.

3. Mesto bo skrbelo za to, da se knjižnica čim prej izpopolni, da bo odgovarjala potrebam našega kulturnega napredovanja v Mariboru.

4. Mesto bo ukrenilo vse potrebno, da pride cela knjižnica v državno upravo z državnim knjižničarjem, da se s časom poviša na stopinjo državne javne študijske knjižnice.

5. Mesto bo skrbelo za to, da se knjižnici za sedaj zagotovi varnost pred vsako ev. izpremembo v mestni upravi.

6. Mesto bo posredovalo za to, da dobi »Zgodovinsko društvo« od države za knjižnico, ako ta preide v državno last, primerno odkupnino, ako bo društvo to zahtevalo.

O vlogi je razpravljajal odbor na seji 23. dec. 1919 ter zahteval anketo, da se natančneje pogovori s pooblaščenca magistrata. V to svrhu so se izvolili dr. Pipuš, dr. Verstovšek, dr. Kovačič in dr. Strmšek. V dopisu mestnemu svetu 27. dec. 1919 pa se je stališče Zgod. društva preciziralo tako-le: »Zgod. društvo pozdravlja misel, da se v Mariboru osnuje javna štud. knjižnica, želi pa, da se natančno določi pravni subjekt, ki bo lastnik knjižnice, da se v event. upravnem svetu pripozna Zgod. društvo kot enakopraven faktor ter se pri nabavljanju knjig jemlje ozir na specifično znanstvene, zgodovinske in narodopisne svrhe, ki jih zasleduje Zgod. društvo«. 23. jan. 1920 se je vršil zaželeni sestanek v županovi pisarni;

povabljeni sta bila nanj tudi dr. Lah in vodja deškega zavetišča Slavoj Dimnik.

Dopis mestnega magistrata z dne 25. febr. 1920 pa je dal povod, da je zadeva začasno obtičala. V njem se namreč zgoraj omenjena dva prostora v deškem zavetišču »bodoči javni študijski knjižnici v Mariboru odstopita brezplačno za dobo dveh let«. Zgod. društvo je z ozirom na to v seji 6. marca 1920 sklenilo in 12. marca i. l. sporočilo mestni občini, da te ponudbe ne more sprejeti. »Pri ustmeni obravnavi med zastopniki mestne občine in Zgod. društva ni bil določen ta rok, za dobo dveh let se ne izplača seliti knjižnice, ker nje ureditev stane veliko truda. Razen tega je Zgod. društvo izrecno pripomnilo, da da svojo knjižnico iz rok le pod pogojem, da država zagotovi javni knjižnici svojo zaščito in pomoč. Dvomljivo pa je, da bi vlada pristala na to, če mesto da prostore na razpolago le za dobo dveh let, ko bo vendar javna knjižnica le koristila ugledu mesta. Za otvoritev javne knjižnice je torej treba iskati nove podlage.« Sklenilo se je, da stopi društvo v dogovor z vlado samo (zap. 6. marca 1920).

Mestni magistrat pa je z dopisom 16. marca 1920 želel, naj društvo stavi konkretne predloge. Nato je društvo 11. apr. 1920 predlagalo, naj se po možnosti odkažejo za knjižnico suhi in svetli prostori bolj v centru mesta, ako pa to ni mogoče, se naj prepuste prostori v deškem zavetišču na zahodni fronti, kjer je bil doslej otroški vrtec, brezplačno vsaj na deset let; odpoved od strani mesta se naj izvrši vsaj leto dni poprej; pogodba naj velja tako za čas, dokler je knjižnica last Zgod. društva, kakor tudi potem, ko jo država prevzame v svojo last in upravo; končno naj mestna občina in Zgod. društvo napravita skupno vlogo na poverjeništvu za uk in bogočastje, da izposluje pri učnem ministrstvu prevzetje knjižnice v državno last in upravo.

Na to je mestni sosvet v seji 20. apr. 1920 sklenil in mestni magistrat 21. i. m., št. 7031, sporočil:

»Mestna občina izroči in prepusti Zgod. društvu za njegovo na novo ustanovljeno javno študijsko knjižnico brezplačno in za dobo desetih let v izključno uporabo od danes naprej vse one prostore na levi strani glavnega vhoda njene hiše v Strossmajerjevi ul. 26, kjer je bil dozdaj nastanjen otroški vrtec I. in ki obseza 1 veliko s stekleno steno predeljeno učilnico in čumnato.

Mestna občina se zaveže, da označenih prostorov pred potekom dobe desetih let ne bode odpovedala, a tudi po preteku teh desetih let velja od njene strani enoletna odpoved.

Eventuelne preureditve v odkazanih prostorih mora oskrbeti društvo samo in na svoje stroške, kakor tudi skrbeti za to, da se prostori ne pokvarijo.« Končno se za selitev še dajejo na razpolago voz in konji.

Selitev se je izvršila začetkom julija 1920.

Obenem se je priključil takrat društveni knjižnici preostanek knjižnice društva »Südmark«. Po prevratu je bilo to društvo razpuščeno in njegova knjižnica (»Südmärkische Volksbücherei in Marburg«) zasežena. Z dopisom ministrstva trgovine in industrije, oddelka v Ljubljani, št. 3228/410 ex 1919 z dne 11. jun. 1920 je dobilo Zgod. društvo obvestilo, da se mu brezplačno prepuste preostale Südmarkine knjige. Žal je bila ta pridobitev skoraj brez vrednosti. Kar je bilo v Südmarkini knjižnici boljšega, se je že poprej spravilo v Ljubljano, Zgod. društvu darovani preostanek pa je obsegal po večini le malo vredno nemško beletristiko, deloma že v zelo defektnem stanju. Bil je res »preostanek« in pomenjal za novega lastnika z ozirom na tesni prostor bolj obremenitev ko obogatitev.

S preselitvijo v nove prostore naj bi bila knjižnica postala javna, zato je bilo potrebno, da se uvede nov poslovni red. Že na seji Zgod. društva 15. maja 1920 se je glede tega sklenilo, naj se za vsako knjigo zahteva kavcija, ki naj znaša najmanj 10 K, v posameznih slučajih pa naj knjižničar to vsoto zviša; knjige, ki so vredne nad 100 K, se naj ne izposojajo na dom.

Še preden pa je ta — za javno knjižnico nekam nezaupni in tudi nepraktični — poslovnik stopil v življenje, je nenadoma nastala nova ovira.

Sredi julija i. l. je poverjeništvu za socialno skrbstvo zahtevalo v najem celo zavetišče. Vodstvo zavetišča je z dopisom 15. jul. obvestilo o tem Zgod. društvo ter mu obenem naznanilo, da so se za knjižnico našli novi prostori v pritličju dekl. meščanske šole v Cankarjevi ulici, ki jih je tamkajšnje ravnateljstvo pripravljeno odstopiti. Stanovanjska komisija je na seji 20. jul. te prostore (dve sobi) res odkazala Zgod. društvu (dopis 21. jul. 1920 št. 2499/20). 10. avg. i. l. je društvo pri mestni občini proti temu protestiralo, češ, da se ni pravočasno obvestilo in vprašalo, ali so novi prostori za knjižnico primerni; da je s tem iluzorna vsaka pogodba; da odpade s tem en pogoj za poddržavljenje. Prosilo je, naj se mu nakaže več prostorov in najmanj za 10 let. Mestna občina je na to odgovorila 27. avg. 1920, št. 16512: »Do preklica, najmanj pa za dobo petih let da mestni magistrat Zgod. društvu brezplačno na razpolago od prostorov v dekliški meščanski šoli na Cankarjevi ulici učilnico z oblačilnico v pritličju in podstrešno sobo«.

Društvo je na to pristalo in 7. in 9. sept. 1920 se je knjižnica zopet preselila.

Že čez deset dni (19. sept.) pa je došel od ravnateljstva mešč. šole dopis, naj se knjižnični prostori v pritličju izpraznijo, ker so zaradi nepričakovanega navala mladine postali nujno potrebni, in knjige spravijo na podstrešje. Spričo tega je društveni knjižničar dr. Kovačič, ki si je od ustanovitve društva naprej vedno in največ prizadeval, da se ustanovi v Mariboru štud. knjižnica, razočaran nad brezplodnostjo svojega truda, hotel odložiti svojo funkcijo. Odbor pa je na seji 22. sept. 1920 sklenil, da sedanjih prostorov ne zapusti, temveč se drži natančno pismenega nakazila mestnega magistrata in stanovanjskega urada. In pri tem je tudi ostalo.

Knjižnica se je za silo uredila in s sklepom odborove seje 6. apr. 1921 zavarovala proti požaru za 100.000 K. Za snaženje se je za mesečnih 20 K najela oskrbnica muzeja, ki je v sosednjem poslopju. 7. aprila i. l. se je vložila na magistratu prošnja, da bi se za knjižnico smel porabiti tudi hodnik pred sobo in da bi izvršil potrebno adaptacijo mestni stavbni urad. Ker pa na prošnjo ni bilo odgovora in je medtem mestna uprava po poldrugoletnem gerentstvu prešla v roke novega, zakonito izvoljenega občinskega sveta, se je 1. avg. 1921 vložila spomenica, s katero se novi mestni svet prosi, naj reši dotično prošnjo ali pa nakaže druge, stalne prostore.

Župan Viktor Grčar se je odločil za slednje, kajti učilnica v Cankarjevi šoli je postala neobhodno potrebna v šolske svrhe; ponudil je za knjižnico prostore v 1. nadstropju kazinskega poslopja. Zgod. društvo je na seji 24. sept. 1921 na podlagi poročila dr. Strmška, ki si je prostore ogledal, sklenilo sledeče: »Društvo pristane na selitev knjižnice proti pismeni izjavi mestnega magistrata, da se pravice, ki smo jih imeli v poslopju II. meščanske dekl. šole v Cankarjevi ulici glasom pismene pogodbe z dne 27. VIII. 1920 št. 16512, preneso na kazinske prostore (desna stranska dvorana in prostora za veliko dvorano) za čas, dokler mesto razpolaga s temi prostori«.

Magistrat takrat tega zagotovila sicer ni dal, ker vprašanje »Kasino-Verein«-a in lastništva kazinskega poslopja še ni bilo definitivno rešeno, vendar se je knjižnica koncem septembra 1921 preselila v ponujene prostore. Sklenila se je slovesna otvoritev, ki se pa ni vršila, ker knjižnica ni bila urejena (zap. 26. okt. 1921).

Kazinsko poslopje, stoječe na Slomškovem trgu št. 17, se je zgradilo l. 1864. in bilo last društva »Theater- und Kasino-Verein«. Po prevratu se je društvo razpustilo, stavba pa z inventarjem vred izročila mestni

občini. Rekurz proti temu v času, ko se je v poslopje vselila knjižnica, še ni bil rešen, vendar se je pozneje rešil v prid mestne občine.

Knjižnici so se odkazale tri obstranske dvorane v I. nadstropju (prejšnja jedilnica, čitalnica in soba za seje), pozneje pa se ji je odstopila še ena dvorana (prejšnja igralnica). V prostore se je že tekom l. 1921. napeljala električna luč (zap. 1. dec. 1921).

»Theater- und Kasino-Verein« je po čl. 1. svojih pravil imel med drugim namen, da za svoje člane vzdržuje čitalnico. Društvo je v ta namen že od ustanovitve naprej izdajalo razmeroma velike vsote (po več sto gold. letno). V članski izkaznici za l. 1865., ki mi je slučajno na razpolago, je navedenih 46 revij in časopisov, skoraj same nemške, vendar med njimi tudi — Novice. Tako se je sčasoma nabrala precejšnja knjižnica, dasi se je z izposojevanjem mnogo pogubilo in poškodovalo, zlasti s tem, ker so se (po pravilniku) izposojale tudi posamezne, nevezane številke. Tiskani seznam, ki je izšel v redakciji A. Hoffmanna l. 1912. v Mariboru (»Verzeichnis Nr. 1 der in der Theater- und Kasino-Vereinsbücherei in Marburg vorhandenen Zeitschriften-Sammlung«), vsebuje 33 revij v približno 550 zvezkih. To zbirko (ki pa je bila že zelo pomanjkljiva; prim. »Tabor« 1925, št. 21) je mestna občina z veliko omaro vred izročila Štud. knjižnici; v februarju 1922 je prof. Favai kot začasni knjižničar knjige prevzel (zap. Zgod. društva 11. febr. 1922). Istega leta je bil priključen Štud. knjižnici tudi del magistratne knjižnice, večinoma starejša dela upravno-juridičnega značaja, in knjižnica bivše mariborske sekcije Nemškega in avstrijskega planinskega društva, večinoma publikacije tega društva.

Na inicijativo Zgod. društva se je združila s Štud. knjižnico tudi knjižnica Muzejskega društva. Muzejsko društvo, ustanovljeno 31. maja 1902, je razen muzejskih predmetov zbiralo tudi knjige. Že na občnem zboru 23. marca 1903 je poročal predsednik dr. A. Rak, da šteje društvena knjižnica lepo množino knjig, ki jih je prejelo društvo po posredovanju prof. Ferka iz zapuščine grofa Rothkirch-Panthena. V poročilu o otvoritvi muzeja 26. dec. 1903 v gospodinjski šoli (sedanja deška osnovna šola v Razlagovi ul. 16) čitamo, da se je v četrti sobi nahajala knjižnica, obstoječa večinoma iz starejših knjig. Leta 1914. so to knjižnico z drugimi muzejskimi predmeti vred preselili v muzejske prostore v Cankarjevi ul. št. 3. Na občnem zboru 21. marca 1907 se je poročalo, da je meščanskošolski ravnatelj Riedler knjižnico uredil in napravil seznam, po katerem šteje knjižnica blizu 1000 zvezkov. Odslej se v zapisnikih skoraj vsako leto poroča o prirastkih, ki so prihajali večinoma v obliki daril. Po prevratu je Muzejsko društvo na občnem zboru 6. marca 1921. dobilo slovensko-nemški odbor in mislilo se je na fuzijo z Zgod. dru-

štvom. To se sicer ni zgodilo, vendar sta se združila oba muzeja: Zgod. društvo je svoje muzejske predmete spravilo v prostore Muz. društva, zato pa prosilo, da dá Muz. društvo na razpolago svojo knjižnico (zap. 26. okt. 1921). Tej prošnji je odbor Muz. društva v seji 3. dec. 1921 ugodil, nakar se je tudi na občnem zboru 5. marca 1922 sklenilo, naj Muz. društvo prepusti vse svoje knjige, ki niso za muzejsko upravo nujno potrebne, snujoči se Štud. knjižnici, pridržujoč si lastninsko pravico. To se je še istega leta tudi izvedlo. Preden so se knjige oddale, jih je blagajnik F. Leyrer po naročilu odbora s pečatom Muzejskega društva označil kot društveno last. Oddanih je bilo okrog 1000 zvezkov. Muzejskemu društvu se je zato priznal en zastopnik v kuratoriju Štud. knjižnice in na seji 11. jun. 1922 je bil na to mesto izvoljen dr. Strmšek.

Vendar ni šlo povsod tako gladko. 17. okt. 1921 se je obrnilo Zgod. društvo tudi do ptujskega Muzejskega društva s prošnjo, da bi del svojih knjig, »duplikate in one, ki jih lahko pogreša«, prepustilo Štud. knjižnici, ki je namenjena »za celo bodočo mariborsko oblast«. Muz. društvo je z dopisom 13. dec. 1921 načelno na to pristalo, pripomnilo pa, da more odločati o tem le občinski svet v Ptuj, ker je ves muzejski inventar mestna last. Kaj je mestni svet o tem sklenil, ni bilo sporočeno. Na prošnjo, da bi se s Štud. knjižnico združila tudi Ljudska knjižnica v Mariboru, je Slovanska čitalnica 28. marca 1922 poslala sledečo negativno rešitev: »Na Vaš dopis z dne 7. marca 22 Vam javljamo, da se tudi nam zdi vprašanje študijske knjižnice važno, da pa se nam podlaga in predpogoji zanjo ne zdijo v toliki meri zadostni, da bi že danes razpravljali o tem, da bi izročili svojo bogato in dobro urejeno knjižnico drugim rokam«.

Kar se tiče pogojev za obstoj in razvoj Štud. knjižnice, sta bila takrat dana dva: prostori in knjige. Manjkal pa je tretji, ravno tako važen: knjižničar, ki bi bil vse združene zbirke enotno uredil in upravljal. Zgod. društvo, čigar knjižnica je v tem procesu nastajanja tvorila tisto kristalizacijsko točko, okrog katere so se zbirale druge knjižnice, in ki mu je tudi zaradi dolžnostnih izvodov pripadala vodilna vloga, za namestitev knjižničarja ni imelo sredstev; tudi bi bilo to presegalo njegov delokrog. Njegov knjižničar-odbornik pa je pač zadostoval, dokler je bila knjižnica namenjena le društvom, poslov javne knjižnice pa ni mogel prevzeti. Najnaravnejši izhod iz tega bi bil, če bi bila knjižnico prevzela država.

Že 8. dec. 1919 je Zgod. društvo v svoji prošnji za podporo, vloženi pri poverjeništvu za uk in bogočastje v Ljubljani, prosilo tudi, naj se v Mariboru »čim prej ustanovi javna znanstvena knjižnica, arhiv in muzej, dobe zato primerni prostori in nastavijo od države plačani funkcionarji«. Ko je prostore dala na razpolago občina (v deškem zavetišču), se je vlo-

žila 18. maja 1920 posebna spomenica, v kateri se poverjeništvo za uk in bogočastje prosi, da izposluje pri osrednji vladi »ustanovitev javne drž. knjižnice v Mariboru ter že letos vpostavi v proračun za to potrebno vsoto«. V utemeljitev se navaja, da je Maribor v narodnem in kulturnem življenju Slovencev že od sredine preteklega stoletja igral važno vlogo, še večji pomen pa je dobil sedaj, ko je postal obmejno mesto; da je mnogoštevilnim intelektualnim silam, ki so zbrane v Mariboru, treba omogočiti znanstveno delo; da je v to svrho lastne knjižnice tem bolj treba, ker je po novih političnih razmerah uporaba vseučiliške in joanejske knjižnice v bližnjem Gradcu postala nemogoča. Nato se naštevajo pogoji, ki so za ustanovitev knjižnice že dani: Zgod. društvo odstopi svojo knjižnico z omarami vred brezplačno, želi le, da bo v eventuelnem upravnem svetu imelo svojega zastopnika; knjižnica se lahko poveča s koncentracijo nekaterih drugih v Mariboru že obstoječih manjših knjižnic; potrebne prostore je odstopila mestna občina. Končno se opozarja na to, da je Nar. vlada z naklonitvijo dolžnostnih izvodov v principu že priznala knjižnico Zgod. društva za javno; treba je le, da se knjižnica formalno prizna kot državna ter se obveznost določiljanja dolžnostnih izvodov raztegne na vso državo. Ko na to vlogo ni bilo odgovora, je društvo 16. febr. 1921 s podobnimi argumenti ponovilo svojo prošnjo, naj poverjeništvo za uk in bogočastje posreduje pri osrednji vladi, da se knjižnica podržavi, dokler se pa to ne zgodi, naj jo deželna vlada prevzame kot javno p o k r a j i n s k o knjižnico in namesti za upravljanje vsaj eno moč. Dodatno k tej prošnji se je 8. marca i. l. predložil za l. 1921. za knjižnico proračun v znesku 30.000 K, glede knjižničarja pa se je predlagalo, naj se namesti v IX. plačilni razred s svoječasno avtomatično pomaknitvijo v VIII. razred. Zgodilo pa se ni niti prvo niti drugo. Tudi prošnja 10. okt. 1921, da bi pokrajinska uprava v Ljubljani za knjižnico »za prve najnujnejše potrebe« nakazala vsaj 6000 Din, je ostala brez uspeha.

Končno se je okrog Novega leta 1922 pridellil knjižnici s par urami na teden prof. Ivan Favai: na realki se mu je dodelilo 12 ur pouka, ostale ure njegove obveznosti pa naj bi tvorilo knjižničarsko delo. Proti tej polovičarski rešitvi je odbor Zgod. društva 29. dec. 1921 zavzel odklonilno stališče, povdarjajoč, da delo v knjižnici ne more biti le postranska služba kakega profesorja, ampak da je treba zanjo uradnika-strokovnjaka, ki bo postavil knjižnico na trden temelj. Prof. Favai je deloval v knjižnici le prve mesece l. 1922.

Pač pa je dobila medtem knjižnica svojega s l u g o. V seji mestnega sveta 14. jan. 1922 je bil imenovan Franc Botolen za začasnega knjižničnega slugo in hišnika v kazinskem posloju s sistemiziranimi prejemki

mestnih slug in proti 14dnevni medsebojni odpovedi. Nastopil je službo 1. febr. 1922. Že pred tem je dalo mesto knjižnici na razpolago tudi luč in kurjavo (zap. Zgod. društva 29. dec. 1921).

Na posvetovanju, ki ga je sklical župan V. Grčar 4. jan. 1922, da se Štud. knjižnici najde pravna podlaga, se je sestavil (prvi) statut Štud. knjižnice, ki se od poznejšega, sedaj veljavnega loči predvsem v členih 3. in 5. Ta člena se glasita:

§ 3.

Knjižnico upravlja knjižnični kuratorij, sestojč iz dveh zastopnikov države, dveh zastopnikov mestne občine Maribor, dveh zastopnikov Zgod. društva, enega zastopnika Muz. društva v Mariboru in po enega zastopnika onih društev, ki bi dala svoje knjižnice na razpolago. Vodja knjižnice je hkrati tudi zastopnik vlade.

§ 5.

Država imenuje in plačuje uradnike po potrebi. Za začetek vsaj enega v knjižnični stroki izvežbanega uradnika, ki ne sme biti tudi drugje zaposlen.

Statut je odobrilo Zgod. društvo na seji 11. febr. 1922 (z nekaterimi spremembami), občinski svet pa na seji 2. jun. 1922. Prikrojen je na podlagi predpostavke, da namesti knjižničarja država.

Po osebnem obvestilu iz Ljubljane pa na tako rešitev ni bilo upati, ker za to ni bilo kredita. Tudi proti temu, da bi se pridellil knjižnici kak uradnik ljubljanske licejske knjižnice, so bili pomisleki, ker bi ta knjižnica še sama potrebovala najmanj tri uradnike in ker bi tak v Mariboru pridelljen uradnik imel pravico do posebnih dijet, kar bi zopet znatno obtežilo državno blagajno. Bilo bi kvečjemu mogoče, da dobi kak profesor za ureditev knjižnice daljši dopust. (Dopis Zgod. društva mestnemu županu 6. marca 1922, št. 110.)

V teh razmerah je skušalo Zgod. društvo dobiti za knjižnico od države vsaj kako podporo. Vložilo je kot začasni upravitelj Štud. knjižnice 19. julija 1922 tozadevno prošnjo na pokrajinsko upravo v Ljubljani, nakar mu je pokrajinski namestnik Iv. Hribar 26. jul. i. l. dovolil enkratno izredno podporo v znesku 1500 Din. To je bila (razen priznanja dolžnostnih izvodov in začasne pridelitve profesorja Favaja) v zadevi knjižnice edina ugodna rešitev iz Ljubljane.

Nič boljše ni bilo v Beogradu. 8. dec. 1922 se je ministrstvu prosvete poslala prošnja, utemeljena podobno kakor spomenica 18. maja 1920, v kateri se glede knjižnice prosi: »Studijsku knjižnicu u Mariboru neka uzme država u svoje ruke, društvo joj prepušta knjige i ormare, a gradska općina daće prostorije, rasvetu i jednoga podvornika. Za prvu godinu može posle voditi tek jedan knjižničar te bi za prvu godinu bilo do-

voljno i 20.000 Din«. O prošnji so se v svrhu priporočila obvestili tudi slovenski poslanci, vendar je ostala brez uspeha. Zopet ni bilo kredita.

S te mrtve točke se je zadeva premaknila šele, ko je končno tudi vzdrževanje knjižničarja prevzela mestna občina.

Že v novembru 1922 se je predsedniku Zgod. društva ponudil za knjižničarja podpolkovnik v pok. Davorin Žunkovič; zahteval je 750 Din mesečne nagrade. Da se vzame ta ponudba v pretres in se sploh uredi uprava Štud. knjižnice, je na prošnjo Zgod. društva mestni župan 10. febr. 1923 sklical prvo sejo kuratorija. Udeležili so se je: dva zastopnika mesta (župan V. Grčar in mestni svetovalec dr. Fr. Rostohar), dva zastopnika Zgod. društva (dr. Fr. Kovačič in dr. M. Heric), en zastopnik Muz. društva (dr. P. Strmšek) in dva zastopnika Ljudske univerze, ki je tudi obljubila sodelovanje pri Štud. knjižnici (prof. I. Favai in urednik B. Borko). Za predsednika kuratorija je bil izvoljen župan Grčar, za podpredsednika dr. Kovačič, za tajnika prof. Favai, za blagajnika dr. Rostohar. Dr. Kovačič je na seji med drugim poročal o inventarju knjižnice, v kateri je koncem l. 1922. bilo vpisanih 7052 knjig, nevpisanih pa še okrog 4600. Posebno važen pa je bil na tej seji sklep, naj se glede namestitve podpolkovnika Žunkoviča takoj vloži prošnja; župan jo bo podpiral.

Prošnjo je 17. febr. i. l. za Štud. knjižnico vložilo Zgod. društvo; v njej se še vedno izraža upanje, da bo sčasoma knjižnico vendarle prevzela država, dostavljeno pa je, da govore »tehtni razlogi tudi za to, da mesto po vzgledu mnogih francoskih in italijanskih mest kreira javno municipalno knjižnico«. Mestni občinski svet je nato v seji 9. marca 1923 sklenil, da prevzame stroške za knjižničarja »Štud. knjižnice v Mariboru«, in namestil kot knjižničarja D. Žunkoviča proti mesečni nagradi 750.— Din. (Dopis mest. magistrata 15. marca 1923, št. 23/pr.) 16. marca 1923 je novi knjižničar nastopil svoje mesto.

S to odločitvijo je dejansko prevzela upravo knjižnice mestna občina. Vendar upanje na podržavljenje s tem še ni bilo popolnoma pokopano. Ko se je koncem l. 1923. oživotvorila mariborska oblast, je Zgod. društvo takoj (že 4. jan. 1924) v posebni spomenici prosilo velikega župana dr. M. Ploja, naj bi knjižnica postala »oblastvena knjižnica mariborske velike županije«. Prošnji se seveda ni ugodilo — veliko županstvo je bilo takrat samo šele v povojih. Približno eno leto pozneje je veliki župan, ko se je zglasila pri njem deputacija Zgod. društva, izrazil mnenje, da bi podržavljenje Štud. knjižnice naletelo na težkoče, zato naj knjižnica za enkrat postane last mestne občine, vendar tako, da ostane možnost, da se izroči državi (zap. Zgod. društva 5. jan. 1925). S tem je bila zadeva končno položena ad acta.

S konstituiranjem kuratorija in namestitvijo knjižničarja je dobila uprava knjižnice trdnejše oblike. Razmerje med obema je bilo zamišljeno nekako tako, da bodi kuratorij — če smem tako reči — zakonodajni, knjižničar pa izvršilni organ. Vendar v praksi ločitev ni tako ostra, kajti knjižničar, ki že po svojem položaju in poslu najbolj pozna razmere in potrebe v knjižnici, s tem eo ipso soodloča tudi pri »zakonodajnem« delu.

Prvi kuratorij je posloval do konca l. 1924. in imel 8 sej. Glavno delo, ki se je izvršilo v tej dobi, je bila razen namestitve knjižničarja-vodje namestitev pomožne uradnice, oprema z novimi stojali, numeracija knjig ter otvoritev knjižnice in čitalnice za občinstvo.

Posel novega knjižničarja ni bil lahek. Knjižnica je pač imela na razpolago lepe prostore in obsegala dokaj bogato zbirko knjig, ali vse je bilo treba šele enotno urediti. Knjige so se nahajale v raznovrstnih omarah in policah, deloma na kupu, in bile brez števil, vsled česar je bila evidenca skoraj nemogoča. Razen tega tudi ni bilo enotnega in popolnega kataloga.

Prva knjižničarjeva skrb je bila, da se nabavi potrebna oprema. Opremila se je predvsem pisarna, deloma z nakupi, deloma z darovi raznih trgovcev. Nato se je začelo z nabavo stojal. Ker so dotakratna shranila za knjige bila neenotna i po izvedbi i po velikosti in razen tega za visoke kazinske dvorane znatno prenizka, kar bi imelo za posledico izgubo prostora, so se na knjižničarjevo inicijativo začela nadomeščati z novimi. Izdatki za to so začasno sicer omejili nakup knjig, vendar je bilo dobro, da se ni nadaljevalo s prejšnjim provizorijem: tako je vsaj glede opreme bilo delo končno veljavno opravljeno in knjižnici dan zunanji pogoj za ureditev, rekel bi: okvir. Da se dobe potrebna sredstva, se je po sklepu kuratorija začela večja podporna akcija (prim. članek »Aufwurf zum Ausbaue der Studien-Bibliothek in Maribor« v Marb. Ztg. 1923, št. 75), ki je imela lep uspeh. Razne mariborske banke so po osebnem posredovanju župana Grčarja darovale znatne zneske (po 2000 Din Centralne, Slovenska, Jadranska, Ljubljanska kreditna in Prva hrvatska, po 1000 Din Trgovska in Zadružna), lesotržci iz Maribora, pozneje tudi s Smolnika in Rdečega brega so prispevali les, trgovci razne druge potrebščine. S tem se je začela opremljati najprej soba v jugovzhodnem oglu poslopja. Nabavila so se po načrtu mestnega arhitekta Schella stojala (dve daljši in — zaradi oken — pet krajših) v višini 3.60 m, opremljena zgoraj z železnim drogom za naslonitev lestve, pri tleh pa z vratci, ki naj spodnjo polico čuvajo pred prahom. Delo je stalo s pleskanjem in železjem vred 7230.20 Din in je bilo popolnoma končano šele l. 1924. Istega leta se je opremila s stojali tudi soba južno od velike dvorane. Postavila jih je lesna industr. del. družba »Drava« v Mariboru v avgustu

in septembru 1924. Napravila je šest stojal ob stenah in dve dvostranski poprečni stojali sredi dvorane ter nekaj manjših stvari (mize, lestvo, zaboj za premog). Celotna oprema je stala 27.638 Din. To je bila za knjižnico seveda usodna postojanka. Zgod. društvo, ki je že 1. nov. 1923 pri ministrstvu prosvete prosilo za knjižnico 30.000 Din podpore, 13. jan. 1924 pa v ponovni prošnji to vsoto znižalo na 25.000 Din, a oboje brezuspešno, je 3. okt. 1924 vložilo na isti naslov novo prošnjo, naj se knjižnici nakloni za l. 1924. naknadno vsaj 1000 Din, za l. 1925. pa 10.000 Din podpore. A glasom rešitve 5. okt. 1924, br. 52630, za to ni bilo »budžetske možnosti«. Tudi prošnja kuratorija 8. avg. 1924, da bi mestna občina dovolila 10.000 Din naknadne podpore, je ostala zaenkrat brez odziva. Na prošnje, ki so se razposlale 21. avg. i. l. raznim privatnikom in zavodom, je došlo le par večjih zneskov. Ko se je tako dolg za opremo mogel poravnati le deloma (28. avg. 6360 Din, 2. okt. 10.000 Din), je »Drava« za preostali znesek 11.278 Din in pripadajoče obresti zahtevala dvomesečno menico (dopis 3. in 16. okt. 1924). V tej zadregi je najela Štud. knjižnica 17. okt. na račun kredita za l. 1925. pri Spodnještajerski ljudski posojilnici v Mariboru 12.000 Din. Kot dolžniki so podpisali menico dr. Fr. Kovačič, dr. Fr. Rostohar in D. Žunkovič. Z najetim denariem se je še istega dne poravnal račun pri »Dravi«; dolg pri posojilnici pa je mogla knjižnica plačati šele 25. apr. 1925. Ker je bil s tem izčrpan velik del njenih prejemkov za dotično leto, je knjižnični kuratorij 2. jul. 1925 še enkrat prosil za naknadno podporo 10.000 Din, ki jo je mestni občinski svet v seji 14. jul. i. l. tudi dovolil. S tem je bila zadeva ugodno rešena. Oprema tretje (vzhodne) dvorane se nabavlja od l. 1926. naprej, in sicer iz dotacije, ki je v to svrho določena v rednem letnem proračunu. Vzoredno s stojali so se nabavile tudi razne manjše potrebščine: mize in slike naših slovestvenikov za čitalnico, lestve, napisna tabla pri vходу in podobno.

Takoj po nastopu službe je začel knjižničar s katalogizacijo in numeracijo knjig. Pri tem so se do takrat zbrane knjige razvrstile v glavnem po strokah, novi prirastki pa vpisovali po principu numerus currens. Format se ni upošteval, zato je uvrstitev v police često delala težave. Vpisovale so se knjige (da se čimprej fiksirajo) v vezan katalog, nekak inventarni katalog. Po poročilih na sejah kuratorija je bilo vpisanih 18. jun. 1923 5900 knjig, 30 nov. i. l. 8040 knjig, 9. dec. 1924 (na zadnji seji prvega kuratorija) 11.411 knjig. Vendar je kot korektiv k tem številkam treba pripomniti, da so se pri zbornikih deloma (zlasti pri leposlovnih, zaradi izposojanja) šteli posamezni zvezki samostojno; dejansko število je bilo torej znatno manjše. Z nadaljevanjem listnega kataloga, ki ga je za svoj inventar Zgod. društvo odstopilo s knjigami vred, se je začelo šele l. 1925., vsled česar je dotakratni katalogizaciji manjkala trdna pod-

laga. Izbral se je za listni katalog približno isti format, kakor ga je imelo Zgod. društvo, in temu primerno so se v spodnjem delu enega stojala napravili za listke predalčki. Za občinstvo so se izdelali zasilni strokovni sezname v obliki zvezkov, žal, nepregledni in težko uporabni: snov se v njih namreč ni razvrstila niti alfabetično niti sistematično, ampak enostavno po tekočih številkah inventarnega kataloga.

Kot vzrok, zakaj se je z listnim katalogom odlašalo, se navaja na seji kuratorija 30. nov. 1923 številen obisk, ki ovira delo. Takoj po namestitvi knjižničarja se je namreč začelo z o b r a t o v a n j e m. Že v drugi seji kuratorija 24. marca 1923 se je določil čas za izposojevanje knjig: pondeljek in petek od 4. do 7. ure popoldne (pozneje od 3. do 6. ure; prim. »Tabor« 1923, št. 245). Za izposojene knjige se naj zahteva kavcija, razen tega vpisnina: za letne legitimacije po 10 Din, za polletne po 5 Din. Vstop v čitalnico, ki se je opremila v sobi zahodno od velike dvorane, bodi prost. Te določbe so se pozneje ponovno izpreminjale. Že v seji 18. jun. 1923 se je sistem kavcij kot težko izvedljiv zavrgel; v končnem pravilniku je ostala od tega le določba, da se zahteva zastavnina, če vrednost izposojenih knjig presega 500 Din. Izposojnina se je za l. 1924. zvišala na 10 Din četrtletno (seja 30. nov. 1923), pozneje najprej na 10, potem na 5 Din mesečno (seja 10. marca 1925), dokler se ni končno v pravilniku določilo za tistega, ki si izposodi knjige (največ tri) samo enkrat na mesec, 5 Din, za tistega, ki si jih izposodi vsak teden pa 10 Din mesečnine. Vsak izposojevalec dobi posebno izkaznico. V čitalnici so bili spočetka na razpolago vsi važnejši časopisi, ko pa se je vsled tega dijakom prepovedal obisk (poročilo na seji kuratorija 9. dec. 1924), so se časopisi odstranili; posledica je bila, da je poset skoraj popolnoma ponehal (seja 2. jul. 1925). Od l. 1926. se dajejo časopisi zopet v čitalnico, vendar vedno samo zadnja številka, in sicer (revije) v primernih mapah, da se ne poškodujejo. Od 1. okt. 1923 je knjižnica za občinstvo odprta vsak delavnik od 3. do 6. ure popoldne, izvzemši dobo velikih počitnic, ko je čitalnica zaprta, knjige pa se izposojajo le ob sobotah od 8. do 1. ure. Drugače so predpoldanske ure namenjene za interno delo. V prvem poslovnem letu (1923) je obiskalo čitalnico povprečno 5—15 oseb dnevno, l. 1926. v celoti okrog 9000 oseb. Del je bilo izposojenih l. 1923. 2592, l. 1926. pa 14.042.

Da se urejevanje knjižnice pospeši in čimprej uvede dnevno izposojanje, se je 2. jun. 1923 vložila na mestno občino prošnja, naj se namesti v knjižnici še ena moč. V seji 6. jul. 1923 je mestni občinski svet prošnji ugodil in namestil kneginjo Elizabeto Obolensko kot pomožno moč z mesečno remuneracijo 500 Din in proti 14dnevni obojestranski odpovedi (dopis 9. jul. 1923, št. 11453/23). Službo je nova uradnica nastopila

12. julija i. l. Prepustili so se ji vsi posli z občinstvom razen izkaznic in reklamacij, poleg tega urejevanje revij in časnikov, izdelava strokovnih seznamov in pozneje začasno tudi izpopolnjevanje listnega kataloga. Koncem l. 1923. se ji je zvišala plača na 750 Din, vodji (ravnatelju) knjižnice pa istočasno na 1250 Din. Na podlagi poznejših prošenj so se regulirali končno prejemki tako, da dobiva od 1. sept. 1924 naprej vodja knjižnice 2000 Din, pomožna uradnica pa do 1. nov. 1927 1500 Din, od takrat pa istotako 2000 Din. Oba sta nameščena le pogodbeno.

Ker je tako glavna bremena za vzdrževanje knjižnice nosila mestna občina, in pa, da se knjižnici za vsak slučaj zasigura obstoj tudi za nadalje, je mestni občinski svet tik pred novimi občinskimi volitvami v seji 18. sept. 1924 sklenil sledeče:

1. Knjižnica spremeni svoj naslov v »Mestna študijska knjižnica v Mariboru« in se ji stavijo na razpolago vsi prostori ob dvorani v 1. nadstropju, razen dvorane same z galerijami in garderobo. Uprava knjižnice se vrši tudi nadalje po kuratoriju, ki je predviden po statutu in ki ga je odobril občinski svet v svoji seji dne 2. VI. 1922. Pri tem se pa črtajo iz sestave kuratorija zastopniki države, katera k vzdrževanju knjižnice ničesar ne prispeva.

2. Institucija se mora v proračunih mestne občine redno upoštevati pri naslovu »Prosveta« kot mestni znanstveni zavod.

Zgod. društvo, kateremu je bil ta sklep sporočen šele 9. dec. 1924, je v seji 20. dec. sklenilo v glavnem sledeče: Priznavajoč zasluge, ki jih ima mestna občina za knjižnico, nima Zgod. društvo nič proti temu, da se mestna občina določi kot lastnica, vendar nekvarno lastninski pravici Zgod. in Muz. društva, in da se temu primerno določi tudi število občinskih zastopnikov v kuratoriju. Ne kaže pa izpreminjati naslova v »Mestno štud. knjižnico«, ker bi se s tem a priori izključila možnost, da bi kdaj država prevzela knjižnico v svojo oskrbo, oziroma, da bi postala javna oblastvena knjižnica. S spremembo naslova bi se lahko ustavili tudi dolžnostni izvodi, ker »mestna« knjižnica ne bi imela pravice do njih. Končno se je izrazila želja, naj se knjižnični statut po skupnem dogovoru nanovo in točno formulira.

Ker so medtem občinske volitve, ki so se vršile 21. sept. 1924, bile potrjene in sta prejšnja zastopnika kuratorija Grčar in dr. Rostohar nehala biti člana mestnega občinskega sveta, je Zgod. društvo 5. jan. 1925 prosilo, naj mestna občina čimprej določi nove zastopnike in jih obenem pooblasti, da dogovorno z zastopniki Zgod. in Muz. društva sestavijo nov statut knjižnice. To se je kmalu nato tudi zgodilo. Novi statut, ki ga je sprejel mestni občinski svet v seji 3. marca 1925 in ki je še sedaj v veljavi, je doslovno priobčen v Kazalu k Časopisu za zgodovino in

narodopisje, str. 9. Njegove glavne določbe so: Knjižnica se imenuje »Študijska knjižnica v Mariboru«. Lastnica knjižnice je mestna občina, ki daje prostore, vzdržuje osebje in z denarno podporo omogoča obstoj in razvoj. Upravlja jo poseben kuratorij, sestojč iz sedmih članov; štiri delegira mestna občina, dva Zgod. in enega Muz. društvo. Knjige, ki sta jih prispevali ali jih še prispevata imenovani društvi, ostanejo njuna last.

Zastopstvo države, ki ga je določal prvi statut, se je črtalo; sicer pa ta določba itak nikoli, tudi v prvem kuratoriju ni bila realizirana. Črtala se je tudi Ljudska univerza, ker so njeni prispevki bili le neznatni. Zato pa je dobila podvojeno število zastopnikov mestna občina.

Novi kuratorij, izvoljen na podlagi dogovorjenega ključa, so sestavljali sledeči člani: štirje zastopniki mesta (dr. J. Leskovar, J. Stabčej, dr. P. Strmšek in I. Tumpej), dva zastopnika Zgod. društva (dr. Fr. Kovačič in dr. J. Tominšek) ter en zastopnik Muz. društva (dr. M. Heric). Za predsednika je bil izvoljen župan dr. J. Leskovar, za podpredsednika dr. Fr. Kovačič, za tajnika J. Stabčej, za pregledovalca računov dr. M. Heric in I. Tumpej. Razen tega se je določil poseben odbor za nakup in ocenjevanje knjig (dr. Kovačič, dr. Tominšek, dr. Heric). Kuratorij je posloval od 10. marca 1925 do 2. dec. 1927 ter imel 15 sej. V glavnem se je v tej dobi nadaljevalo delo, začeto že poprej, nanovo pa se je kreiralo sistemizirano uradniško mesto 1. kategorije, razen tega se je provizorično pridelil poseben sluga.

Vprašanje s l u g e je zlasti spočetka delalo težkoče. Ker je bil knjižnični sluga obenem hišnik kazinskega poslopja, njegova obveznost do knjižnice ni bila točno določena. Uredila se je stvar šele, ko je na prošnjo kuratorija mestni magistrat z dopisom 10. okt. 1925 določil, da naj opravlja sluga hišniška dela le v onih urah, ko je knjižnica zaprta, v uradnih urah knjižnice pa vrši službo pri tej, izvzemši slučaj, da ga mestni stavbni urad rabi kot hišnika. Še večje neprilike so bile z njegovim stanovanjem. Prvotno je sftanoval sluga v mali sobici (pravzaprav kuhinji) na severni strani hodnika v 1. nadstropju, nasproti čitalnici. Ko pa se je poročil, je prosil za povečanje stanovanja. S privoljenjem Štud. knjižnice se je začetkom l. 1923. pri vходу v čitalnico s pregrajo oddelil zanj manjši prostor. Tako seveda trajno ni moglo ostati, zlasti, ker vsled tega ni bilo mogoče zaklepati čitalnice in so prihajali ljudje tudi izven uradnih ur. Vodstvo knjižnice je ponovno opozarjalo na to (10. avg. 1923, 7. febr. 1925, 15. apr. 1925), uredila pa se je zadeva šele l. 1925., ko se je nakazalo slugi drugo stanovanje v poslopju na dvorišču. Pozneje (začetkom novembra 1927) se je dotedanji sluga razrešil te službe in ostal le še hišnik kazinskega poslopja, knjižnici pa se je pridelil kot sluga začasno Gregor Čauko, s plačo dnevničarja.

Tudi glede knjižničnih prostorov so se od časa do časa pojavljale težkoče. Veliko dvorano daje mestna občina na razpolago za razne prireditve (koncerte, razstave, bankete itd.) in ob takih prilikah želijo prireditelji včasih tudi knjižnično čitalnico. Pravico, da daje to dovoljenje, je dobilo prvotno Zgod. društvo (dopis magistrata 4. nov. 1921), sedaj odloča o tem vodstvo knjižnice. Redno uporablja čitalnico z dovoljenjem kuratorija, kot predavalnico Ljudska univerza že od svoje ustanovitve, in sicer po dvakrat na teden, v ponedeljek in petek od 8. do 10. ure zvečer. Vse to je več ali manj neprilичno, vendar razvoja knjižnice doslej ni posebno oviralo. Usoden udarec pa bi jo bil skoraj zadel l. 1925. Nenadoma je knjižnica 25. avg. dobila obvestilo, da ji je mestni magistrat dodelil prostore uradniške menze v pritličju kazinskega poslopja, njeni dosedanji prostori pa da so določeni za mestni gradbeni urad. Proti temu se je po sklepu kuratorija na seji 26. avg. i. l. vložil priziv, prvič, ker se o tako važni knjižnični zadevi ni vprašalo za mnenje kuratorija, ki knjižnico upravlja in je zanjo odgovoren, drugič, ker so pritlični prostori za knjižnico nerabni in bi s preselitvijo v nje bilo uničeno vse dotedanje delo, ki je vendar zanj ravno občina že toliko žrtvovala. tudi bi bil v novih prostorih vsak nadaljnji razvoj nemogoč. Priziv je pomagal in knjižnica je ostala v l. nadstropju.

V prostore, namenjene zanjo v pritličju, bi jo bilo tudi težko spraviti, kajti medtem je znatno narastla. Na podlagi letnih poročil, podanih v sejah kuratorija, je od 16. marca 1923 do konca l. 1925. bilo kupljenih 3466, darovanih 5721, zamenjanih 269 zvezkov, dolžnostnih izvodov pa je došlo 596; prirastek l. 1926. je znašal 1676 zvezkov, med temi 728 darov; v celoti torej do konca l. 1926. 11.728 zvezkov, med temi dobra polovica (6449) darovanih. Vendar je dejanski prirastek bil manjši, ker so šteti v tej statistiki posamezni zvezki (ne dela), in sicer z brošurami in dvojnicami vred. Potom nakupa so se nabavljale predvsem nove knjige, vendar se je kupilo tudi par knjižnic en bloc: l. 1924. od H. Starka v Mariboru (za 4000 Din), l. 1925. od mariborskega mestnega župnišča 1104 zvezki večinoma homiletične vsebine v originalni vezavi iz druge polovice 18. stoletja (za 1200 Din), l. 1926. del knjižnice (268 zvezkov) od župnika Lekšeta v Lučah (za 1300 Din). Darovi so se sproti objavljali v dnevnem časopisju, zato naj tukaj sledijo le darovalci večjih zbirk (do konca l. 1926., v glavnem kronološko): dr. P. Strmšek (155 zvezkov), V. Grčar (81), D. Žunkovič (152), dr. Fr. Kovačič (571; deloma dar Zgod. društvu), J. Zidanšek (423), baron Gödel-Lannoy (173), ga. I. Lipoldova (49), dr. Lj. Pivko (201), M. Krevh (80), čehoslovaški konzulat v Ljubljani (76), U. Hafner (32; med njimi 29 letnikov »Mira«), G. Einspieler (94), J. Trafenik (204),

dr. I. Žolger (246), dr. M. Ploj (231), Društvo jugoslov. akademikov v Mariboru (315), dediči podpolkovnika Aljančiča (224), prof. H. Tofan (92). Omenjeno bodi še, da je pisatelj Ksaver Meško l. 1923. poklonil velik del svojih rokopisov. Ko se je l. 1924. razdelil škofijski muzej, se je 62 knjig izročilo Štud. knjižnici, vendar s pridržkom lastninske pravice. Med njimi je skoraj popoln izvod Dalmatinove biblije. Akcija, da bi se združile s Štud. knjižnico tudi mariborske srednješolske knjižnice, kakor je predlagal to dr. Makso Kovačić že v »Taboru« 6. aprila 1923 in pozneje še na občnem zboru Zgod. društva 23. nov. 1923, se je opustila, ker je neizvedljiva, dokler Štud. knjižnica ni podržavljena. Tudi pogajanja z Oficirskim domom in Zdravniškim društvom za odstopitev njunih knjižnic (l. 1925. in 1926.) niso dovedla do uspeha. Pač pa stalno množi svoj delež pri knjižnici Zgod. društvo. Predvsem izroča vse revije, ki jih dobiva v zameno, in recenzijske izvode. Razen tega je l. 1925. kupilo knjižnico dr. A. Medveda, ostanek Kremplove knjižnice pri Mali Nedelji (86 zvezkov) in večjo zbirko knjig iz ruškega župnišča, dokupuje continuanda, sploh dopolnila k delom, ki so njegova last (n. pr. edicije Jugoslov. akademije), deloma pa nabavlja tudi nova dela zgodovinske in narodopisne smeri. Izdalo je v to svrhu od l. 1923. do konca l. 1926. 11.603.80 Din. Tudi del darov prihaja na njegov naslov. Iz zapuščine dekana Ozmeca je prejelo Zgod. društvo v tej dobi po posredovanju dr. Fr. Kovačića 237 zvezkov, iz zapuščine župnika M. Volčiča po posredovanju dr. A. Jerovška okrog 500 zvezkov, leta 1925. pa sta darovala kurat M. Ljubša 214 zvezkov, župnik F. Hurt na Muti pa 45 letnikov čeških revij. Dar dr. Turnerja sem omenil že v drugi zvezi.

Koncem l. 1926. je knjižnica po tekoči številki inventarnega kataloga štela blizu 16.000 del. Vendar iz razlogov, ki sem jih navedel v odstavku o katalogizaciji, takratno dejansko stanje ni odgovarjalo temu številu. Točna statistika bo mogoča šele, ko bo dovršena nova katalogizacija in numeracija.

Za vezavo knjig se je izdalo l. 1923. 2200.50 Din, l. 1924. 4120 Din, l. 1925. čez 8000 Din, l. 1926. 6000 Din in razen tega po sklepu kuratorija še del dotacije za opremo, in sicer za vezavo časopisov. To so razmeroma majhni zneski in vezati so se mogle le knjige, ki se večkrat izposojajo, ter najvažnejše revije in časopisi. Normalnega stanja (da bi bile vezane vse knjige) po vsej priliki knjižnica še ne bo kmalu dosegla.

Kar se tiče denarnih sredstev, se je položaj od otvoritve naprej znatno izboljšal. Od kraja je bila knjižnica navezana le na podpore, vedno več ali manj negotove in slučajne. Za l. 1922. je dobila,

kakor že omenjeno, 1500 Din od pokrajinske vlade v Ljubljani (edina državna podpora) in 5000 Din (v dveh obrokih) od mestne občine. Naslednje leto so znašali njeni prejemki 15.145 Din, od tega 2000 Din mestne podpore, 1055 Din izposojnine, ostalo pa darovi bank in privatnikov. K mestni podpori bi bilo prišteti še izdatke za osobje, luč in kurjavo, kar je vse plačevala mestna občina. To velja tudi za naslednja leta. Za l. 1924. se je postavilo v mestni proračun za knjižnico 20.000 Din, k čemur se je dovolilo naknadno še 22.000 Din izredne podpore. Glede uporabe se je v seji kuratorija 29. jan. 1924 določil sledeči ključ: 50% za nabavo knjig, 25% za vezavo, 25% za opremo. Vendar je zaradi izrednih izdatkov za stojala ostalo za nakup le okrog 10.000 Din. Razni darovi so znašali 4100 Din, izposojnina pa 6485 Din, vsi dohodki skupaj torej 52.585 Din. S sklepom mestnega občinskega sveta 18. sept. 1924 se je določilo, da se mora Štud. knjižnica redno upoštevati v mestnem proračunu. Na podlagi tega se je vložil za l. 1925. proračun s sledečimi postojankami: 30.000 Din za nabavo knjig, 5000 Din za vezavo, 20.000 Din za nadaljno opremo. Ker pa se je v tem letu prekoračil pavšal za kurjavo, je občina namesto zaprošene vsote prispevala le 30.000 Din (v dveh obrokih). Izposojnina je znašala 11.783 Din, oboje skupaj torej 41.783 Din. Do popolnoma rednega proračuna je prišlo šele l. 1926. Proračun je obsegal sledeče postojanke: 55.975 Din za osobje (ravnatelj 24.000 Din, uradnica 18.000 Din, sluga 13.975 Din; koncem leta je prišla k temu še plača novega knjižničarja, 36.000 Din za nabavo knjig, časopisov in revij, 6000 Din za vezavo, 16.000 Din za opremo, 1892.25 Din za razsvetljavo in žarnice, 7700 Din za kurjavo, skupaj torej 123.567.25 Din. S tem je bila dana za razvoj knjižnice trdna podlaga.

Istega leta se je končno kreiralo tudi mesto stalnega knjižničarja, nameščenega po službeni pragmatiki. Že od 9. dec. 1924 se je v sejah kuratorija ponovno povdarjalo, da bi bilo treba še enega uradnika, predvsem za katalogizacijo. Ko pa se je 28. sept. 1925 vložila tozadevna prošnja, je mestni občinski svet v seji 10. nov. i. l. »vsled pomanjkanja potrebnih sredstev odklonil nastavitve tretjega uradnika« (dopis 13. nov. 1925, st. 17.364/25). Mlmogrede se je nekoliko pozneje za nujna opravila dodelil knjižnici za dobo enega meseca (od 1. do 28. febr. 1926) L. Zorzut proti nagradi 1000 Din. Že prej (29. jan. 1926) pa je kuratorij ponovil prošnjo za nameštitev novega uradnika, in sicer na predlog dr. Kovačiča za uradnika 1. kategorije. Z ozirom na prvotno odklonitev se je utemeljila prošnja sledeče: »Dejanski ne gre za nastavitve tretjega uradnika, marveč, da se kreira edino uradniško mesto. Študijska knjižnica je po knjižničnem statutu mestna last, a de-

janski nima knjižnica še danes niti enega uradnika, ker g. Žunkovič in gospa Obolenska sta sprejeta le kot pomožni in začasni moči proti nagradi. Vsekako je torej potrebno, da se nastavi kvalificirana moč 1. kategorije, ki bo kdaj mogla prevzeti vodstvo knjižnice».

Nato je mestni magistrat 15. apr. 1926, št. 2455/26, razpisal za Štud. knjižnico uradniško mesto 1. kategorije. Mesto se je na predlog kuratorija v seji mestnega občinskega sveta 27. jul. 1926 (dopis 2. avg. 1926, št. 11214/26) podelilo piscu teh vrst, ki je bil do takrat profesor na drž. gimnaziji v Mariboru in je novo službo nastopil 1. okt. 1926, s prejemki po mestni pragmatiki. Kuratorij mu je z dopisom 27. sept. i. l. odkazal kot delokrog predvsem »modernim zahtevam primerno ureditev listnih katalogov, tako glavnega kakor strokovnih«.

Z ustvaritvijo pragmatično sistemiziranega knjižničarskega mesta je mestna občina definitivno prevzela upravo Štud. knjižnice v Mariboru, zato s tem končujem zgodovino njenega nastanka.

Grški, rimski in bizantinski novci mariborskega muzeja.

Dr. Vladimir T r a v n e r, Maribor.

Le malo kdo ve, da hrani naš muzej precej bogato in lepo numizmatično zbirko. To tudi ni čudno, ker je bila zbirka od začetka muzeja do zadnjega časa neurejena. Manjkalo je muzejski upravi strokovnjakov-numizmatikov. Sedanji muzej je nastal iz treh muzejskih zbirk, ki so se morale večkrat seliti. Pri pomanjkanju delovnih moči se je morala ureditev omejiti le na najnujnejše reči. Novci, medalje in drugi numizmatični predmeti so se nahajali brez vsakega pregleda, večkrat pomanjkljivo in napačno označeni ter pomešani med ostalimi zbirkami muzeja v različnih omarah in dvoranah. Velik del zbirke je ležal neobdelan in skoraj pozabljen v omarah in predalih muzejske pisarne. Predmeti so bili večinoma neosnaženi in zanemarjeni. Manjkala je tudi evidenca, tako da je bila že radi tega ureditev zbirke otežkočena. Vsled tega sta spomladi 1928 prevzela g. inž. Egon Baumgartner in pisec teh vrstic sicer težavno, pa neobhodno potrebno nalogo, urediti numizmatični oddelek našega muzeja. Delo vsled ogromnega gradiva, pomanjkanja časa in drugih zaprek še ni končano. Urejeni so doslej (koncem julija 1928) le antični (grški, rimski in bizantinski) novci, medaljoni, tesere i. dr., srednjeveški novci

in novci habsburške dinastije. Zato se mora omejiti poročilo na novce starega veka, h katerim spadajo numizmatično tudi novci vzhodnorimskega cesarstva in ki se bistveno razlikujejo od ostalih novcev srednjega veka, med katere bi sicer časovno spadal. O srednjeveških novcih poroča inž. Baumgartner v posebni razpravi. Poročilo o ureditvi ostale zbirke sledi, ko bo oddelek urejen.

Najnujnejše in najvažnejše delo je bila naprava k a r t o t e k e, ki tvori podlago zbirke in ki omogoča znanstveno proučevanje in obdelavanje numizmatičnih predmetov. Obenem služi kartoteka za evidenco. Kartoteka je sestavljena iz posameznih listov tako, da je določen za vsako grško pokrajino oz. mesto (Atiko, Jonijo, Kampanijo, Egipt, Sirakuzo itd.), za vsako rimsko rodbino, ki je kovala v dobi republike novce (Aelia, Antonia, Calpurnia itd.), za vsakega rimskega in bizantinskega cesarja ali člana cesarske rodbine, ki je upodobljen na novcih, za medaljone, za tesere (igralne marke), za antične in moderne potvorbe novcev (monetae falsificatae, monetae falsae) itd. poseben list s sledečimi rubrikami: 1. Ev. št. — 2. Avers. — 3. Revers. — 4. Mesto izdaje (služi tudi za letnice izdaj) — 5. Vrsta. — 6. Premer v mm. — 7. Teža v g (rubriki 6 in 7 samo za redke, posebno za zlate in srebrne novce) in 8. Opomba. Na te liste so se zapisali vsi numizmatični predmeti (novci, medaljoni, tesere, potvorbe itd.) razven slabo ohranjenih in dublet s kratkimi, pa jasnimi in izčrpnimi označbami, ki so razložene na posebnem listu (tolmaču). V opombah je označeno, v kakem stanju se nahaja predmet, če je redek ali ne, vrednost v švicarskih frankih (1 fr = 10 Din), navedba kraja, kjer se je novce našel, ime darovalca in slednjič označba številke novca v merodajnih numizmatičnih delih. Način opisovanja novcev starega veka je razviden najbolje iz sledečega, deloma izumljenega primera:

Muzejsko društvo v Mariboru. — Claudius I 41-45 Tiberius Claudius Drusus.

Ev. št.	Avers	Revers	Mesto izdaje	Vrsta	mm	g	Opomba
13	(TI-CL) AVDIVS-CAE SAR-AVG-P- M-P-P ⋈	LIBERTAS- AVG >	a. 41	MB			C 2 Coh 47 fr. 2 Iv. Tavčar, Ptuj, Haj- dina

To znači:

Točen napis (legenda) na obeh straneh novca, kakor navedeno. Del napisa (TI-CL) je nečitljiv (dopolnitev); Cesarjeva glava ima lavorjev

venec (Σ in je obrnjena na levo (◁). Libertas stoji (||) obrnjena na desno (▷). Novc je bil izdan l. 41. in je srednji bron (Medio Bronzo). Ohranjen je srednje (C²; conservatio²). Opisan je v knjigi Cohen (Coh.) (Description historique des monnaies frapp. sous l' empire romaine. Paris 1859—1862) pod št. 47. Vreden je 2 šv. franka (20 Din). Daroval ga je Ivan Tavčar iz Ptuja; najden je bil na Hajdini.

Tako je opisan vsak numizmatični predmet tako točno, da ga večaku niti videti ni treba.

Na podlagi te kartoteke so se vložili dobro ohranjeni in očiščeni novci v izložbene omare. Dublete so se uporabile tako, da so razvidni v zbirki tudi nekateri reversi (zadnje strani). Uredili pa so se novci starega veka po sledečem vspredu:

I. Grški in barbarski novci, ki se naslanjajo na grške vzorce po abecednem redu pokrajin (mest); v pokrajinah (mestih) pa po časovnem redu.

II. Novci rimske republike: aes (rude, signatum, librare) in rodbinski novci (monetae familiares); slednji po abecednem redu rodbin, ki so kovalale novce. Ureditev je historično sicer nepravilna, vendar pa umestna. Časovna razdelitev rodbinskih novcev je namreč nepregledna, ker so kovali posamezni člani iste rodbine novce v najrazličnejših dobah.

III. Novci rimskega cesarstva (monetae imperiales) po kronološkem redu počeniš z letom 44. pred K., ko je postal Julius Caesar dictator perpetuus in ko je dal rimski senat kovati novce ž njegovo podobo, pa do leta 476. po K., ko je propadlo zapadnorimsko cesarstvo. Razloček med senatorskimi novci (z označbo S C) in cesarskimi novci (brez te označbe) je malopomemben, ker so skoraj vsi bakreni novci senatorski, ostali pa cesarski do cesarja Galijena, ko zgine ta razloček popolnoma. Zato se na ta razloček ni oziralo. Pokrajinski novci (monetae provinciales), kakor n. pr. aleksandrijski novci, so se uvrstili na koncu novcev tistega cesarja, pod čigar vladu so izšli. Le tisti pokrajinski novci, ki se časovno ne morejo natančneje ugotoviti, so se uvrstili v poseben pododdelek. Istotako se niso upoštevali ostali tipi novcev, kakor posvetilni novci (consecratio), restitucijski novci (restitutio), votivni in legijonarni novci itd. Pač pa so se pokazali v izložbi nekateri primeri teh vrst. Ostale razlike (v materijalu) so itak takoj razvidne in so se tudi mestoma primerno označile (n. pr. Quinarius, dvojni denar itd.). Posebne pododdelke tvorijo medaljoni, tesere itd., kakor tudi primeri antičnih in modernih potvorb. Istotako so razvidne v izložbeni omari nekatere označbe kovnic, ki se nahajajo na poznorimskih novcih (posebno izza cesarja Dioklecijana). Majhen zemljevid kaže zemljepisno lego teh kovnic. Tudi način čitanja napisov je razviden na praktičnem primeru.

IV. Novci bizantinskega (vzhodnorimskega) cesarstva od l. 394. do l. 1453. po K. v kronološkem redu.

Vsi ti predmeti, oz. skupine novcev, medaljonov itd. so označeni s primernimi napisi in letnicami. V splošnem so se rabili mednarodni in lahko umevni latinski izrazi, kakor n. pr. *Res publica Romana*, *Imperium Romanum*, *Claudius II. Gothicus*, *Constantinus Magnus*, *Theodosius II.* itd.

I. Grški novci. V zbirki se nahajajo sledeči grški, oz. barbarski novci: 1. 2 tetrahmi donavskih Keltov (Filipov tip). — 2. 3 egipčanski novci in sicer: Ptolomej VII 170—117 pr. K. in Ptolomej XIII 80—51 pr. K. (tetrahmi) ter en bakren novc iz časa 130—80 pr. K., ki se je našel v nekem kamenolomu pri Radvanju. Kako je prišel ta novc v naše oddaljene kraje, se ne da ugotoviti. — 3. en bakren atenski novc iz časa 220—83 pr. K. — 4. Ena didrahma iz mesta Neapolis v Kampaniji (270—240 pr. K.). — 5. En tetrabol iz mesta Argos (350—228 pr. K.) v premeru 14 mm in 2.4 g težak. — 6. En precej redek srebrn novc iz jonskega Mileta (300—250 pr. K.). — 7. Ena dragma iz otoka Kos. — 8. 4 macedonski novci in sicer: drahme Filipa II. (359—336 pr. K.), Aleksandra Velikega (336—323 pr. K.) in Demetrija Poliorceta (306—282 pr. K.) ter ena didrahma iz mesta Neapolis iz časa 411—350 pr. K. — 9. En srebrn feničanski novc (Tyros 126—57 pr. K.), dar bar. Gödel-Lannoy-a. — 10. Sirakuza (Hieron 275—216 pr. K.; litra) in slednjič 11. dva novca (didrahma Demetrija II. Nikatorja 146—138 pr. K.) in tetrahma Filipa Filadelfa (92—83 pr. K.); oba podaril bar. Gödel-Lannoy. Skupno število grških novcev znaša 18, ki so razen enega vsi srebrni.

II. Iz dobe rimske republike poseduje naš muzej sledeče novce: 1. en ass librare (Janova glava) iz l. 268 pr. K. (premer 30 mm; teža 24 g); — 2. denarii sledečih rodbin: Aelia (P. Aelius Paetus 209 pr. K.); Antonia (M. Antonius iz l. 32—31 pr. K., 3 različni novci); Barbatia (M. Barbatius Philippus 41 pr. K.); Calpurnia (C. Calpurnius Piso Frugi, daroval g. Baumgartner); Cipia (M. Cippius 94 pr. K.); Carisia (T. Carisius, 2 različna novca); Claudia (Ap. Claudius Pulcher 99 pr. K.); Considia (C. Considius Nonianus 60 pr. K.); Cosconia (92 pr. K.); Domitia (Cn. Domitius Ahenobarbus 179 pr. K.); Egnatia (C. Egnatius 69 pr. K.); Egnatuleia (C. Egnatuleius 101 pr. K.); Flaminia (L. Flaminius Chilo 44 pr. K.); Julia (C. Julius Caesar: eden iz l. 54. pr. K., drugi iz časa 49—45 pr. K.); Junia (M. Junius Silanus 174 pr. K., D. Junius Silanus 89 pr. K.); Lucretia (Cn. Lucretius Trio 164 pr. K.); Marcia (M. Marcius Philippus 60 pr. K.); Naevia (C. Naevius Balbus 74 pr. K.); Plantia (C. Plancius 54 pr. K.); Porcia (M. Porcius Cato 101 pr. K.); Vibia (C. Vibius Varus 43—42 pr. K.) ter 5 denarii neznanih rodbin (1 victoriatus, 1 quinarius

ter 3 denarii). Skupno število teh novcev znaša 32. Razven asa, so vsi novci srebrni (denarii, quinarii, victoriati).

III. Največ novcev je seveda iz klasične dobe numizmatike, t. j. iz dobe rimskega cesarstva. Število teh novcev znaša okroglo 400, med njimi okoli 100 srebrnih. Ostali so bakreni različnih velikosti. Zlatih rimskih novcev nimamo. Zastopani so sledeči cesarji, oz. člani cesarskih rodbin: Agrippa (l. 12 pr. K.), Agrippa in Octavianus (18 pr. K.), Augustus (43 pr. K. — 14 po K.), Livia (žena Augustova), Tiberius (14—37), Nero Drusus (sin Tiberija), Germanicus (sin Nerona Druza 18), Caligula (37—41), Claudius I. (41—54), Nero (54—68), Vespasianus (69—79), Titus (79—81), Domitianus (81—96), Nerva (96—98), Traianus (98—117), Hadrianus (117—138), Antoninus Pius (138—161), Faustina mater (žena Antonina Pija), Marcus Aurelius (140—180), Faustiana jun. (žena Marka Avrelija), Lucilla (žena Lucija Vera), Commodus (175—192), Septimius Severus (193—211), Julia Domna (žena Septimija Severa), Caracalla (196—217), Geta (198—211), Eliogaballus (218—222), Julia Soemias (mati Eliogabala), Julia Moesa (stara mati Eliogabala), Severus Alexander (222—235), Julia Mammea (mati Severa Aleksandra), Maximinus I. (235—238), Pupienus (238), Gordianus III. (238—244), Philippus Arabs (244—249), Otacilla (žena Filipa Arabca), Traianus Decius (249—251), Etruscilla (žena Trajana Decija), Hostilianus (249—251), Trebonianus Gallus (252—254), Volusianus (251—254), Valerianus pater (254—260), Gallienus (254—268), Salonina (žena Galijena), Quietus (260—262), Victorinus tyrannus (265), Tetricus pater (267—273), Claudius II. Gothicus (269—270), Aurelianus (270—273), Tacitus (275—276), Probus (277—282), Carinus (282—284), Diocletianus (284—305), Maximianus Herculeus (286—305), Constantius Chlorus (292—306), Galerius Valerius Maximianus (292—305), Maximinus II. Daza (305—313), Licinius pater (307—323), Licinius filius (317—323), Constantinus Magnus (306—337), Crispus (sin Konstantina Velikega, 317—326), Delmatius (335—337), Constantius II. junior (317—337), Constans I. (333—350), Constantius II. (323—361), Magnentius (350), Vetranio (350), Constantius Gallus (351—354), Julianus Apostata (355—363), Flavius Jovianus (363—364), Valentinianus I. (364—375), Flavius Valens (364—378), Gratianus (367—383), Valentinianus II. (375—392), Theodosius (379—395) in Flavius Victor (388); skupno torej 74 vladarjev oz. članov vladarskih rodbin. Vseh oseb, ki so bile deležne časti biti upodobljene na rimskih cesarskih novcih, pa je po običajnem štetju 283. Iz navedenega izhaja, da je naša zbirka kljub precejšnjemu številu novcev še zelo nepopolna. Seveda so nekateri novci iz te dobe (n. pr. Pertinax, Gordianus I., Uranus i. dr.) silno redki, in se nahajajo samo v svetovnih muzejih. Po 10 in več različnih novcev imamo

od sledečih vladarjev: Domitianus, Traianus, (Claudius II.), Marcus Aurelius in Gordianus III. (po 10), Claudius II., Gothicus (11), Hadrianus in Aurelianus (po 12), Severus Alexander in Flavius Valens (po 13), Gallienus (19), Constantinus Magnus (21) in Constantius II. jun. (28). Redki in dragoceni so sledeči novci: Agrippa in Octavianus (Av.: 2 glavi z napisom IMP—DIVI—F. Rev.: krokodil navezan na palmo z napisom COL—NEM (colonia Nemasus), vreden 6 fr.; Livia iz l. 22. pr. K., vreden 10 fr.; Nero Drusus iz l. 9. po K., vreden 15 fr., Nerva (Rev.: vprežne živali z ojnjami in napisom VEHICVLATIONE ITALIAE - RRMISIA iz l. 97.), vreden 20 fr.; Septimius Severus in Caracalla (Av.: SEVERVS - AVG - PART - MAX; glava Septimija Severa z lavorjevim vencem; Rev.: ANTONINVS AVGVSTVS; glava istotako) denarius vreden ok. 60 fr. (Ta novc je najbrže edini v Sloveniji); Pupienus iz l. 237., vreden 12 fr.; Hostilianus (pokrajinski novc kolonije Viminacium, l. 249.—251.), vreden 15 fr.; Quietus (260—262), vreden 10 fr.; Constantius Chlorus (Rev.: VIRTVS - MILITVM; darovanje štirih cesarjev), vreden 10 fr.; 4 novci Vetranija (1 srednji bron, 3 mali bron), vredni 25, 20, 20 in 40 fr. ter Flavius Victor, vreden 6 fr. Dragocen je tudi grški medaljon (Philippopolis, Thracia), ki pa je žal zelo slabo ohranjen. Potvorjenih novcev imamo 5, med njimi en falzifikat iz časa Aleksandra Severa (222—235). Terasa (igralna znamka) je samo ena (iz časa cesarja Avgusta).

IV. Bizantinski novci so žal slabo zastopani. Skupno jih poseduje naš muzej samo 9 in sicer: Arcadius (394—408), mali bron; Theodosius II. (408—450) zlat (solidus), vreden 25 fr.; Anastasius I. Dicomus (491—518) follis; Justinus I. (518—527) zlat (triens), vreden 10 fr. in en bakren novc; Mauritius Tiberius (582—602), follis; Constantinus X. Porphyrogenitus (913—959) zlat (solidus), vreden 30 fr.; Constantinus XI. Porphyrogenitus (1025—1028), baker; Alexius Comnenus in Constantinus Porphyrogenitus iz ok. 1100, skledat bakren novc, izvrstno ohranjen, vreden okoli 50 fr. Če je tudi zbirka bizantinskih novcev majhna, se vendar odlikuje po svojih izvrstno ohranjenih, redkih in dragocenih predmetih.

Skupno število vseh različnih novcev starega veka znaša okroglo 460 komadov. Od teh so trije (bizantinski) zlati, okoli 150 jih je srebrnih, ostali pa so bakreni različnih velikosti. Numizmatična vrednost teh novcev znaša okroglo 8000 Din, z dubletami in slabo ohranjenimi (izločenimi) novci vred pa kakih 9000 Din.

Večinoma so ti novci domači, posebno iz Ptuja in mariborske okolice, četudi provenienca v ohranjenih zapisnikih ni vedno točno označena. En novc cesarja Gordijana III. (238—244) namreč denarius z napisom Av.: IMP - CAES - M - ANT - GORDIANVS - AVG -. Rev.: P-M-

TR-P-II-COS-PP iz l. 239. se je našel v Mariboru na vrtu učiteljsišča, kar nam dokazuje, da je moral biti Maribor v tem času vsaj deloma obljuden. Nekateri novci (denarii) cesarja Eliogabala (218—222) so se našli v Zagrebu, ob priliki, ko se je zidala Hrv. štediona (dar g. inž. Baumgartnerja). Štirje novci Filipa Arabca in eden Herennije Etruscille so se našli v Prekmurju blizu Murske Sobote (o njih glej poročilo v ČZN 1904, str. 92); pri izkopavanju v Središču se je našlo par novcev cesarja Konstantina, razmeroma največ jih je izkopalo mariborsko Muzejsko društvo pri Spodnji Hajdini, toda dotični zapiski v muzejskem zapisniku so zelo netočni in površni, n. pr. »mehrere Hundert verschiedene Münzen« ali »eine Anzahl versch. röm. Münzen«. Imena darovateljev so navadno točno zabeležena, najdišče le pri lastnih izkopavanjih, imena cesarjev le tu n tam. Tako so l. 1908. našli pri Hajdini pet srebrnih novcev cesarjev: Nerva, Faustina, Caracalla, Alexander Severus, Gordianus. Kje so se našli grški in bizantinski novci (razen že omenjene najdbe v Radvanju), se žal ne more ugotoviti. O enem bizantinskem novcu pravi zapisnik škofijskega muzeja, da je bil dobljen l. 1899. a brez vsake druge označbe. V vsem je v zapisniku škofijskega muzeja zaznamovano 18 rimskih, srebrnih in bakrenih novcev, toda brez najdišča, ker so to bila darila raznih oseb, ki same niso vedele za provenienco darovanih novcev. Važnejše predmete škofijskega muzeja je opisal rajni dr. Stegenšek v »Ljubitelju« 1914, str. 254—264, a numizmatične zbirke niti ne omenja, pač menda zato ne, ker njeno pravo mesto itak ni bilo tam, saj je škofijski muzej bil ustanovljen za c e r k v e n e starine in umetnine.

Izmed darovalcev razen že imenovainh gg. bar. Gödel-Lannoy-a in E. Baumgartnerja so omeniti še gg.: I. Kanzler iz Hajdine, Fr. Tavčar, dr. Travner. V zapisniku Muzejskega društva se omenjajo naslednji darovatelji kovanih novcev, ni pa vselej razvidno, so li to bili stari ali novejši novci: Levičnik Jan., visokošolec, 6 r. novc., Servac Makoter 5 r. n., Ramutha Dan., gospa Mally, ravnatelj Fersch, gospa Partič, Abt. Hans, Haas K., gdčna Walheger, Bienenstein K., Sturm Ana, Friedl iz Ragnitze pri Gradcu, 7 slabo ohranjenih rimskih novcev je bilo iz Bosne ter jih je mariborskemu muzeju daroval kletarski nadzornik Rih. Petrovan.

V škofijskem zapisniku mnogokrat pri novcih darovalci niso navedeni, sicer so rimske ali poznejše novce darovali: Jer. Vohl, takrat nadžupnik v Konjicah, K. Hribovšek, kanonik, prof. Kovačič, pasar K. Tračnik, I. Zdravec, župnik pri Sv. Bolfenku na Kogu, Štefan Pivec, takrat kapelan v Škalah.

Numizmatika je važna panoga muzejskih ved, kajti novci in ostali numizmatični predmeti so zelo pomembni, zgodovinski, kulturni in umetniški spomeniki preteklosti. Novci so pogosto edini zanesljivi pri-

pomočki za ugotovitev starosti arheoloških najdb. S pomočjo novcev ugotovimo marsikak kip, napis itd., ki bi nam sicer ostali neznani. Na novcih so se nam ohranila marsikaka inšena, ki jih zgodovinski viri ne omenjajo. Novci nam dajejo jasno sliko o kulturi naših prednikov in vplivajo na razvoj upodabljalno umetnosti. To velja posebno o antičnih novcih, ki se vrhu tega še odlikujejo po preciznosti svojih napisov po svoji mnogovrstnosti in jasnosti slik in po svoji visoki umetniški vrednosti. Zato je treba, da posveti Muzejsko društvo kolikor mogoče veliko pažnjo tej vedi ter da skuša svojo zbirko kolikor mogoče izpopolniti. To delo pa bo uspelo tembolje, čim več razumevanja bo v naši javnosti za to društveno delovanje.

Zbirka srednjeveških novcev v mestnem muzeju v Mariboru.

Egon Baumgartner, Maribor.

Srednjeveški del zbirke novcev v mestnem muzeju v Mariboru kaže izrecno lokalni značaj, kakor je to zavisno od razvrstitve najdb na domačih tleh. Zaradi te okolnosti ima ta del zbirke posebno lokalnohistorično vrednost, ker jasno izpričuje, kakšen denar domačega in tujega kova je krožil na našem ozemlju.

Iz prve polovice srednjega veka naš muzej razen nekaterih bizantinskih novcev, žalibog nima ničesar. Serija se prične šele s pfenigi štajerskega kova iz druge polovice 13. stletja, ki izvirajo iz dublet, najdb v Gleisdorfu; dalje z nekaterimi pfenigi iz najdbe v Vučji vesi na Murskem polju¹⁾, ki so l. 1900. ali nekaj let pozneje prišli po g. Matiju Slaviču v muzej.

Od teh novcev je omembe vreden znan pfenig Rudolfa II. (glej Luschin, Steir. Münzf., št. 40), ki z napisom DE GREIZ izpričuje, da je bil kovan v mestu Gradcu. Od knezov, ki so novce kovali, so zasto-

¹⁾ Kar se tiče te najdbe, ki v numizmatični literaturi dosedaj še ni bila omenjena, je zanimiva opomba g. Matija Slaviča (l. XII. 1900), ki se glasi: »Ta denar se je našel v Vučji vesi na Murskem polju, na zemljišču trgovca Matije Lebarja. Ko se je razdril stari škedenj, je pri ravnanju prostora delavec zadel v podolgovato lončeno posodo, kjer je bilo od 500—1000 takega denarja. Posodo so razbili, denar pa se je spravil, kolikor se je še dalo dobiti, v Gradec. Lebar ga je namreč razdelil med ljudi, in ti so ga potem dajali nekemu iz Gradca. Posesnik Ploj je dobil 13 gl.

pani tu: Přem. Otokar 1251—76, Rudolf II. 1276—82 (med temi en novce z RVDOLF), Albrecht I. 1282—1308; Salzburg 13. stol. s podpisom † MONETA . SALZB. E < PI, nadalje štajersko-salzburški skupni novci, katerih eden (gl. Luschin, St. M. F. 38) je bil kovan v Ptujju 1263—70.

Tejle slabo zastopani seriji se, časovno neposredno sledeč, družijo pfenigi iz obeh mariborskih najdb. Prvo najdbo l. 1866. je popisal dvorni svetnik dr. A. pl. Luschin v svoji razpravi o štajerski najdbi novcev (Jahrbücher für Altertumskunde I. 1907, str. 158 sl.). Od te najdbe jih je prišla lepa vrsta v mariborski muzej. Od druge najdbe, ki je bila izkopana na vrtu umrlega nadučitelja Gajšeka († 1907) in katere vsebina čisto odgovarja vsebini prve najdbe, ima zbirka veliko število dobro ohranjenih pfenigov, kakor tudi lonec, v katerega je bil pred 500 leti mali zaklad zakopan. Obe najdbi nudita lepo sliko o kovanju Habsburžanov v mestih, kjer se je kovalo — v Gradcu za Štajersko in na Dunaju, v Dunajskem novem mestu, Ennsu za Avstrijo, začenši z Albrechtom I. 1283—1308 pa do Albrechta IV. 1395—1404.

Tipi novcev, ki so nam iz te časovne dobe znani, so v zbirki večinoma zastopani. Število bavarskih in pasavskih novcev 14. stol. pa, ki so potom trgovine prišli v deželo, tvori izvenavstrijski del teh najdb.

Za temi se vrsti serija pfenigov, ki izvirajo iz najdbe v Dogošah l. 1926. in ki so bili potom zamenjave pridobljeni od lastnika (natančno poročilo o najdbi je v muzeju). V tej seriji so zastopane vse emisije Albrechta V. 1404—1439, njegovih varihov Vilhelma in Leopolda, vojvode Ernesta Štajerskega in ena emisija Friderika V. 1440—1443.

S tem se srednjeveški del v glavnem konča. Zbirka ima še zelo lepo vrsto denarjev oglejskega patrijarhata, ki so bili izkopani, vendar pa najdišče ni znano. Vrsta obsega skoraj vse denarje patrijarhov od Nikolaja Luksemburškega do Antonija II. de Portogruaro, torej dobo od 1351 do 1418. Nadalje je vredno omeniti dva starosrbska groša Stjepana Dragufina 1272—1316 in Jurija Brankovića 1427—1456.

Povdariti je treba v zbirki obilico štajerskih in avstrijskih pfenigov. Ne nudi nam le strnjene slike gospodov, ki so novce kovali, ampak ponazoruje tudi množino njihovih izdelkov. Pozornost vzbujajo umetniška revnost prirejcev pečatnikov, ki so polagali tako malo skrbi na izpeljavo kolkov na novcih, na drugi strani pa zopet bogastvo podob, ki izpričuje fantazijo gotskih mojstrov.

Končno nam dovoljuje ta zbirka še izvrsten vpogled v propadanje novcev v teku 14. in 15. stoletja, ko je postajal pfenig vedno lažji in manj vreden, dokler s »šinderlingom« Albrechta V. ne doseže najnižje stopnje.

Efektivna vrednost zbirke se more ceniti na 2500 Din.

Deset let slovenske glasbe v Mariboru (1918—1928).

Hinko Družovič, Maribor.

I. Prehodna doba.

Dobo po prevratu moremo v muzikalnem oziru v marsičem primerjati ustavni dobi v početku šestega decenija minulega stoletja. Graditi je bilo treba vsepovsod in polagati temelje kulturnemu udejstvovanju. Duševno razpoloženje je našlo takrat in sedaj svoj izraz v rodoljubni pesmi. Kakor v prvi čitalniški dobi, tako je tudi po prevratu navduševala pesem najširje mase in oživiljena narodnostna ideja se je tukaj pokazala. Povsodi se je v velepomembnih dneh narodne osamosvojitve razlegala himna »Lepa naša domovina«, kakor tudi »Hej Slovani«, »Slovenec sem« in »Naprej«. Prvič se je pela »Lepa naša domovina« v Mariboru oficijelno ob priliki cerkvenega slavlja, katero je priredila vojaška komanda v zahvalo, da je vojne konec, dne 28. novembra 1918 v frančiškanski baziliki. Na navzoče je napravil ta moment neizbrisljiv utis. Normalno življenje se še v tej revolucijski dobi ni moglo tako hitro razvijati in glavna pažnja vodilnih krogov se je obračala na to, vzpostaviti red in mir. Mnogo brige je povzročalo tudi vprašanje severne meje. V nacionalnem, kakor sploh kulturnem oziru je pa bilo v tej prehodni dobi velevažno delovanje vojaške godbe. V nji se je osredotočil ves naš muzikalni pokret tega časa. General Maister je v svoji organizatoriški dalekovidnosti takoj, ko še ni imela Ljubljana in tudi ne Zagreb svoje vojaške godbe, ustanovil »Vojno godbo za Spodnji Štajer«. Služiti je imela predvsem v propagandne in reprezentativne svrhe. Iz bivših avstrijskih vojnih godbenikov, ki so se pravkar vračali s svojimi instrumenti iz južnega bojišča, se je sestavil godbeniški oddelek, ki je bil že takoj v početku rabljiv. Pospešilo je ta hitri razvoj še to, da so bili zraven večjih godbenikov na razpolago instrumenti in velik arhiv prejšnje vojaške godbe. Da se te najvažnejše potrebščine niso na tihem spravile čez severno mejo, je šteti v zaslugo takratnim organizatorjem. Kot kapelnik je bil imenovan Ferdo Herzog, bivši vojni kapelnik v Budimpešti. Tam ga je zalotil prevrat in vračajoč se v domovino, se je stavil tukajšnji vojni oblasti na razpolago. Ob priliki manifestacijskega obhoda, dne 14. in 15. decembra 1918, v proslavo ujedinjenja, je nastopila vojna godba že z lepim številom 40 godbenikov. Da se ohrani potrebni stalež, se je pozneje zahtevalo od vseh bivših vojnih godbenikov, ki so izvrševali tukaj privatni poklic kot godbeniki

(zlasti po kavarnah in gostilnah, kjer je bilo mnogo zaslužka), a niso bili v Jugoslavijo pristojni, da so vstopili v tukajšnjo vojno godbo, sicer se jim je pretilo z izgonom v pristojno domovino. (Mariborski delavec 1919, št. 83.) V propagandne svrhe je šla vojna godba često na Koroško, pa tudi doma je sodelovala pri društvenih prireditvah in začela prirejati samostojne koncerte. Z največjim uspehom je nastopila pod okriljem ljubljanske Glasbene Matice s simfoniškim koncertom v Ljubljani, kakor pozneje v Zagrebu. V Mariboru je priredila svoj prvi simfoniški koncert dne 24. III. 1919 v veliki Götzovi (sedaj Unionski) dvorani. Na vzporedu so bili slovanski komponisti, kakor: Dvořak, Smetana in Čajkovsky. Mnogo navdušenja je izzvala Peštova simfoniška pesnitev »Jugoslavija«. (Pešta je bil v vojni dobi vojaški kapelnik v Mariboru.) Koncertna dvorana je bila napolnjena do zadnjega kotička. Kmalu na to se je vršil drugi simfon. koncert (9. IV.), pri katerem je nastopil hrvatski violinski virtuoz Baloković, ki je že poprej (15. III.) absolviral samostojni koncert v veliki dvorani Nar. doma. Zraven park-koncertov in promenadnih koncertov je poskušala vojna godba še z nedeljskimi popoldanskimi ljudskimi koncerti v Nar. domu. Druge samostojne koncerte so priredili v tej prvi sezoni: Lovšetova, Rijavec in Primožič (petje) ter Koblarjeva (klavir). Pevska šola za otroke (Druzovičeva) je nastopila istotako s samostojnim koncertom.

Pevce je začel zbirati sodni svetnik O. Dev, ki se je priselil iz Kranja. Ob priliki prepeljave zemskih ostankov Zrinjskega in Frankopana v Zagreb, so zapeli združeni pevci žalostinko. Bil je to prvi pevski nastop. S samostojnim koncertom, pri katerem je bilo zbranih že 80 pevcev, je nastopil ta zbor dne 21. VI. v docela napolnjeni unionski dvorani. Sodelovala je vojna godba in koncertna pevka Costaperarijeva iz Ljubljane. Koncertiral je pevski zbor še v Radgoni ter začel s propagandnim delom zlasti po Koroškem in prirejal tudi pevske izlete v okolico. Gojil je v prvi vrsti narodno pesem in organizator O. Dev je vedel pritegniti vrle pevske moči v Maribor.

Na Vidov dan (28. VI.) so pele že vse mariborske šole v cerkvi slovensko in na Petrov dan (12. VII.) je zapel Devov zbor, ki je bil snujoč se zbor Glasbene Matice, pri slovesni maši v stolni cerkvi prvič »Bože pravde«.

Dramatično društvo je začelo s predstavami v pomladnem terminu. V zimskem času ni bilo možno misliti na to, ker je manjkalo kurjave in razsvetljave (»Straža« 1919, št. 13). Pač pa se je čedalje bolj kazalo, da je treba v Mariboru stalnega slovenskega gledališča s poklicnimi igralci in da bo treba, da prevzame gledališče mesto. Gledališčne predstave v poslopu Theater in Kasinovereina so bile še nemške. Sezona

se je pričela z 19. IX. 1918 in končala s 14. V. 1919. Gojila se je drama in opereta. V svoje gledališče pa so pohajali mariborski meščanje vedno bolj v zabavo, ker so se sicer vozili raje k predstavam v Gradec. Poleg operete se je proizvajala v predvojni dobi še tu pa tam kaka opera, n. pr. Evangeljnik, Rigoletto, Hoffmanove pripovedke i. dr. Kot zadnja nemška muzikalna predstava se je dala Millöckerjeva opereta: »Das versunkene Schloß«. (O postanku slovenskega gledališča piše dr. Strmšek v Prosvetnem glasniku 1928, št. 4: Ustanovitev Narodnega gledališča v Mariboru.)

Ko so bile z mirovno pogodbo meje določene in so se razburkani valovi začeli miriti, je prišel čas za smotreno delovanje na kulturnem polju. S tem tudi na muzikalnem.

Posamezne panoge našega muzikalnega pokreta hočemo od sledeče sezone 1919/20 naprej obravnavati ločeno.

II. Glasbena Matica.

Filharmoniško društvo, ki je bilo nastanjeno s svojo glasbeno šolo v 3. nadstropju v poslopju, kjer se nahaja Unionska dvorana, je nehalo s poslovanjem l. 1918. Šolske razmere so postajale pri tem društvu že leta sem nevdružne in v zadnjem šolskem letu se je oglasilo premalo učencev za sprejem. Spomladi l. 1919. je po razpustu Filharm. društva prevzela ves inventar in arhiv ravnokar snujoča se Glasb. Matica, katero je poklical v življenje — kakor že omenjeno — O. Dev. Bil je od deželne vlade imenovan kot sekvester Filharm. društva in Theater- u. Kasinoveraina ter je izvršil prevzetje. Ustanovni občni zbor Gl. M. je bil 5. IX. 1919. Organizirala se je po vzoru ljubljanske Gl. M. Ima kot taka vsestransko gojiti glasbo v slovenskem narodu. Doseza se pa ta namen s tem, da se vzdržuje a) glasbena šola, b) pevski zbor in c) orkester. Društvo vodi centralni odbor; pevski zbor in orkester imata kot integralna dela svoje posebne odbore in svoje denarno poslovanje. Ta organizacija, pri kateri so tvorili vsi trije sestavni deli (šola, zbor, orkester) federativne edinice, ki so bile le v važnejših zadevah podrejene glavnemu odboru, je ostala do l. 1926. Prvi šolski ravnatelj je bil Fran Topič in prvi koncertni vodja O. Dev. Slovensko Glasbeno društvo, ki je obstajalo že v predvojni dobi, se je razdružilo in odstopilo Gl. M. svoj arhiv.

Leta 1926. se je Gl. M. v svoji organizaciji centralizirala; samostojne edinice so prenehale, da »se moči bolj strnejo in da dobi delovanje enotnejši značaj«. (»Tabor«, 1926, št. 277.)

1. Glasbena šola. Otvorila se je 1. X. 1919. Prvi ravnatelj je bil Fran Topič, ki je bil prejšnje leto vodja šole Gl. M. v Trstu. Absolviral je praški konzervatorij in je bil usposobljen za poučevanje petja,

violine in klavirja. Poučeval je v teh predmetih in vodil šolski orkester. Ker še ni bilo na razpolago formalno usposobljenih slovenskih glasbenih učiteljev, so se taki poklicali za začetek iz Češkega (»Straža« 1920, št. 70). Topič je ostal šolski ravnatelj do 1. IV. 1926, potem je to mesto prevzel dirigent pevskega zbora Josip Hladek.

V poedinih šolskih letih so službovale na šoli poleg ravnatelja sledeče stalne učne moči:

1919/20: R. Daylova (kl.), Šlajs (viol.), O. Hladký-Horalkova (kl.) in K. Hladký (kl.).

1920/21: N. Hubat (viol.), O. Hladký-Horalkova (kl.), K. Hladký (kl.), E. Kubiček (čelo).

1921/22: N. Barvitiusova (kl.), M. Radova (petje), M. Kačerova (kl.) in L. Comelli (čelo).

1922/23: Kakor prej in B. Gregora (viol.).

1923/24: B. Gregora (viol.), M. Radova (petje) in M. Finžgarjeva (klavir).

1924/25: M. Finžgarjeva (klavir).

1925/26: M. Finžgarjeva (kl.), J. Hladek (viol., od 1. IV. 1926 šolski ravnatelj).

1926/27: M. Finžgarjeva (nameščena od države).

1927/28: M. Finžgarjeva (kl.), L. Serajnik (kl.), nameščena od drž.).

Razen omenjenih stalnih učiteljev je bilo zaposlenih vsako leto večje število pomožnih učnih moči, v poedinih šol. letih tudi za pihala, harfo, bas i. dr. Druzovičeva pevska šola za otroke se je v šol. letu 1921/22 priklopila Gl. M. in je štela v poedinih sezonah do 5 razredov. (»Straža« 1921, št. 127.)

Frekvenca šole je bila v poedinih šolskih letih sledeča (šteli so se ob koncu šol. leta klasificirani učenci):

Leto	1919-20	1920-21	1921-22	1922-23	1923-24	1924-25	1925-26	1926-27	1927-28
Šte- vilo	194	221	288	234	182	170	228	208	157

Prvotno veliko zanimanje za društvo je dobilo svoj izraz v velikem številu podpornih članov (početkoma okoli 800, v zadnjem poslovnem letu 240) ter v denarnih darilih. Danes znaša stalna državna subvencija letnih 20.000 Din in občinska 12.000 Din (in kurjava). Stalno denarno podporo daje tudi Posojilnica. Dve stalni učni moči vzdržuje v zadnjem času država.

Bistvena različnost in različni cilji sestavnih delov Gl. M. (šola, zbor, orkester), kakor tudi načelo ekonomije dela, zahteva danes decen-

tralizacijo upravnega aparata. To je dokazala tudi dosedanja zgodovina. Vsestranski uspeh šole in to v kvantitativnem in kvalitativnem oziru, bi bil drugi, ko bi hodil vsak sestavni del ločeno svojo razvojno pot in bi ne bilo hegemonije pevskega zbora. Dokaz temu tudi samostojne glasbene šole v Celju in v Ptujju.¹⁾

Ves čas obstoja Gl. M. je bila rešitev finančijelnega položaja težka. Po prizadevanju sedanjega predsednika dr. J. T o m i n š e k a (od leta 1923.) je obstanek zavoda tozadevno zasiguran. Vprašanje prihodnosti ostane reorganizacija v prej navedenem smislu, oz. ločitev šole.

2. Pevski zbor. Prvotni moški zbor Gl. M. se je razširil kmalu v mešani zbor. Vodil ga je Dev do l. 1922. Na to je prevzel pevovodstvo šolski ravnatelj Topič, ki je posloval kot tak do l. 1925. Njegov naslednik je Hladek, ki je bil svoječasno pevovodja »Trebeviča« v Sarajevu. V dobi svojega obstoja je priredil zbor vsakoletne vokalne in vokalnoinstrumentalne koncerte. Na vzporedih je bila slovenska in slovanska narodna in umetna pesem in skladbe iz svetovne literature. Število izvajajočih glasov se je gibalo med 80 in 140. Zbor, ki je razpolagal vedno s prizanim prvovrstnim glasovnim materialom, je nastopal često izven Maribora ter prirejal koncerte v Ljubljani, Celju, Ptujju, Rogaški Slatini, Ljutomeru i. dr. in delal tudi pevske izlete v bližnjo okolico. L. 1925. je bil na uspešni turneji v Beograd (Osijek, Novisad; glej »Tabor« 1925, št. 115, 122, 124) in l. 1928 v Švico in Avstrijo (Basel, Zürich, Luzern, Innsbruck; glej »Jutro« 1928, št. 103, 105, 106, 107, 109). L. 1920. je priredil zbor Foersterjev večer, v proslavo svoje petletnice je proizvajal l. 1925. Dvořakovega Mrtvaškega ženina, v proslavo 100letnice Beethovenove smrti pa l. 1927. deveto simfonijo. Od večjih vokalno-instrumentalnih del so še bili na vzporedih:

F i b i c h: Pomladna romanca (1922), Grieg: Nova Zemlja (1922), Haydn: Letni časi (1926), S a t t n e r: V pepelnici noči (1924).

Č l a n k a: Pevski zbor Gl. M. Naša Straža 1923, št. 78. — Prvi veliki koncert Gl. M. Naša Straža 1924, št. 147.

3. Orkester. Ustanovil ga je l. 1920. ravnatelj Topič. Štel je takoj v početku okoli 50 izvajajočih članov, seveda različne kvalitete, od katerih je le še mali del odgovarjal glasbenim zahtevam. Boriti se je bilo torej z velikimi težkočami. S svojo energijo je premagal Topič vse zapreke. Bistven del matičnega orkestra so tvorili vedno člani vojne godbe. (Glej o tem: C. Hrašovec: Nekaj misli k sobotnemu koncertu. »Mariborski delavec« 1920, št. 64; Prvi ork. koncert Gl. M., »Straža« 1920, št. 27, 31; Glasbena Matica v Mariboru, »Tabor« 1923, št. 156; K tretjemu orke-

¹⁾ Samostojno zasebno violinsko šolo vzdržuje violinska virtuozinja F. B r a n d l o v a in klavirsko šolo kapelnik F. F r i s c h.

straln. koncertu Gl. M., »Tabor« 1921, št. 276. Arnuš: Fran Topič, »Jutro« 1925, št. 36.)

Prvi ork. koncert se je vršil 20. III. 1920 in odslej se je priredil v vsaki sezoni po en simf. koncert; orkester je sodeloval tudi pri večjih vokalno-instrumentalnih delih. V sezoni 1925/26 je prevzel vodstvo J. H l a d e k, ki je bil svoječasno vojaški kapelnik v Sarajevu.

Proizvajal pa je matični orkester v dobi svojega obstoja naslednja večja dela (pri letnicah so navedena le mesta desetih in ednic):

B e e t h o v e n: Coriolan overtura (21), Egmont overtura (21), Tretja simfonija (26), Deveta simfonija (27). Č a j k o v s k y: Elegija II—III (20), Symph. pathétique št. 6 (26, 27). D v o ř a k: Overtura Kmet navihaneč (22), Slovanski ples št. 4 in 8 (20), Polednice, simf. basen (26), Simfonija e-mol (25), Legende št. 1, 2, 4 (21), Na preliž simfon. pesnitev (21). F i b i c h: Pdem (21), Idila op. 39 (22). G r i e g: Peer Gynt op. 46 (21), Holberg-suita (20), Lirična suita op. 54 (21). G a d e: Novelete (20). L i s z t: Preludij, simfon. slika (21), Ogrska fantazija, klavir z orkestrom (Frisch; 27). O s t e r c: Ideali, simfonija (22), Povodni mož, simfon. slika (26). R i m s k i-K o r s a k o v: Capriccio espagnol (21). S m e t a n a: Má vlast, simfon. ciklus, dva dela (24) ob priliki Smetanove proslave. S c h u b e r t: Overtura c-dur (26). S w e n d s e n: Norveški karneval (26).

Č l a n k i: Arnuš »Glasbena Matica. Straža 1924, št. 16. Razen tega: Straža 1921, št. 1, 138; 1922 št. 109; 1923 št. 60, 73, 99, 112; 1925 št. 51; Slov. 1926 št. 25; 1927 št. 159.

III. Vojaška godba.

V vže omenjeni organizaciji je ostala vojaška godba do leta 1921., ko se je preosnovala po vzoru srbskih vojaških godb v M a r i b o r s k o v o j n o m u z i k o. Kot garnizijska muzika je bila najprej uvrščena v 1. razred vojnih godb, kakor jih imajo večja garnizijska mesta (z 42 do 46 godbeniki). Kot taka je v prvih sezonah prirejala vsakoletno 2—3 koncerte. Ko je začela Gl. M. prirejati orkestralne koncerte, so sčasoma ponehali samostojni koncerti vojaške godbe. V letu 1926. je bila uvrščena godba v 2. razred z 31 godbeniki. Sodelujejo vojaški godbeniki pri orkestralnih koncertih Gl. M. Zaposlena je tudi vojaška godba stalno v operi in v opereti, prireja promenadne in vrtne koncerte in se nahaja v kopalniški sezoni ali v Rogaški Slatini ali pa na Dobrni. V eni sezoni je bila na Bledu. Prvi kapelnik F e r d o H e r z o g je bil l. 1922. premeščen kot kapelnik kr. garde v Beograd in na njegovo mesto imenovan kapelnik M a j e r. Tega je po kratki poslovni dobi zopet zamenjal F. Herzog (1923) in po njegovi premestitvi je prevzel (1924) kapelništvo J. Č e r m a k, ki je bil l. 1926. povišan v čin višjega vojnega kapelnika. Nekatere samostojne koncerte je vodil bivši ruski gardni kapelnik C i b u l e v s k i (umrl l. 1925.). Sodelovali so pa pri vojaških simf. koncertih tudi najboljši tukajšnji civilni godbeniki. Serijozen program izvaja doma vojaška godba pri vsakoletni Svetosavski besedi (27. I.) in pri slavnostnih prilikah v

Oficirskem domu. S koncem sezone 1927/28 je bil premeščen višji kapelnik Čermak k divizijski godbi v Novisad.

Na svojih koncertnih vzporedih je imela vojaška godba sledeča večja dela:

A d a m i č: Iz moje mladosti (23). B e r l i o z: Ruski karneval (20, 23). B e r a n: Dve legendi (19), Idila, Elegija, Dumka in Scherzo (20). B o r o d i n: V centralni Aziji (20). B i n i č k i: Ekvinokcija (overtura, 22). B e e t h o v e n: Prva simfonija (20), Peta simfonija (22), Leonora-overtura (21). Č a j k o v s k y: Peter Iljič-overtura (19, 21, 22), Vojvoda, simfon. slika (21), Fatum, simf. pesnitev (23), Slavjanska koračnica, simf. slika (22), Sčekulčik, suita (21). D v o ř a k: Carneval - overtura (19), Kmet navihanec - overtura (19), Holoubek, simf. slika (21), Polednice, simfon. basen (22), Zlatni kolovrat, simf. slika (25). D e b u s s y: Petite suite (20), E l g a r: Morske slike (20). F i b i c h: Noč na Karlsteinu - overtura (21), G o l d m a r k: Sakuntala - overtura (19), Seljaška svatba (simfon. 21). G r i e g: Klavirski koncert op. 16 (Frisch, 23), Sigurd Jorsalfar - suita (21). G l i n k a: Ruslan in Ludmila - overtura (21). G l a z u n o v: Sdenka Razin, simf. pesnitev. I l j i n s k i: Nur in Anitre - suita (21). J o s e f o v i é: Iz hrvatskega Primorja (19). J e n k o: Svečanostna overtura (23), Kosovo - overtura (21). M a s s e n e t: Scènes pittoresques - suita (19). N o v a k: Slovaška suita (21). O s t e r c: Ubežni kralj, simfon. slika (22). P e š t a: Jugoslavija, koncertna overtura (19). P r e m r l: Božična suita (23). R i m s k y - K o r s a k o v: Šeherezada - suita (21), Svetli praznik, simfon. slika (22), Fantazija na srbsko kolo (22, 24). S m e t a n a: Vltava, simfon. pesnitev (19), Hubička - overtura (20, 23), Má vlast, 6 delov (20), Libuša - overtura (20, 23). S c h u b e r t: Simfonija h-mol (20). S t r a u ß: Smrt in preobraženie, simfon. slika (21). W a g n e r: Predigra k »Meistersinger (21).

Č l a n e k: Druzovič: Mariborska vojna muzika. Tabor, 1923, št. 183.

IV. Glasbena društva in glasbeni odseki.

1. Godba Narodn. železn. glasben. društva »Drava«. Delavnica južne železnice je imela že izza časa svojega obstoja lastno godbo na pihala in lok (Südbahnwerkstättenkapelle). Po prevratu je l. 1922. prevzela inventar društva »Drava« ter poverila kapelništvo bivšemu članu godbe vojne mornarice Skačej. Od l. 1927. je kapelnik Lojze Herzog, doslej kapelnik na mariborskem gledališču. Godba šteje okoli 25 izvršujočih članov in okoli 25 naraščajnikov. Prireja samostojne koncerte, nastopa skupno s pevskim zborom, sicer pa služi zabavnim namenom. (Prireja promenadne in vrtno koncerte i. dr.) »Drava« ima tudi svoj tamburaški odsek s 15 člani. Vodja: R o b n i k.

2. Glasbeno društvo železniških delavcev in uslužbencev. Ustanovljeno l. 1926. Šteje okoli 35 izvršujočih članov in si vzgojuje svoj naraščaj. Ima godbo na pihala in na lok. Kapelnik: M. Schönherr, bivši kapelnik »Südbahnwerkstättenkapelle«. Služi zabavnim namenom in prireja parkkoncerte. Organizirana je v »Savezu radniških pjevačkih, umjetniških i glasbenih društava Jugoslavije u Mariboru«.

3. Godba Katoliške Omladine. »Katoliška Omladina« je vzgojno društvo, katero je ustanovil l. 1921. frančiškan o. Pavel Potočnik. Svoj

namen dosega društvo s predavanji, s poukom v godbi in petju ter s telesno vzgojo in športom. Poseduje: a) godbo na pihala (v dveh oddelkih) z okroglo 60 člani; b) tamburaški zbor s 15 člani ter c) godalni orkester s 17 člani. Muzikalni vodja je kapelnik A. Polič in deloma F. Germ. Godba prireja samostojne nastope ter sodeluje pri raznih društvenih in slavnostnih prilikah v Mariboru in izven Maribora. Snuje se pevska in glasbena šola na široki podlagi, ki bo namenjena predvsem delavskim slojem. (Glej: »Katoliška omladina«, »Slovenec« 1926, št. 214, 261.)

4. Godba Mariborskega Sokola. Ustanovljena l. 1922. Razvila se je iz salonskega orkestra Češkega kluba. Šteje okoli 30 izvršujočih članov in se deli na godbo na pihala in na lok. Kapelnik je Šušteršič. Ima namen sodelovati pri društvenih nastopih, akademijah in društvenih zabavah.

5. Družabnega značaja je še tamburaški zbor in orkester Napredne trgovske in obrtne mladine (ustanovljen 1925), salonski orkester Češkega kluba, ki je obstojal že v predvojni dobi, ter I. Cítraški klub.

V. Pevska društva in pevski odseki.

Razen matičnega pevskega zbora obstojajo v Mariboru še naslednje pevske združitve:

1. Cecilijino društvo za stolno župnijo. Preosnovano v tej obliki leta 1906. kot podružnica Cecilijinega društva za lavantinsko škofijo, ki je bilo ustanovljeno l. 1887. Mešani zbor broji okoli 50—60 članov. Goji cerkveno petje in glasbo v stolnici, prireja pa tudi samostojne cerkvene koncerte. Od večjih del, ki jih je zbor ob priliki dveh koncertov proizvajal, je omeniti: Cherubini: Requiem (26), Rheinberger: Orgelski koncert g-mol (27), Kimovec: Tebe Boga hvalimo (27) in pri cerkvenih prilikah: Mozart: Venčanostna maša in Dvořak: Maša op. 86. Dirigent: Stolni kapelnik Ivan Gašparič (od l. 1925).

2. Slovensko pevsko društvo Maribor. Ustanovljeno l. 1925. Mešani zbor, broječ okoli 80 glasov. Dirigent: Gašparič. Društvo je včlanjeno v Pevski zvezi in je priredilo l. 1927. prvi okrožni pevski koncert v Mariboru in pevske tečaje v Mariboru, Celju in Rogaški Slatini. L. 1928. je proizvajalo Haydnovo »Stvarjenje«. Koncert se je ponovil v Celju. Mariborsko pevsko okrožje se je ustanovilo l. 1926. (Glej: »Marib. pevsko okrožje«, »Slovenec« 1926, št. 273; 1927 št. 49, 99, 120.)

3. Pevski zbor Narodn. železn. glasb. društva »Drava«. Leta 1919. so ustanovili narodni železničarji pod vodstvom višjega revidenta St. Premruja svoje pevsko društvo »Drava«. Najprej je obstojal moški

zbor, ki se je l. 1922. razširil v mešani zbor. Dirigenti so bili: P r e m r o u, S c h w e i g e r in od l. 1927. H o r v a t. V vrsti koncertov so se proizvajala sledeča večja dela s sodelovanjem društvenega orkestra (dirig. Schweiger): Sattner: Jefejeva prisega (26), O nevihti (27), Oljki (27), v proslavo skladateljve 75letnice. Sedaj obstoja moški zbor s 35 glasovi. Zbor je nastopil čestokrat izven Maribora in prirejal manjše pevske turneje.

4. Pevsko društvo »**Jadran**«. Ustanovljeno l. 1920. Broji okoli 50 mešanih glasov. Dirigent L a h. Je družabnega značaja; sodeluje pa tudi pri koncertnih nastopih. Prireja pevske izlete v okolico.

5. Železničarsko pevsko društvo »**Krilato kolo**«. Ustanovljeno leta 1920. Broji okoli 20—30 moških glasov. Družabnega značaja. Dirigent G e r m. Včlanjeno v »Savezu«.

6. Pevsko društvo »**Jutranjica**«. Ustanovljeno l. 1925. Broji okoli 20 moških glasov. Družabnega značaja; ima svoj tamburaški zbor. Pevovodja: C i b i c.

7. Pevsko društvo finančne kontrole »**Danica**«. Ustanovljeno leta 1925. Broji okoli 14 moških glasov. Družabnega značaja. Pevovodja F a g a n e l j.

8. Pevski odsek »**Svobode**«. Ustanovljen l. 1919. Broji okoli 50 mešanih glasov. Prireja samostojne zborove in solistične koncerte, matineeje in sodeluje pri društvenih prireditvah. Prireja nastope vseh, v »Savezu« včlanjenih pevskih društev. Pevovodja V o g r i č.

9. Pevski odsek **Osrednjega društva nižjih poštних uslužbencev**. Ustanovljen l. 1926. Broji okoli 25 moških glasov. Družabnega značaja. Prireja pevske izlete. Pevovodja: B l a ž i č.

10. Pevski odsek **Trgovskega gremija** (Trgovski pevski zbor). Ustanovljen l. 1926. Broji 16—20 pevcev. Družabnega značaja. Pevovodja: Z e m l j i č.

11. Pevski odsek »**Strokovne zveze pekov**«. Ustanovljen leta 1897. Broji 34 pevcev. Družabnega značaja. Poje nemško in slovensko. Pevovodja: F ü l l e k r u b.

12. Delavsko pevsko društvo »**Frohsinn**«. Ustanovljeno l. 1892. Broji 42 moških glasov. Družabnega značaja. Včlanjeno v »Savezu«. Poje nemško in slovensko. Pevovodja: F ü l l e k r u b.

Od nemških pevskih društev delujeta še:

1. **Marburger Männergesangverein**. Ustanovljeno l. 1846. Broji okoli 50 moških in 30 ženskih glasov. Koncertnega in družabnega značaja. Pevovodja: F r i s c h.

2. Pevsko društvo »**Liedertafel**« (svoječasno: Südbahnliedertafel). Ustanovljeno l. 1865. Šteje 28 moških glasov, iz večine železničarji. Družabnega značaja. Pevovodja: F ü l l e k r u b.

V najbližji okolici se nahajajo sledeča pevska društva:

»**Enakost**« v Studencih. Včlanjeno v »Savezu«. Pevovodja: P i r n i k.

»Luna« v Lajtersbergu. Pevovodja: Horvat.

»Zarja« v Pobrežju. Pevovodja: Živko.

»Zvon« na Teznu. Pevovodja: Luknar. Ta pevska društva, ustanovljena v po-
prevratni dobi, so predvsem družabnega značaja in prepotrebna za narodno vzgojo
priprostega okoliškega prebivalstva. Njih prireditve dobivajo čedalje bolj značaj do-
stojnih in resnih zabav.

Po vzoru ljubljanske župe se snuje vsled inicijative »Drave«, mariborska župa
Jugoslovenske pevske zveze.

Č l a n k i: I. Ašič: Jugoslovanski Pevački Savez, župa Maribor. Tabor 1925, št. 106.

— H. Druzovič: Organizacija naših pevskih in glasbenih prilik. Tabor 1926, št. 292. —

A. Skala: Organizacija naših pevskih in glasbenih prilik. Tabor 1927, št. 4.

VI. Ljudska univerza.

Ustanovljena l. 1922. z nalogo, da se potom predavanj, tečajev in do-
bre knjige širi ljudska izomika in prosveta v kar najširjem pomenu. Pod
predsednikom inž. K u k o v c e m se je ta program še izpopolnil z odlič-
nim naglasom narodne harmonske in etične vzgoje. Zgodi naj se to na
najraznovrstnejše načine in z najraznovrstnejšimi sredstvi. V delovni
okvir so se vzprejele po vzoru drugih Ljudskih univerz in sličnih pro-
svetnih ustanov še poljudne glasbene prireditve (koncerti) in predavanja.
Zraven že obstoječih strokovnih tečajev se je v letu 1927/28. otvoril tečaj
za vpeljavo v domačo glasbo, v katerem se seznanjajo udeleženci z
uporabo kitare. V dobi od l. 1925. naprej je prirejala Lj. u. v vsaki sezoni
več komornih koncertov in muzikalnih večerov, pri katerih so prišli do
besede zlasti slovenski in slovanski umetniki in ansambli. Nastopili so
sledеči pevcі:

Betetto (26), Hrzič (27), Ulmova (27), Holodkov (26), Neralić (27), Druzovičeva
(26, 27), Kozinov - kvartet (26), violinist Popov (26, 27), violinistka Brandlova (25,
27), pianist Trost (26), Kroemer (25), Poženelova (28), organista Dugan in Premrl (27,
na Brandlovih orglah, ki so se v ta namen postavile v veliko kazinsko dvorano)
in od instrumentalnih ansamblov Ševčikov godalni kvartet (27), Brandl - trio (28),
Kroemer - trio (27) in Michl - kvartet (25, 26).

Vse muzikalne prireditve so imele zraven umetniškega še poučni
značaj. Zasnovane so bile k velikemu delu stilno in priredili so se večeri
francoske, ruske in češke glasbe, kakor večeri slovenske, hrvatske in
srbske narodne pesmi in večeri slovenske in hrvatske umetne pesmi. Na
drugih vzporedih so se nahajale v največ slučajih še slovanske skladbe.
Posebno poučna sta bila Beethovnov (27) in Mozartov večer (28), pri
katerih so nastopili umetniki graške Uranije in ki sta vsebovala razen
glasbenih in pevskih točk še predavanja s skioptičnimi slikami. Skrbelo
se je tudi za mladino. V zvezi s koncertom pianista Trosta in organista
Dugana sta se priredila (26,27) posebna koncerta za mladino, pri kateri
priliki so se učenci mariborskih šol uvodoma in na podlagi posebnih mo-
delov, seznanili z ustrojem dotičnih instrumentov. Otroški večeri ob ne-

deljskih popoldnevih so vsebovali zraven pripovednega dela še glasbene točke. Pod okriljem Lj. u. dvakrat nastopivši gojenci hrastovške ruske gimnazije (26, 28) so imeli na svojih vzporedih tudi glasbene točke. V vrsti predavanj je govoril: »O narodni ideji v domači in tuji glasbi« prof. Dobronić iz Zagreba (27).

Članek: Kukovec: Ali je Lj. u. v Mariboru življenja zmožna? Večernik 1928, št. 34.

VII. Opera in opereta.

Od vsega početka je pri našem gledališču največ skrbi povzročala rešitev finančnega vprašanja. Ko je prešlo po razpustu »Theater- in Kasinovereina« gledališko poslopje v last občine, se je pokazalo, da ona ne more prevzeti vsega bremena in istotako ne takratna deželna vlada v Ljubljani. Kot privatnemu zakupniku se je oddalo mesto ravnatelja višjemu režiserju ljubljanskega gledališča Hinku Nučiču, kateremu se je zagotovila državna podpora. Dramatično društvo je dalo na razpolago svojo bogato garderobo in inventar. Za vzgojitev naraščaja naj bi skrbela posebna dramatična šola; določilo se je, da naj se goji drama, ljudska igra in po možnosti še opereta. Po velikih težkočah se je zagotovil obstoj zavoda, ki je za narodno probujo in za razvoj mesta toli važen. Istotako je gledališče tudi v muzikalnem oziru znamenit činitelj, ker ima vzgajati publiko sistematsko za muzikalne prireditve.

V naslednjem se omejimo le na muzikalne predstave, na opero in opereto.

Prva sezona 1919-20.

Otvorilo se je gledališče dne 27. IX. z Jurčičevim Tugomerom. Hiša je bila razprodana. Uvodni govor je imel v imenu Dram. društva dr. Strmšek. Železničarska godba je zaigrala vse tri narodne himne. (»Slov. Narod« 1919, št. 232.) Ministrstvo prosvete je odobrilo predloženi delovni načrt in določilo, da spada mariborsko gledališče v tretjo kategorijo gledališč, k takozvanim mestnim oz. potujočim. (»Male Novice« 1919, št. 102.) Izplačevanje drž. subvencije se je že iz vsega početka zavračevalo in nestalno odmerjalo in finančijelne krize so bile od tukaj na dnevnem redu. Mestna občina je vedno skrbela za prospeh zavoda, osobito kar se tiče poslopja. Izboljšale so se tekom časa naprave, prenovili so se prostori in dala se jim je neka reprezentativnost. Danes šteje gledališče 294 sedežev in 300 stojišč.

Prva muzikalna predstava se je vršila dne 1. V. 1920. Proizvajala se je Hervejeva opereta Mamzelle Nitouche. Prišla je v tej sezoni 15krat na oder. (»Straža« 1920, št. 46.) Peli so člani drame: Savinova, Petkova, Rasberger, Janko, Švagelj, Grom, Velušček in kot gost Povhe iz Ljubljane. Muzikalni del je vodil kapelnik Schönher z železničarsko godbo.

Druga sezona 1920-21.

1. Osebnostalež. Muzikalno vodstvo: Vogrič, kapelnik; F. Herzog, vojni kapelnik in Parma, kot častni kapelnik.

Peli so: Mezgečeva, Ožegovičeva, Savinova, Petkova, Podgorska, Rasberger, Povhe, Šimenc, Janko i. dr. Kot gost: Polakova.

2. Repertoar: a) Opere: Parma — Ksenija in Stara pesem (število uprizoritev 6), Blodek — V vodnjaku (6); b) operete: Heuberger — Ples v operi (7), Parma — Caričine Amazonke (12), Kalman — Jesenski manever (9), J. Strauß — Netopir (7), O. Strauß — Valčkov čar (4), Suppee — Boccacio (6), Offenbach — Orfej v podzemlju (3), Suppee — Lepa Galateja (6).

V vsem je bilo 12 opernih in 54 operetnih, skupaj 66 muzikalnih predstav.

Muzikalne prireditve so bile otežkočene vsled pomanjkanja lastnega orkestra, kakor ga je imelo poprej nemško gledališče. Najeli so se vojni godbeniki, ki pa niso vedno brezpogojno na razpolago.

Istotako še ni bilo primernih pevskih moči, solističnih in zborovih. Izmed pevskih je vzbujal pozornost s svojim, dasi še neizšolanim glasovnim materijalom, Šimenc. Kvalitativno se uprizoritve niso dvignile nad dilentatizem. Pomanjkljivost je bila tudi v nediscipliniranosti publike. Z 31. VII. je odložil Nučič svoje posle kot zakupnik in ravnatelj.

Članki: H. Nučič: Slov. nar. gled. v Mariboru. Tabor 1920, št. 17. — M. Šnuderl: O razvoju slov. gled. v Mariboru. Tabor 1921, št. 31. — Slovensko narodno gled. v Mariboru. Straža 1920, št. 103. — Nekoliko o marib. gledališču. Straža 1921, št. 2. — Neumetniška umetnost. Straža 1921, št. 13.

Tretja sezona 1921-22.

S 1. VIII. 1921 je bilo gledališče podržavljeno; postavilo se je v kategorijo oblastnih gledališč in vodstvo je prevzel V. Bratina, ki je sklenil z mestno občino enoletno pogodbo, dokler država ne imenuje upravitelja. To se je zgodilo s 1. IV. 1922, ko je bil od pokrajinske uprave imenovan kot intendant dr. R. Brenčič.

1. Osebnostalež. a) Muzikalno vodstvo: Vogrič, Plecity, Parma. b) Peli so: Mezgečeva, Savinova, Petkova, Šuštarjeva, Šimenc, Arhipov, Rumpel, Štamcar, Janko, Povhe i. dr. Gostje: Mitrovičeva, Grund.

2. Repertoar. a) Opere: Smetana — Prodana nevesta (10), Lortzing — Car in tesar (3). b) Operete: Nedbal — Poljska kri (15), Herve-Mamzelle Nitouche (6), J. Strauß — Cigan baron (9), Parma — Caričine Amazonke (5), Zeller — Ptičar (8). V vsem je bilo 13 opernih in 43 operetnih, skupaj 56 muzikalnih predstav.

Poročila omenjajo še pomanjkljivosti v izobrazbi pevcev, kakor orkestra.

Članki: Rehar: Vprašanje marib. gled. Tabor 1921, št. 236. — Ivanovič - Mecger: Mariborsko gled. vprašanje. Tabor 1921, št. 253—257. — Dr. Strmšek: Problem marib. gledališča. Tabor 1922, št. 42, 43. — Dr. N. K.: Še o krizi marib. gledališča. Tabor 1922, št. 50.

Četrta sezona 1922-23.

Vedno bolj se je videlo, da je treba zbirati vse sile in dvigniti nivo muzikalnih predstav, kakor si tudi vzgojiti stalno gledališčno publiko. Novo, smotreno delovanje se je začelo, ko je v tej sezoni nastopil mesto opernega ravnatelja A. Mitrovič, dotlej gled. ravnatelj v Varaždinu. Operni pevski ansambl je bil majhen in v drugih vlogah, kakor v opereti so nastopili člani drame. Osnoval se je stalni zbor.

1. Osebni stalež. a) Muzikalno vodstvo: Mitrovič, operni ravnatelj; Vogrič, honorarni in Parma, častni kapelnik. b) Solistično osebje: Mitrovičeva, Gajeva, Šušterjeva, Savinova, Arhipov, Rumpel i. dr. Gostovali so: Knittl, Sovilski, Kovač, Balaban, Hržič, Zathej, Flögl.

2. Repertoar. a) Opere: Parma — Urh, grof celjski (5), Smetana — Prodana nevesta (5), Offenbach — Hoffmannove pripovedke (7), Gounod — Faust (10), Verdi — Traviata (7), Mascagni — Cavalleria rusticana (4), Lortzing — Car in tesar (1). b) Operete: Parma — Nečak (6), Albini — Baron Trenk (15), Nedbal — Poljska kri (3), Schubert-Berte — Pri treh mladenkah (11), Kalman — Zvesti tovariš (6), Lehar — Škrjančkov gaj (8). V vsem je bilo 39 opernih in 49 operetnih, skupaj 88 muzikalnih predstav. Muzikalne in osobito operne predstave so se začele množiti in obisk je izkazoval 367 vstopnic na vsak muzikalni večer.

Članki: H. D.: Parmova slavnost. Tabor 1923, št. 52. — H. D.: Sezonsko poročilo. Tabor 1923, št. 151.

Peta sezona 1923-24.

1. Osebni stalež. a) Muzikalno vodstvo: Mitrovič, Parma. b) Solistično osebje: Mitrovičeva, Vladimirova, Skrivanič, Goyorov, Štagljar i. dr. Gostje: Knittl, Debicka.

2. Repertoar. a) Opere: Parma — Zlatorog (8), Puccini — Boheme (13), Humperdinek — Janko in Metka (9), Weber — Čarostrelec (7), Bizet — Carmen (6), Verdi — Traviata (14), Smetana — Prodana nevesta (3), Mascagni — Cavalleria rusticana (6). b) Operete: Eysler — Umetniška kri (13), Schubert-Berte — Pri treh mladenkah (8), Kalman — Čardaška kneginja (13), Hervé — Mamzelle Nitouche (4). Vsega je bilo 66 opernih in 37 operetnih, skupaj 103 muzikalne predstave. Število opernih predstav začne izdatno nadkriljevati in kvaliteta predstav

se stalno dviga. Obisk je izkazoval 353 vstopnic na večer. (Manjše število je v zvezi z večjim številom muzikalnih predstav.)

Članki: Vlada in marib. gledališče. Tabor 1923, št. 272. — Za mariborsko gledališče. Tabor 1924, št. 36. — Kulturna sramota. Tabor 1924, št. 63. — Dr. Strmšek: Naša gled. publika, Tabor 1924, št. 135. — H. D.: Pet let glasbe na našem gledališču. Tabor 1924, št. 164. 170. — Usoda marib. gledališča. Straža 1924, št. 36.

Šesta sezona 1924-25.

1. Osebnih stalež. a) Muzikalno vodstvo: Mitrovič. b) Solistično osebje: Mitrovičeva, Vladimirova, Petrovski, Govorov, Oksanski, potem: Urvalek, Janko, Lubejeva i. dr. Gostje: Thierry-Kavčnikova, Popov, Burian, Darian, Žaludova, Knittl, Šimenc, Hrzič, Camerota, Vuškovič.

2. Repertoar. a) Opere: Zajc — Zrinski (8), Verdi — Trovatore (12), Puccini — Tosca (9), Thomas — Mignon (8), Flotow — Marta (6), Parma — Ksenija (5), Verdi — Traviata (6), Mascagni — Cavalleria rusticana (5), Bizet — Carmen (5). b) Operete: Parma — Apolonov hram (4), Fall — Stambulska roža (5), Herve — Mamzelle Nitouche (6), Schubert - Berte — Pri treh mladenkah (8), Albini — Baron Trenk (5). Povsem je bilo 59 opernih in 28 operetnih, skupaj 87 muzikalnih predstav (napram 81 dramskim). V tej sezoni je dosegla opera svoj razvojni višek v kvantitativnem, kakor v kvalitativnem oziru. Obiskalo je muzikalne večere po 359 oseb (dramske 279).

K umetniškemu razmahu je v veliki meri pripomogla še dram. sopranistinja A. Mitrovičeva (ki je danes članica opere v Leipzigu). S to sezono je zapustila s svojim soprogom, opernim ravnateljem, mariborsko gledališče. Kot poslovljni večer je veljal simfon. koncert 17. X. (Beethovnov večer v Unionski dvorani), kojega je dirigiral Mitrovič.

Članki: H. D.: Sezonsko poročilo. Tabor 1925, št. 155. — Mitrovič: Naše gledališko poslopje. Tabor 1924, št. 199. — Mitrovič: Naše gledališke razmere. Tabor 1924, št. 210. — H. D.: Mitrovičev poslovljni večer. Tabor 1925, št. 243. — Borko: Slovo Mitrovičevih. Tabor 1925, št. 237. — Brenčič: Mariborsko gled. v sezoni 24-25. Tabor 1925, št. 155. — Naše gledališče. Slovenec 1925, št. 145.

Sedma sezona 1925-26.

1. Osebnih stalež. a) Muzikalno vodstvo: L. Herzog. b) Solistično osebje: Križeva, Zamejičeva, Burja, Govorov, Oksanski ter Urvalek, Ljubejeva, Bratuž i. dr. Gostje: Mitrovičeva, Vuškovič, Primožič, Bukšek, Lovšetova, Zupan, Povhe, Janko. Gost-dirigent: Mitrovič.

2. Repertoar. a) Opere: Foerster — Gorenjski slavček (8), Kienzl — Evangeljnik (8), Auber — Fra Diavolo (3), Ipavec — Možiček (pantomima) (3). Puccini — Tosca (6), Mascagni — Cavalleria rusticana (3), Blodek — V vodnjaku (3), Parma — Stara pesem (3). b) Operete: Lehar — Vesela vdova (11), Kalman — Grofica Marica (16), Fall — Veseli kmet (5), Fall — Stambulska roža (8). Skupaj je bilo 31 opernih in 40

operetnih, torej 71 muzikalnih večerov (napram 83 dramskim. Obisk izkazuje 402 osebi na muzikalno predstavo (in 253 na dramsko).

V kvantitativnem in kvalitativnem oziru se javlja nazadovanje in število operetnih predstav se je začelo množiti na škodo opernih. Število muzikalnih predstav zaostaja v tej sezoni za številom dramskih.

Splošno se je izrazila želja, da se vrne spet operni ravnatelj Mitrović na svoje mesto.

Članki: H. D.: Sezonsko poročilo. Tabor 1926, št. 159. — O zgodovini mariborskega gledališča. Tabor 1926, št. 76. — To in ono o marib. gledališču v luči mariborskega opazovalca. Naša Straža 1926, št. 28. — To in ono o marib. gledališču. Slovenec 1926, št. 31. — Narodno gled. v Mariboru in proračun ministrstva prosvete. Slovenec 1926, št. 31.

Osmá sezona 1926-27.

1. Osebni stalež. a) Muzikalno vodstvo: Mitrović, L. Herzog. b) Solistično osebje: Kocuvanova, Zamejčeva, Burja, Neralič, Govorov, Oksanski ter Urvalek, Bratuž, Lubejeva, Stanković i. dr. Gostje: Mitrovićeva, Poličeva, Lovšetova, Žaludova, Knittl, Skrivanič, Šušterjeva.

2. Repertoar. a) Opere. Leoncavallo — Pagliacci (7), Mozart — Bastien (7), Massenet — Manon (9), Puccini — Madame Butterfly (9), Verdi — Rigoletto (7), b) Operete: Granichstaedten — Orlov (13), Offenbach — Lepa Helena (4), Jarno — Logarjeva Krista (8), Strauß — Cigan baron (9), Kalman — Čardaška kneginja (4), Kalman — Grofica Marica (11), Lehár — Vesela vdova (5), Fall — Veseli kmetič (7). Vsega je bilo 32 opernih in 61 operetnih, skupno 93 muzikalnih večerov (napram 98 dramskim). Obisk izkazuje 352 oseb na vsako muzikalno predstavo (napram 263 v drami).

Prevladovati je začela sedaj zopet opereta, kar je v zvezi s splošnim položajem, v katerem se nahaja gledališče. Dirigentsko delovanje Mitrovićevo se javlja v tem, da se vzdigne umetniški nivo glasbenih predstav. Ob priliki proslave petindvajsetletnice njegovega umetniškega delovanja se je pokazalo, v koliki meri si je pridobil zaupanje merodajnih krogov in publike.

Članki: H. D.: Naše gledališko-muzikalne prilike. Tabor 1927, št. 25. — Dr. Brenčič: Kriza naših manjših gledališč. Večernik 1927, št. 18. — H. D.: Mitrovićev jubilej. (Življenjepis.) Večernik 1927, št. 12. — H. D.: Sezonsko poročilo. Večernik 1927, št. 49. — ec.: Mariborsko gledališče. Slovenec 1927, št. 73. — Mariborsko gledališče. Slovenec 1927, št. 78. — Dr. Fr. S.: Mariborsko gledališče. Slovenec 1927, št. 100. — II: Andro Mitrović. Slovenec 1927, št. 115. — Kriza marib. gledališča. Slovenec 1927, št. 135.

Deveta sezona 1927-28.

1. Osebni stalež. a) Muzikalno vodstvo: Mitrović, L. Herzog. b) Solistično osebje: Burja - Kocuvanova, Kovič - Zamejčeva, Burja,

Neralić, potem Bratuž, Udovičeva, Lubejeva, Stankovič i. dr. Gostje: Mitrovičeva, Španova, Poličeva, Štagljar - Kogejeva.

2. Repertoar. a) Opere: Verdi — Ples v maskah (8), Maillart — Puščavnikov zvonček (5), Verdi — Traviata (6), Parma — Urh, grof celjski (6), Massenet — Manon (5), Puccini — Madame Butterfly (5), Verdi — Rigoletto (5). b) Operete: Lehar — Eva (7), Kalman — Bajadera (10), Kalman — Jesenski manever (7), Stolz — Takrat v starih časih (14), Schubert-Berte — Pri treh mladenkah (7), Kalman — Čardaška kneginja (4), Kalman — Grofica Marica (5), Jarno — Logarjeva Krista (8), Granichstoedten — Orlov (7). Vsega je bilo 40 opernih in 69 operetnih, skupaj 109 muzikalnih predstav (napram 95 dramskim). Obisk izkazuje 348 oseb na vsako tako predstavo (napram 301 pri drami).

Ta sezona je stala pod devizo skrajne štednje s finančnimi sredstvi, vsled česar se je oboje skrčilo na minimum. To je vplivalo na sestavo repertoarja. Akoravno je opereta stopala močnejše v ospredje, se je držala opera kvalitativno na častni umetniški višini. Število muzikalnih predstav zopet presega število dramskih. S svojim ansamblom je proizvajal Mitrovič v velikonočnem tednu Pergolesijev Stabat mater. V početku sezone započeta akcija za pridobitev zunanjih abonementov je imela ta uspeh, da sta se vzdržavali stalni avtobus-zvezi v Slov. Bistrico in v Ruše.

Pregled. V prvih vlogah so bili zaposleni sledeči operni solisti:

Soprani: Mitrovičeva (v sezonah 22—23 do 24—25), Wladimirova (23—24 in 24—25), Kocuvan-Burjeva (26—27 in 27—28), Šuštarjeva (21—22 in 22—23), Gajeva (22—23), Mezgečeva (20—21 in 21—22), Križeva (25—26), Lubejeva (subreta, 22—23 do 27—28).

Alt: Zamejičeva (25—26 do 27—28).

Tenorji: Simenc (20—21 in 21—22), Burja (25—26 do 27—28), Skrivanič (23—24), Petrovski (24—25).

Baritoni: Neralić (26—27 in 27—28), Janko (20—21 do 22—23, 24—25), Arhipov (21—22 in 22—23), Govorov (23—24 do 26—27).

Basi: Rumpel (21—22 in 22—23), Štagljar (23—24), Oksanski (24—25 do 26—27).

Skupna bilanca. S koncem devete sezone se ukine opera vsled znižanja državne subvencije (ki je bila glede višine v poedinih sezonah nestalna in je bila znižana s 1. IV. 28 od 720.000 na 320.000 Din). Z ne baš obilnimi sredstvi je izvršila mariborska opera pod intendantom dr. Brenčičem in opernim ravnateljem Mitrovičem nad vse častno svojo veliko kulturno nalogo v našem obmejnem mestu. Delalo se je smotreno, z veliko ljubeznijo in dosegli so se v dobi največjega razcvita (t. j. v šestih sezonah) uprav presenetljivi uspehi. Seznanila se je gledališka pu-

Pregled opernega repertoarja

z navedbo števila proizvodanj v poedinih sezonah:

Naslov	20-21	21-22	22-23	23-24	24-25	25-26	26-27	27-28	Skupaj
Slovenske :									
Foerster : Gorenjki slavček	—	—	—	—	—	8	—	—	8
Parma : Urh, grof celjski	—	—	5	—	—	—	—	6	11
Ksenija	6	—	—	—	5	—	—	—	11
Stara pesem	6	—	—	—	—	3	—	—	9
Zlatorog	—	—	—	8	—	—	—	—	8
Hrvatske :									
Zajc : Zrinjski	—	—	—	—	8	—	—	—	8
Češke :									
Smetana : Prodana nevesta	—	10	5	3	—	—	—	—	18
Blodek : V vodnjaku	6	—	—	—	—	3	—	—	9
Francoške :									
Offenbach : Hoffmanove pripov.	—	—	7	—	—	—	—	—	7
Gounod : Faust	—	—	10	—	—	—	—	—	10
Bizet : Carmen	—	—	—	6	5	—	—	—	11
Thomas : Mignon	—	—	—	—	8	—	—	—	8
Auber : Fra diavolo	—	—	—	—	—	3	—	—	3
Massenet : Manon	—	—	—	—	—	—	9	5	14
Maillart : Puščavnikov zvonček	—	—	—	—	—	—	—	5	5
Italijanske :									
Verdi : Traviata	—	—	7	14	6	—	—	6	33
Trovatore	—	—	—	—	12	—	—	—	12
Rigoletto	—	—	—	—	—	—	7	5	12
Ples v maskah	—	—	—	—	—	—	—	8	8
Puccini : Boheme	—	—	—	13	—	—	—	—	13
Tosca	—	—	—	—	9	6	—	—	15
Madame Butterfly	—	—	—	—	—	—	9	5	14
Mascagni : Cavalleria rusticana	—	—	4	6	5	3	—	—	18
Leoncavallo : Pagliacci	—	—	—	—	—	—	7	—	7
Nemške :									
Flotow : Marta	—	—	—	—	6	—	—	—	6
Lortzing : Car in tesar	—	3	1	—	—	—	—	—	4
Humperdinck : Janko in Metka	—	—	—	9	—	—	—	—	9
Weber : Čarostrelec	—	—	—	7	—	—	—	—	7
Kienzl : Evangeljnik	—	—	—	—	—	8	—	—	8
Mozart : Bastien in Bastienne	—	—	—	—	—	—	7	—	7
Kakor je iz pregleda razvidno, je bilo v vsem v osmih sezonah 313 opernih predstav.									

blika, ki je kazala vedno naklonjenost zavodu, s 30 operami in 30 operetami, vzetimi ponajveč iz svetovnega repertoarja. Domača in slovenska literatura se je po možnosti upoštevala in Parmova oderska dela so se n. pr. proizvajala v celoti. Bivši člani mariborske opere zavzemajo ugledna in odlična mesta na večjih odrih.

— Za zasluge sta bila odlikovana int. dr. Brenčič in op. ravnatelj Mitrovič z redom sv. Save IV. st.

Članki: O usodi marib. gledališča. Slovenec 1927, št. 196. — Usoda mariborskega gledališča. Jutro 1928, št. 6. — Borko: Mariborska opera pred likvidacijo. Jutro 1928, št. 135.

VIII. Petje in glasba na mariborskih šolah.

Na mariborskih šolah se je petje in glasba že iz vsega početka po prevratu marljivo gojila. Prosветna uprava je kazala ob vsaki priliki svoje veliko zanimanje za to panogo odgoje in skrbela, da so se na srednjih in meščanskih šolah nastavljale usposobljene učne moči. V bivšem prosvetnem inspektorju dr. Lj. Poljancu je našla stvar velikega pospeševalca.

Na zunaj je našel ves pevsko-vzgojni pokret svoj izraz v javnih nastopih. Mariborske mladinske prireditve kažejo vse oblike, ki so v tem oziru možne. Osnovne šole so proizvajale spevoigre s spremljavo, na mešanih vzporedih so bile narodne in umetne pesmi, mešč. šole so prirejale nastope v gledališču, z oderskimi prizori, rajalnimi nastopi i. dr. in srednje šole zopet akademije. Pomladek Rdečega križa združuje vsako leto (I. XII.) po določenem redu mariborske šole k skupnemu koncertnemu nastopu. V kvalitativnem oziru se ti nastopi zmiraj bolj izpopolnjujejo in vrši se neko zdravo tekmovanje. Nekateri zavodi imajo svoje lastne orkestre. Največjega obsega so bili Ljudski koncerti, katere je priredilo drž. moško učiteljsiše, ko je imelo vzporednice za gojenke (1920—22. Dirig. Druzovič). Bili so to vokalno-instrumentalni koncerti (z vojaško godbo), ki so izkazovali velik poset in so bili za prvo dobo največje prireditve te vrste. Proizvajala so se m. dr. sledeča večja dela: Smetana — Uvodni in sklepni zbor iz Prodane neveste (20), Jenko — Zbor ciganov iz »Vračara« (20), Zajc — Svatovac (21), Parma — Povodni mož (21) ter Sattnerjev oratorij: Assumptio (22). Ponovili so se koncerti v Rogaški Slatini (20) in v Ptujju (22). (Glej: »Straža« 1920, št. 35, 37.)

Izmed drugih večjih del, ki so jih proizvajale šole, je omeniti m. dr. Petzove spevoigre (osnovna šola I., dirig. Nerat). Mokranjačev Osmi rukovet (deška mešč. šola, dirig. Šušteršič), Adamičev dekliski zbor s spremljevanjem solo-instrumentov V rešenje (dekl. mešč. šola II., dirig. Zacherlova), Griegova balada: Pred samostanskimi vrati (žensko učit.,

dirig. Ropasova), Schwabova Kanglica (mešani zbor gimnazije, dirig. Gašparič), Pergolesijev Stabat mater (samostansko učiteljsko, kot cerkveni koncert, dirig. Druzovič). Kot zanimivost moramo še zabeležiti dva koncertna nastopa kaznjencev moške kaznilnice. (Pevovodja Cizelj.)

Ne pretiravimo, če izrečemo sodbo, da prednjačijo šolske prireditve v Mariboru v vsakem oziru in da se nahaja šolsko petje na najlepši razvojni stopnji, ki je sploh pod podanimi okoliščinami možna.

IX. Koncertno življenje.

Razen že omenjenih koncertnih nastopov domačih pevskih in instrumentalnih udruženj, so se vršili še številni nastopi drugih zborov ter zunanjih in domačih umetnikov. Prireditelji so bili: Glasbena Matica (od l. 1926. s svojim koncertnim birojem, glej: »Slovenec« 1927, št. 218), Ljudska univerza, Češki klub, Narodno gledališče, trgovina z muzikalijami Höfer, kakor dr.

1. Zunanji pevski zbori.

a) Slovenski: Glasbena Matica iz Ljubljane (23). Mešani zbor. Dirig. Hubad. — Zvon iz Ljubljane (24). Mešani zbor. Dirig. Prelovec. — Akademski pevski zbor iz Ljubljane (27). Mešani zbor. Dirig. Marolt. — Sattnerjev cerkveni zbor iz Ljubljane (27). Mešani zbor. Dirig. Sattner. (Priredil cerkveni koncert v franč. baziliki. Beethovenova C-dur maša.)

b) Hrvatski: Medžimurski kmetijski pevski zbor iz Macinc (20). Mešani zbor. Dirig. Lipnjak. — Akademsko pevsko društvo Mladost iz Zagreba. Moški zbor. Dirig. Canić (22). Dirig. Gotovac (28). — Lisinski iz Zagreba (22). Mešani zbor. (23, Palestrina: Missa papae Marcelli.) Dirig. Baranović. — Bosanski dijakci iz Banjaluke (24). Mešani zbor. — Kolo iz Zagreba (27). Mešani zbor. Dirig. Kumar. (Širolov Oratorij sv. Cirila.)

c) Srbski: Stanković iz Beograda (23). Mešani zbor. Dirig. Binički. — Akademsko pevsko društvo Obilić iz Beograda (28). Mešani zbor. Dirig. Matačić.

č) Češki: Smetana iz Plznja (20). Moški zbor. — Hlahol iz Prage (21). Mešani zbor. Dirig. Jiráček. — Smetana iz Prage (22). Moški zbor. Dirig. Černý.

d) Poljski: Chor Technicki iz Lvova (23). Moški zbor. Dirig. Schmid.

e) Ruski: Kubanski kozaki (21, 22, 22, 23). Donski kozaki (21 dva večera).

f) Nemški: Dunajski deški zbor (Wiener Sängerknaben) 28. Dirig. Müller.

2. Zunanji orkestri.

Orkester kr. garde iz Beograda (27). Simfon. orkester. Dirig. Pokorný.

3. Solisti (v samostojnih koncertih ali pa s samostojnimi točkami v drugih koncertih in v oratorijih).

a) Soprani: Buccarini (26), Druzovičeva (20, 22, 27, 28), Lovšetova (19, 26, 28), Mezgečeva (21), Poljakova (26), Radova (24, 25), Ulmova (27, 28), Wladimirova (25), Zikova (27).

b) Alt: Pospišilova (23, 27), Ropasova (26, 27), Sadarjeva (20).

c) Tenorji: Ašič (22, 26), Burja (26, 28), Fischer-Niemann (23), Janko (23), Knittl (23), Kovač (22), Plein (26), Rijavec (19, 21, 24), Šimenc (21, 22, 24), Živko (25, 26).

č) Baritoni: Holodkov (26), Hržić (27), Jölli (28), Kolb (25, 26, 27). Neralić (27, 28), Permann (21), Romanowsky (21).

d) B a s i: Betetto (26), Križaj (27), Rumpel (21, 26).

4. Vokalni kvarteti.

Danubius (22, 27), Kozina (26), Slovenski kv. (24).

5. Violinisti.

Baloković (19, 20, 21), Brandlova (v vseh sezonah), Burmester (21), Kocian (20), Lorand Edit (28), Manen (26), Michl (26), Popov (26, 27), Schneiderhahn (27).

6. Čelisti.

Folger Hilda (28), Tkalčič (20).

7. Pianisti.

Brezovšek (20), Frisch (v večini sezon), Grone (26, 27), Jiranek (25), Klasen (27), Koblerjeva (19), Kroemer 22, 25, 26), Ličar (20, 21, 23), Paltauf (22), Poženelova (28), Rubinstein (27), Slivinski (27), Trost (26).

8. Organisti.

Dugan Čedomil in Franjo (27), Premrl (27).

9. Violinski kvarteti.

Michl (24, 26), Ševčik - Lhotka (27), Tržaški kv. (26). Zika (26, 21, 22, 22, 23, 25, 25, 27).

10. Trio.

Brandl (28), Glasbena Matica (20, 21), Kroemer (27), Urania (27, 28).

Kaj se je igralo? Na vzporedih omenjenih komornih koncertov so bili sledeči komponisti (večjih komorno-glasbenih del, kakor: sonat, suit, koncertov, kvartetov, trio i. sl., z navedbo števila proizvajanih kompozicij):

Bach (je bil zastopan s tremi skladbami), Beethoven (13), Brahms (4), Borodin (1), Bruch (1), Chopin (1), Cassado (1), Čajkovský (3), Dvořak (7), Dugan (1), Debussy (2), Francoeur (1), Franck (2), Franz (1), Grieg (4), Goldmarck (1), Haydn (5), Händel (1), Hubay (1), Juon (1), Lhotka (1), Liszt (1), Mozart (6), Malipiero (1), Mendelssohn (1), Nowowiejski (1), Osterc (1), Paganini (3), Porpora - Manen (1), Respighi (1), Rameau (1), Ravel (1), Stravinski (1), Schönherr (1), Smetana (3), Schubert (3), Sjögren (1), Suk (1), Sinding (1), Severac (1), R. Strauß (1), Sarasati (1), Saint-Saens (2), Schumann (1), Stamitz (1), Škerjanc (1), Tanejev (1), Vivaldi (1), Wieniawsky (3), Wladigerov (1).

X. Koncertni pregled.

Mariborski koncertni pokret vsebuje vse koncertne oblike. Izvajali so se orkestralni (simfoniški), zborovi (vokalni), vokalno-instrumentalni (zborovi z orkestralno spremljavo) in komorni koncerti, ki so bili ali solistični ali pa ansamblovi (trio, kvarteti) in ti zopet vokalni ali instrumentalni. V širjem pomenu spadajo semkaj še akademije, če je prevladoval glasbeni del, koncerti z zabavnim delom, šolski koncerti in produkcije, mladinske prireditve s pretežnim muzikalnim delom ter poučne muzikalne prireditve za mladino. Predavanja o predmetih, ki se tičejo glasbe ter predavanja z glasbenimi točkami naj izpopolnijo dodatno to poglavje.

Iz naslednjega pregleda je razvidno, koliko število prireditev je dosegla ta ali ona kategorija koncertov v posameznih sezonah in kako se je vršilo napredovanje oz. nazadovanje v poedinih grupah. (Prireditve »Männergesangvereina« se pri tem niso štele.)

Sezona	Orkestralni (simfon.) koncerti	Komorni in solistični koncerti	Vokalno instrumentalni koncerti (Zbori s sprem.)	Vokalni koncerti kakor zborovi koncerti s solist, vlog.	Akademije in mesešane prireditve (s koncertnim in zabavnim delom)	Mladinske prireditve. Solski koncerti in šolske akademije	Predavanja z glasbenimi točkami	Muzikalne prireditve za mladino
18 — 19	3	5	1	—	1	1	—	—
19 — 20	4	5	1	3	—	3	—	—
20 — 21	3	11	4	3	2	3	—	—
21 — 22	4	4	3	8	2	4	—	—
22 — 23	3	11	—	8	2	8	—	—
23 — 24	1	5	5	3	8	9	1	1
24 — 25	—	5	3	3	8	9	5	3
25 — 26	3	11	2	2	11	10	7	2
26 — 27	3	16	3	5	8	6	4	5
27 — 28	3	9	4	7	8	7	5	2

Bilanca: 1. Orkestralne koncerte so absolvirali domači orkestri in sicer v početnih sezonah vojaški, pozneje pa orkester Gl. M., pa tudi »Drava«. Na svoji turneji se je oglasil le en zunanji orkester (Kr. garde v Beogradu). 2. Komorni koncerti izražajo neko nestalnost; dosegli so največji razmah v predzadnji sezoni, ko je začel poslovati koncertni biro. V zadnji sezoni je število zopet padlo. 3. Vokalno instrumentalni koncerti so se priredili iz večine od domačih muzik. institutov (Gl. M., Drava, Moško in žensko učiteljsiše, Cecilijino društvo, Maribor, Narodno gledališče). 4. Zraven domačih pevskih zborov so se skozi vso dobo oglašali na našem koncertnem odru še zunanji pevski zbori ob priliki svojih turnej. Pregled istih je razviden iz prejšnjega poglavja. 5. Akademij je bilo

v početku malo, razvijati pa so se začele v drugi polovici razdobja. Sedaj pojema njih število, kar je v kavzalni zvezi z naraščanjem komornih koncertov. Umetniški okus publike se izpopolnjuje in temu ne morejo več zadostiti akademije s svojimi iz večine diletantskimi podavanji. 6. O šolskih prireditvah smo govorili v posebnem poglavju (VIII.). Njih število raste stopnjema do 8. sezone, je pa še sedaj pri padanju vedno prav častno. 7. Predavanja z glasbenimi točkami, kakor muzikalne nastope za mladino je prirejala Lj. u., odkar je vsprejela v svoj delokrog tudi glasbene prireditve. Tudi Prosvetna zveza, Jugoslovanska Matica, Jadranska Straža in Zgodovinsko društvo zabeležujejo predavanja v zvezi z glasbenimi točkami.

Članki: H. D.: Poročilo o koncertni sezoni 25—26. Tabor 1926, št. 201. — H. D.: Poročilo o koncertni sezoni 26—27. Večernik 1927, št. 67

Pomen in delokrog pokrajinskih muzejev.

Dr. Vlad. Travner, Maribor.

Eno najnujnejših in najvažnejših muzejskih vprašanj je vprašanje organizacije, t. j. določitve delokroga posameznih muzejev, ureditev medsebojnega razmerja in razmerja do zasebnih zbirk ter njihova uprava in vzdrževanje. Od organizacije je, kakor povsod, odvisen uspeh dela. Obžalovati moramo, da nimamo še v naši državi posebnega muzejskega zakona, ki bi urejeval vsa ta kulturno tako važna vprašanja. V tem oziru zaostajamo še daleč za drugimi kulturnimi državami, ki imajo — deloma že dolgo — take specialne zakone, kakor n. pr. Italija, Romunija, Avstrija, Nemčija, Francija itd. V Sloveniji in Dalmaciji imamo samo določila §§ 395—401 o. d. z., „dvornega dekreta z dne 12. X. 1821 št. 1810 zb. j. z., z dne 15. VI. 1846, št. 970 zb. j. z., z dne 14. VIII. 1846, št. 74 pol. z. str. 174, najvišjo odločbo z dne 18. II. 1827 št. 55 pol. zak. str. 71 ter slednjič še nekatera navodila raznih političnih oblasti, kakor n. pr. deželne vlade za Kranjsko z dne 24. XII. 1913 št. 5214/pr. itd. Poleg tega pridejo v poštev še statuti muzejev oz. muzejskih društev. Vsi ti predpisi pa urejajo v glavnem samo najdbe in ohranitev arheoloških in umetniških predmetov, ne pa tudi drugih muzejskih vprašanj, kakor n. pr. medsebojnega razmerja ter so v mnogih ozirih zastareli. Prav tako pomanjkljivi so predpisi v ostalih pokrajinah naše države. Res je, da imamo že osnutek muzejskega zakona in razna mnenja strokovnjakov. Vprašanje pa je, če in kdaj dobi osnutek zakonito moč. Želeti bi bilo le, da se to čimpreje uresniči.

Kako važno je vprašanje organizacije, nam kaže že zgodovina muzejev. Skoraj vsi naši starejši muzeji so nastali iz zasebnih zbirk, bodisi da so zbirali zgodovinske, umetniške ali naravoslovne predmete cerkveni ali posvetni velikaši, bodisi zasebniki. Ti so jemali predmete, ki so jih rabili za svoje zbirke, kjer so jih pač našli. Ko je spoznala javnost veliki kulturni pomen takih zbirk in ko so nastali tako najrazličnejši javni (mestni, pokrajinski, državni, splošni in specialni) muzeji, so se tudi te zbirke dopolnjevale tako kakor prejšnje zasebne zbirke. Posledica tega je velika raztresenost zgodovinskih in drugih spomenikov. Kakor se nahajajo n. pr. slike velikih slikarjev sedaj po vsem kulturnem svetu, so raztreseni tudi ostali kulturni spomeniki. Kot primer navajam, da se nahajajo izkopnine našega Petovija (Ptuj) v Ptuj, v Mariboru, v Gradcu, na Dunaju, v Londonu in v Kopenhagnu; razven tega pa še v številnih zasebnih zbirkah, ki jih niti naštetih ne moremo. Znanstveniku, ki se peča s preteklostjo Petovija, je torej delo znatno otežkočeno, v mnogih ozirih celo nemogoče. Ta raztresenost pa ima še drugo slabo stran. Zgodovinski, umetniški in vsaj deloma tudi naravoslovni predmeti, so namreč razumljivi samo tam, kjer so nastali. V njih se odseva njihova domovina, hotenje in hrepenenje onih, ki so jih ustvarili, okolica, podnebje, kulturna stopinja itd. V tujini pa zgube svojo veljavo in svojo privlačnost ter služijo le kot okrasek, kakor je n. pr. planinska cvetlica, ki jo presadimo v dolino, samo še okrasek brez individualnosti, brez duše.

Druga napaka naših muzejev je, da zbira skoraj vsak muzej prav pogosto brez potrebe vse mogoče predmete. Tudi najmanjši podeželni muzej si šteje v čast in meni, da služi napredku, če ima kolikor mogoče raznovrstne zbirke. V resnici pa škodujejo tako muzeji sebi, drugim muzejem in s tem tudi znanosti in javnosti. Namen muzejev je vendar, da nudijo prijateljem starin, umetnosti in prirode sliko svojega okraja. To pa je mogoče v širšem obsegu le v večjih — državnih ali pokrajinskih — muzejih, ki se nahajajo v važnih kulturnih središčih. Krajevni (mestni) muzeji pa imajo svoj pomen samo takrat, če je dotični kraj bodisi zgodovinsko, bodisi umetniško ali v kakršnemkoli drugem oziru v resnici znamenit. Iz navedenega pa sledi, da se naj te vrste muzejev pečajo izključno le z zbiranjem predmetov, ki so za dotični kraj posebno značilni. Kot vzor takega mestnega muzeja navajam muzej hrvatskih starin v Kninu, ki se peča skoraj izključno z zgodovino hrvaških kraljev in knezov, ki so stolovali nekoč v Kninu. Ravno ta omejitev je vzrok, da kninski muzej slovi daleč preko mej naše domovine, ker je menda edini muzej te vrste na svetu.

Tretja napaka naših muzejev je, da se ustanavljajo muzeji pogosto, brez vsake potrebe v neznatnih krajih, kjer ni pogojev za obstanek in

uspešno delovanje. Taki neznatni muzeji so naravnost škodljivi, ker odtegujejo drugim muzejem pogosto prav dragocene spomenike kakršnekoli vrste, otežujejo tako smotreno delo in ne nudijo nikake koristi. Taki neznatni krajevni muzeji nimajo za svoj obstoj niti potrebnih sredstev niti strokovnega vodstva. Taki čisto lokalni muzeji se naj ukinejo, njihove zbirke pa izroče pristojnim državnim, pokrajinskim oz. specialnim muzejem.

Iz vseh teh okoliščin izhaja sama po sebi organizacija in pomen muzejev. V naši zgodovinski, umetniško, narodopisno in naravoslovno tako raznovrstni državi potrebujemo predvsem za razne dele države, ki tvorijo enote, državne muzeje. Po osnutku bi se nahajali taki muzeji v Beogradu za staro Srbijo, Vojvodino in Banat, v Skoplju za Makedonijo, v Sarajevu za Bosno in Hercegovino, v Zagrebu za hrvaške dežele, v Splitu za Dalmacijo in Črno goro ter v Ljubljani za Slovenijo. Ti muzeji naj bi podajali sliko svojega ozemlja v vseh panogah muzejskih ved, bodisi v enem, bodisi — kakor n. pr. v Beogradu — različnih poslopih oz. zbirkah. Poleg teh muzejev pa naj obstojajo v važnih kulturnih središčih še posebni pokrajinski (oblastni, deželni) muzeji, ki naj nudijo sliko dotične ožje pokrajine n. pr. oblasti. Taki muzeji naj bi obstojali n. pr. v Sloveniji v Mariboru za mariborsko oblast, na Hrvaškem v Varaždinu, Karlovcu, v Novem Sadu, v Dalmaciji, v Dubrovniku itd. Kar se tiče specialno Maribora, sem mnenja, da je tak pokrajinski muzej v našem mestu neobhodno potreben. Saj se razlikuje sedanja mariborska oblast v mnogih ozirih od ljubljanske: različna je zgodovina, različna pokrajina, različni značaj in poreklo prebivalstva, če tudi so te razmere pogosto sorodne. Razen tega je Maribor važno kulturno in prometno središče precej obširne pokrajine tako, da je tudi iz tega vzroka omenjena delitev umestna. Taki pokrajinski muzeji naj bodo — slično kakor državni muzeji — splošni, t. j. naj se pečajo z vsemi panogami muzejskih ved, samo, da je njihov delokrog teritorialno ožji.

Poleg teh pokrajinskih muzejev naj obstojajo še v važnih krajih specialni, krajevni ali mestni muzeji s popolnoma določenim delokrogom. Za Slovenijo naj obstojata taka muzeja v Ptujju in v Celju. Bavita naj se po možnosti izključno le z arheologijo, oz. svojo zgodovino srednjega veka (n. pr. v Celju s spomeniki iz dobe Celjskih grofov). Ptujski muzej naj obsega okrožje ptujskega sreza, Celje pa okrožje celjskega sreza. Za ostalo Slovenijo je naravno arheološko središče Ljubljana.

Pri tej razvrstitvi bi bile težkoče, ki se pojavljajo sedaj, vsaj v bistvu odstranjene. Mnogi predmeti, kakor n. pr. novci, razno orožje, posode, narodne noše, naravoslovni predmeti itd. se nahajajo itak v tako velikem številu, da zadostujejo za vse muzeje. Posebno redki ali edin-

stveni predmeti naj ostanejo v dotičnem pokrajinskem oz. specialnem muzeju, v čigar okrožju so se našli, oz. kjer so nastali.

Pomen in delokrog pokrajinskih muzejev obstoji torej v tem, da nudijo verno sliko dotične ožje pokrajine bodisi sami zase, bodisi v zvezi s specialnimi (krajevnimi) muzeji, ki tvorijo nekake pododdelke dotičnega pokrajinskega muzeja, v čigar okolišu se nahajajo. Poleg tega pa naj izvršujejo še drugo zelo važno nalogo namreč, da nadzirajo vse ostale kakršnekoli spomenike v svojem področju (posvetne in cerkvene stavbe, spomenike itd.) ter zasebne zbirke in da podpirajo tako spomeniške urade, ki naj bodo nekaka druga inštanca.

Kar se tiče zasebnih zbirk, ne smemo omaloževati njihovega pomena. Te zbirke služijo predvsem podrobnemu proučavanju, ki je v velikih, javnih zbirkah skoraj nemogoče in ki je v mnogih ozirih izredne važnosti. Ravno zasebnim zbirateljem raznih spomenikov se imamo zahvaliti za prav važne podrobnosti. Marsikatera panoga znanosti je brez zasebnih zbirk nemogoča, kakor n. pr. numizmatika. Slednjič tvorijo te zbirke pogosto začetek, podlago in dopolnitev javnih zbirk.

Senčna stran zasebnih zbirk pa obstoji v tem, da je obstoj in razvoj zbirk odvisen od osebe zbiratelja. Če zgubi prijatelj starin ali umetnin veselje, če obuboža ali umrje, se te zbirke pogosto raztresejo in razgube; predmeti se pogosto odtuje, ker pridejo izven dežele. Zato je potrebno nadzorstvo, ki ga izvršujejo pokrajinski muzeji. To nadzorstvo obstoji v tem, da vodijo pokrajinski muzeji evidenco glede vseh večjih zasebnih zbirk svojega okrožja. Lastniki takih zbirk (zasebniki, društva, samostani itd.) so dolžni prijaviti svoje zbirke pokrajinskemu muzeju, v čigar področju se nahajajo. Ti muzeji imajo — vspejedo z državnimi muzeji — v slučaju prodaje zasebnih zbirk zakonito predkupno pravico, vsled česar je vsaka odtujitev, posebno pa prodaja v tujino, brez vednosti in privoljenja pokrajinskih muzejev nedopustna. Kršitev te dolžnosti kaznujejo politična oblastva (srezki poglavarji) uradoma ali na predlog pristojnega pokrajinskega muzeja po določilih muzejskega zakona.

Tretja naloga pokrajinskih muzejev je, da oddajajo izvide in mnenja v vseh zadevah, ki spadajo v muzejsko stroko. Le kot primere navajam: odločitve če in kako se vrše izkopavanja, katere javne ali zasebne zgradbe se morajo posebno čuvati radi njihovega zgodovinskega ali umetniškega pomena, strokovne cenitve itd.

Slednjič urejajo in shranjujejo pokrajinski muzeji tudi (pokrajinske) arhive v kolikor niso za to poklicane druge (sodne, politične oz. cerkvene) oblasti.

Pokrajinske muzeje vzdržujejo dotične pokrajine (oblasti), za katere so namenjeni. Po potrebi jih podpira država z državnimi sredstvi. Upravljajo jih strokovno izobraženi upravitelji (ravnatelji) s pomočjo

asistentov, ki jih imenuje in plačuje dotična pokrajina (oblast) po načinu ostalih uradnikov. Kot taki uživajo zakonito zaščito, kakor vsi javni namoščenci. Po potrebi se imenujejo v upravo tudi druge osebe, ki imajo zato potrebno strokovno izobrazbo. Ta mesta so častna. Strokovna izobrazba se izkaže s fakultetno izobrazbo in s strokovnim izpitom, izjemoma z znanstvenim udejstvovanjem.

To so le splošne smernice. Razpravljanje o podrobnostih bi bilo preobširno ter bi ne spadalo v okvir te razprave.

O svetem Štefanu, zaščitniku konj.

Dr. Fr. Kótnik, Maribor.

O sv. Štefanu je objavil K. Štrekelj v Slovenskih narodnih pesmih 5 legend v I. zvezku pod št. 632—636 ter 2 kolednici v III. zvezku pod št. 4980—4981. Že Štrekelj je v opombi III. zv. str. 129 k št. 4981 pripomnil: »Popolnoma drugačne so legende o sv. Štefanu, priobčene v I. zvezku št. 632—636«. To je čutil in objavil prve med legendami, drugi dve pa med kolednicami, akoravno ta ločitev oblikovno ni utemeljena, pač pa vsebinsko, kajti legende so po vsebini in tudi obliki starejše in imajo tudi starejši motiv o divjem konju, ki ga svetnik ukroti in na njem odjezdi. Pravzaprav pa bi lahko tudi »legende« uvrstili med kolednice, saj sv. Štefan sam prepeva božično kolednico, ker ga slavi kat. cerkev kot prvega mučenca takoj za božičnim praznikom dne 26. decembra. Zato prepeva sv. Štefan božično pesem:

Nocoj, nocoj je en svet večer

En svet večer, ena sveta noč,

Ker je ni blo in je ne bo;

Nocoj, nocoj se je en kralj rodil,

En kralj rodil čez kralje vse,

Tud čez kralja Herodeža! (I. št. 633.)

Herodeška stoji v lini in to ji žal zade, pokliče hlapce ter jim naroči, naj Štefana ujamejo, zvežejo in peljejo v zeleni gozd ter ga privežejo k bukvi. Privezali so ga k bukvi, pridirjal je divji konj, a Štefan je storil sveti križ in konjič je postal tako krotak, da še ni bil nikoli tak. Sv. Štefan je odvezal pintico, mu napravil uzdico, prijezdil pod beli grad in je še lepše prepeval ono božično pesem.

Herodeško je to užalilo, poklicala je zopet hlapce in jim velela, naj ga ujamejo, zvežejo ter peljejo v temen stolp med gade, kače, kuščarje,

ki bodo jedli Štefana. A čudodelnik je zopet storil sv. križ in kače so se spremenile v ribice, kuščarji v ptičice, gadje pa v zvezdice. In Štefan sedi za rumeno mizo in še lepši prepeva božično pesem. Nato so ga odvedli in kamnali. Drugi dan pa je na mestu kamnate groblje stala kapela sv. Štefana in kamnita sol. (Cerkev blagoslavlja na Štefanovo sol, ki jo pokladajo živini, da ostane zdrava.) Št. 632, ki jo je zapisal M. Valjavec, ter 633, ki jo je zabeležil Mat. Ravnikar - Poženčan se »čudno strinjata«. (Štrekelj I., str. 594 opomb.) Prva je iz preddvorske fare, druga je »kranjska«. V št. 634, ki jo je v Motniku zapisal Gašpar Križnik, pa divji konj poklekne pred svetega Štefana, ki odpaše srebrni pas, zasede konja in ga jezdi pred beli grad, kjer zlahtni gospod govori:

»Na celem svetu več copernika ni,
ko je mladi Štefanko.«

Narodna pesem iz Frama (št. 635) in belokranjska (št. 636) pa ne omenjata več divjega konja in tudi ne kolednici št. 4980 in 4981 v III. zvezku.

Divjega konja je ukrotil sv. Štefan s križem. V Križnikovem zapisu pa divji konj poklekne pred sv. Štefana, ki ima torej nekako čudodelno moč v sebi.

Na Štefanovo blagoslavlajo na Bavarskem in Zg. Avstrijskem še dandanes konje (Schierghofer Georg, Altbayerns Umritte und Leonhardifahrten, München 1913, str. 57 sl.). Tudi v Št. Štefanu pri Mareinu med nemškimi Korošci v Labudski dolini je cerkveni obred še ohranjen. (Geramb, Deutsches Brauchtum in Oesterreich, str. 108.)

Dandanes blagoslavlajo pri nas na dan sv. Štefana vodo in sol. Po besedilu nima ta blagoslov nobenega stika s sv. Štefanom, ampak je v zvezi z živinorejo in poljedelstvom, kar pričajo običaji z blagoslovljeno vodo in soljo. A nekoč smo imeli ta dan tudi blagoslov konj, na katerih so fantje jezdili okoli cerkve, kjer je duhovnik blagoslovil konje.

Ta običaj, združen s cerkvenim obredom, se je vršil nekoč tudi pri nas. Orožen poročla v Mozirski kroniki, str. 70: »Vsako leto so prijezdili na konjih mladeniči iz okolice na dan sv. Štefana k cerkvi in so se razstavili s konji na dvorišču pred župniščem, župnik pa je nato blagoslovil konje. Potem so jezdili na Oljnik in tam v krogu okoli kapelice sv. Štefana, ki je stala na mestu, kjer je sedaj enako imenovana pokopališčna cerkvice. Župnik Sairinger (1803—1837) je ta blagoslov odpravil«. (Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, str. 236.) To poročilo določa približno čas, ko je cerkveni obred prenehal. A kot narodni običaj in deloma cerkveni obred se je ohranil v tej ali drugačni obliki še do današnjih dni, kar bodo izpričala sledeča poročila.

Slovenski Ziljani, ki so na glasu kot dobri konjerejci, jahajo na Štefanovo okoli cerkve in darujejo v cerkvi srebrn denar (rajniše). (Poročilo dr. Fr. Cukale, ki je služboval kot župnik v Podkloštru.)

V Štebnu ob Baškem jezeru se je sešlo v prejšnjih časih okoli 100 jezdecev s konji. Jezdili so okoli cerkve. Duhovnik je stal pri cerkvenih vratih in jih je blagoslovil. Na blizu stoječi mizi je stalo vino. Kmetje so ga pokusili in odjezdili domov. (Dr. A. Peez, Erlebt — Erwandert I. St. Leonhard in den Ostalpen, članek je izšel prvotno v Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft na Dunaju, zv. XXIII., str. 193 sl.)

V Železni Kapli imajo na Štefanovo konjarji svojo mašo in darujejo srebrn denar. (Poročilo dr. Cukale, ki je služboval kot kaplan v Železni Kapli.)

V Štebnu v Podjuni so nekoč na Štefanovo konje blagoslavljali. (Slišal prof. Jan. Hutter v Globasnici.)

V Dobrli vasi gredo na dan sv. Štefana možje k darovanju okoli oltarja. (Gospa Golobova, učiteljica.)

Na Gomiljsko v Savinjski dolini, kjer je patron sv. Štefan, so nekoč prihajali Savinjščani in jezdili na Štefanovo okoli cerkve. (Dr. Cukala.)

Na Teharjih se snidejo Savinjščani pred mašo pri stari cerkvi, posvečeni sv. Štefanu. Prijahajo na osedlanih konjih, ki so okinčani z venci ter jezdijo okoli cerkve in darujejo na čast sv. Štefanu.

V Apačah na Ptujskem polju pravijo, da moraš dati na Štefanovo konjem muh, kar povzroča, da so gladko svetli. (Osmošolec Murko v Ptuj.)

V Nevljah pri Kamniku kupujejo na Štefanovo od cerkve lesene konjičke, jih nosijo okoli oltarja za »ofer« ter jih na ta način zopet podarijo cerkvi.

V Križu pri Kamniku se vrši isto. (Dr. Stelč.)

V kamniškem okraju darujejo toliko lesenih konj kolikor jih imajo živih pri hiši. (Učiteljica Pirnat Terezija, doma v Holmcu pri Kamniku.)

V Štepanji vasi pri Ljubljani darujejo na dan sv. Štefana konjičke iz belega voska.

Ponekod na Slovenskem blagoslavljajo ta dan tudi oves. Tudi na Švedskem, ob Renu, na Švabskem se blagoslavlja ta dan v nekaterih cerkvah oves, konjeniki pa dirjajo čez polje, kakor pri nas v Štepanji vasi pri Ljubljani, kjer baje ob tej priliki raztresajo blagoslovljeno sol (in vodo?) po polju. Ljubljanski izvoščki imajo na Štefanovo v Štepanji vasi svoj praznik. Da je bil blagoslov

konj na Štefanovo tudi na Kranjskem razširjen, izpričuje Valvasor II., str. 770 in VIII., str. 778 in ljubljanski stari obrednik. Obred blagoslavljanja konj je močno razširjen. V Rimu se blagoslovijo na dan sv. Antona Puščavnika dne 17. jan. v cerkvi sv. Evzebija na Eskvilinu. Rimski izvoščki se peljejo ta dan po blagoslov. Sv. Anton in sv. Lenart sta priprošnjika za zdravje pri živini. Pod njunim naslovom ima tudi lavantinska zbirka cerkvenih obredov (*Collectio rituum* p. 292) blagoslov konjev. Na Ruskem se blagoslavlja na dan sv. Jurija, preden izpuste čredo na pašo. (Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, str. 236.) Na Bavarskem se vrši ta obred ob raznih dneh, na dan Sv. treh kraljev v okolici Braunaua v Haselbachu, kjer je cerkveni patron sv. Lenart, v Salzburgu so blagoslavljali konje na dan sv. Antona dne 17. januarja, kakor v Rimu ne samo konje, ampak tudi osle in mezge. Sv. Jurij, sv. Martin, sv. Vid in sv. Lenart so na Bavarskem zaščitniki konj. Tam jezdi tudi duhovnik med kmeti z Najsvetejšim na konju in opravi ob tej procesiji štiri evangelije. Vršijo se tam taki obredi o veliki noči, o sv. Juriju, o binkoštih, v mesecu maju, posebno pa so pestri obredi na dan sv. Lenarta, ki velja za posebnega zaščitnika konj. Taki obredi se vrše še ob Martinovem in Štefanovem ter segajo tudi v avstrijski Innviertel. (Glej Schierghofer Georg, *Altbayerns Umritte und Leonhardifahrten*. München 1913, Bayerland — Verlag G. m. b. H. Delce ima precej lepih ilustracij.) Pri nas so zaščitniki živine sv. Martin (moj ded Prežih s Prežihovega vrha v koteljski župniji je vsako leto šel v Šmartno pri Slovenjem Gradcu ter tam dal za mašo v namen zdravja pri živini), sv. Lenart (v Rajhenburgu na dan sv. Lenarta ne uprežejo volov in ne vozijo ž njimi), sv. Anton in sv. Ožbald. Sv. Antonu na Pohorju darujejo meso, klobase in jajca — a pohorski sv. Anton je tudi priprošnjik deklet, da dobijo može, saj pravi narodna mežiška pesem drastično o moža željnem dekletu:

»K sv. Antonu bom v kirfat šla
bom mu masla ofrala,
sprosi mi enga od Boga,
če glih štiri krofe 'ma.«

Sv. Lenart je tudi zaščitnik vojnih ujetnikov. Med vojno so prinašali v Gornjem gradu ljudje za sv. maše, da bi se opravljale pri sv. Lenartu za srečno vrnitev iz ujetništva. V mnogih hišah molijo tam zvečer na čast sv. Lenarta za zdravje pri živini. (Poročilo gosp. Krošlja.) Ustno izročilo pravi o cerkvi sv. Lenarta v župniji v Brežicah, da so jo pozidali radi zaobljube, ki so jo storili na čast sv. Lenarta, ko je prišla neka kuga nad živino. Sv. Lenarta častijo tam kot patrona za zdravje pri živini. Prvotno živinsko sejmišče je bilo blizu cerkve sv. Lenarta. Na dan sv. Lenarta je še sedaj v Brežicah živinski sejem. (Iz poročila

župnika Jurharja, ki mi ga je izročil gosp. Krošl.) V Avstriji blagoslavljajo ponekod na Lenartovo živino, prej so jezdili tam ponekod trikrat okoli cerkve. Sv. Lenart je šele proti koncu srednjega veka dobil patronat čez konje in ga je v južni Nemčiji do danes obdržal. (Franz Adolph, Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter, Freiburg im Breisgau 1909 II., str. 131.) Ljudje so se na Štefanovo in Florjanovo postili ter bivali izven doma, ker so mislili, da na ta način obvarujejo ljudi in živino pred boleznijo (str. 133). Na Francoskem so častili sv. Elgija kot patrona konjev. V Nemčiji pa se je vršilo na Štefanovo in kakor smo videli tudi druge dni jezdenje okoli cerkev in po polju. Thesaurus pauperum IV. pravi: . . . peccant, qui credunt, quod equitatio uel cursus prosit equis uel contra uermes, si equitantur in die sancti Steffani uel Pasce uel Pentecostes ante ortum solis uersus orientem, plus quam aliis diebus, uel ad profundum aquarum, non ad aquandum, sed contra uermes et alias infirmitates (Franz, Benediktionen II., str. 132, 133). Običaj jezdenja konj na Štefanovo sega v pogansko dobo, medtem ko je jezdenje o sv. Lenartu, ki se vrši na Bavarskem z velikim pompom, novejšega izvora (ibid. str. 132, 133).

Zakaj se konji blagoslavljajo na dan sv. Štefana, ni povsem jasno. Ljubljanski obrednik iz leta 1703. podaja besedilo, a v besedah ni nobene stika s tem praznikom. Heuser (Kirch.-Lex.² IV. 1433 meni, da se sv. Štefan zato časti kot zaščitnik konjev, ker so obhajali ta čas poganski Nemci zimski solnčni obrat in so darovali konje. Spomin na to se je ohranil v drugi obliki še v krščanski dobi. Stegenšek (Dek. gornjegrajska, str. 236) meni, da se je po nemških vitezih preselil ta spomin tudi k Slovencem. Karl Simrock (Handbuch der deutschen Mythologie, str. 549) pravi, da je bil konj posvečen germanskemu bogu Frô. Germani so bogovom darovali konje, a tudi Judi, Peržani in Slovani. Konja so smatrali za čisto žival, konjsko meso so radi jedli, kajti drugače ga ne bi žrtvovali bogovom (isti str. 509).

Sv. Štefan blagoslovi v naši narodni pesmi divjega konja, ki postane krotak, drugi pa poklekne pred njim. To je spomin na blagoslov konj, a v tem tiči gotovo še spomin na pogansko dobo.

Soho boga Frô so vozili Švedi po deželi. Frô je bog rodovitnosti, bog miru, uspevanja sadov, bog čred, on je stari rimski Faunus ali grški Pan (str. 81). To je naš slovenski Veles ali Volos.

Nestorjeva kronika poroča v dodatku, da so Rusi sklenili z Bizantinci neko pogodbo ter so ob tej priliki prisegli Volosu, bogu čred in živine. **Zato je verjetno, da je sv. Štefan stopil na mesto germanskega Frô-a in slovanskega Volosa ali Velesa.**

Postanek in razvoj mariborskega muzeja.

Fr. K o v a č i č, Maribor.

Jedro naslednjega članka je odgovor na vprašanje: kako je prišel Maribor do svojega muzeja in kak namen ima ta naprava za mesto in mariborsko oblast?

Historični pokret, ki mu je na Štajerskem dal pobudo nadvojvoda Ivan, je našel odmev tudi na Spodnjem Štajerskem. Iz tega osredja sta izšla Simon Povoden in Anton Krempl, oba rojena Slovenca. Sicer se pa kaže historično zanimanje pred vsem v nemško orientiranih krogih. Prednjačita Ptuj in Celje, kjer so ostanki iz rimskih časov skoraj na vsakem koraku vzbujali historične reminiscence. V Ptujju je že Simon Povoden okoli 1830 začel zbirati rimske spomenike in tako pripravljati tlo bodočemu muzeju. V Celju je kmalu po l. 1850. pisal Orožen svojo Celjsko kroniko.

L. 1882. je bil ustanovljen Celjski muzej. Vzdržuje ga ondotno »Muzejsko društvo«, dobival je pa pod Avstrijo tudi državno podporo.

V Ptujju so razni učenjaki iz Gradca in Dunaja od časa do časa izkopalvali in preiskovali prehistorične in rimske starine; najdeni predmeti so šli vsi v Gradec in na Dunaj. Domače ljubitelje starin je to bolelo, pa so l. 1893. ustanovili v Ptujju »Muzejsko društvo«, kateremu gre velika zasluga, da je arheološko preiskalo ptujsko okolico, zlasti na Bregu in okoli Hajdine. Njegova največja pridobitev je odkritje treh mitrejev in pa mostišča iz rimske dobe.¹⁾

Maribor se v tem oziru ne more ponašati s tako slavno zgodovino kakor Celje in Ptuj. Sicer se bolj in bolj uveljavlja prepričanje, da v rimski dobi ozemlje današnjega mariborskega mesta ni bilo tabula rasa, vendar s staroslavnim Petovijem in Celejo se ne more niti blizu primerjati. Maribor je srednjeveška fevdalna tvorba, postal je zgodaj last deželnega vladarja in njegovi zajmniki se niso nikdar povzpeli do znamenitosti Celjskih grofov ali Ptujskih gospodov, ki so bili sicer solnograški ministrijalci, a so mnogokrat nastopali kot samosvoji knezi. Historične reminiscence v Mariboru so dobile marljivega zbiratelja v Puffu, vendar v meščanskih krogih ni bilo nikdar tistega, nekam prirojenega historičnega čuta, kakor v Ptujju in Celju. Šele v začetku 20. stoletja dobi Maribor historične institucije, muzejsko-zgodovinsko nemško in slovensko društvo in skoraj istočasno kar tri muzeje, ki so se po prevratu strnili v enoto.

¹⁾ Ptujsko »Muzejsko društvo« je l. 1925. izdalo knjigo »Vodnik« po ptujskem muzeju v slovenskem in nemškem jeziku. Sestavil ga je ravnatelj splitskega muzeja, g. dr. Mih. Abramič, toda ozira se le na prehistorične in rimske starine.

1. Muzejsko društvo.

Čisto posebne okoliščine so bile povod, da se je ustanovilo mariborsko »Muzejsko društvo«. Profesor Franc Ferk, ki je imel nedvomne zasluge za ptujski muzej, je prišel navzkriž s Ptujčani, oziroma s takrat vsemogočnim županom Ornikom. Užaljen je obrnil hrbet Ptujju in dal pobudo, da se je v Mariboru ustanovilo »Muzejsko društvo«, kateremu je zelo šel na roke kakor prej ptujskemu.²⁾

O predposvetovanjih za ustanovitev tega društva ni ohranjen noben zapisnik. Prvi zapisek imamo o ustanovnem shodu dne 31. maja 1902 v »zeleni« kazinski dvorani. Vdeležba ni bila posebno obilna. Predsedoval je zdravnik dr. Rak, ki je izrecno poudarjal, kakor tudi pozneje opetovano, zlasti v 1. odborovi seji že rednega odbora dne 16. oktobra 1902, da je pobudo za ustanovitev mariborskega »Muzejskega društva« dal prof. Ferk. Na imenovanem ustanovnem shodu je bil izvoljen »poslovni odbor«, ki je imel nalogo, pridobivati za idejo širje meščanske sloje, nabirati člane in pripraviti vse potrebno za glavni občni zbor, ki bo izvolil stalen odbor. V začasni poslovni odbor so bili izvoljeni: dr. Amand Rak kot predsednik, meščanskošolski ravnatelj Jos. Riedler, knjigotržec Ferdo Ferlinz, trgovec s starinami Jos. Trutschl in Alojz Serpp. Ti so bili tudi pozneje do l. 1919. glavna opora društvu. Poleg teh so že takrat priglasili pristop: ravnatelj mestne hranilnice Jos. Bancalari, zdravnik dr. Bergmann, trgovski pomočnik Henr. Brunner, prof. Ferk, skladiščni ravnatelj Izid. Göring, zdravnik dr. K. Ipavic, Leopold Kralik, krojač Jos. Leeb, zdravnik dr. Artur Mally in bivši župan Aleks. Nagy.

Vdeležil se je tega sestanka tudi profesor Ferk iz Gradca, ki je pojasnil svoje razmerje do ptujskega muzeja in z neko bolestjo pokazal,

²⁾ Iz razprtije med Ferkom in Ptujčani se je izcimila velika tiskovna pravda, katere žrtev je bil urednik in založnik mariborskega lista »Südsteirische Presse«, vpok. župnik g. Fran Šegula. Povod pravdi so dali razni humoristični dodatki nekemu Ornikovemu popravku v št. 80 z dne 5. oktobra 1901, poglavitno pa dopis v št. 81 z dne 9. oktobra i. l. pod naslovom: Pettau (O. C.) »Schatzgräber-Leichenschänder?« Inicijator tega dopisa je bil prof. Ferk, ki ga urednik ni hotel izdati. Zaslišan je bil kot večak in podal za tožitelje Ornika, Schröfla in Gspaltla malo ugodno izjavo. Iz njegove izjave pred poroto zvemo, da je Ferk radi raznih nesoglasij l. 1901. odložil predsedništvo ptujskega »Muzejskega društva« ter je imenovana trojica pod imenom društva na lastno pest začela kopati v cerkvi sv. Roka in iskati »Atilov grob«. Zaslišan je bil tudi zgodovinar Slekovec in podal za imenovane »arheologe« malo častno izjavo. Splošno je bilo prepričanje, da je dokaz resnice obtožencu sijajno uspel. Vkljub temu so porotniki njegovo krivdo potrdili in dokaz resnice odklonili. Šegula je bil obsojen na dva meseca zapora, poostrenga s postom vsakih 14 dni in je povrh moral nositi nemajhne stroške. To je ena najznačilnejših tiskovnih pravad na Sp. Štajerskem iz zadnjih desetletij avstrijskega pravosodstva.

kako je bil večkrat predmet napadov v »Pettauer Zeitung«. Podrobnosti o Ferkovem poročilu zapisnikar ni zapisal. Koncem svojega govora je naglašal, da tudi Mariboru dolguje dolg, ker je v mladih letih dalje časa študiral tukaj. Zagotavljal je, da bo po svojih močeh nesebično podpiral novo podjetje, kateremu želi najboljših uspehov. Na to so mu zborovalci priredili pristrčno ovacijo.³⁾

Kakor je čitati v zapisniku druge seje poslovnega odbora 4. julija 1902 se je že takrat vložila prošnja na deželni zbor štajerski za podporo 600 K v svrhu izkopavanja prehistoričnih gomil v Pivoli in Razvanju. V odborovi seji 14. novembra 1902 je predsednik dr. Rak poročal, da je deželni odbor dal društvu 200 K podpore mesto zaprosenih 600 K. A tudi ta podpora je bila znak velike naklonjenosti, ker je društvo še komaj začelo živeti. Pri »Zgodovinskem društvu« ni bil deželni odbor tako velikodušen. Po posredovanju poslanca Wastiana je deželni odbor l. 1905. zvišal »Muzej. društvu« podporo na 600 K. Do 4. julija 1902. se je priglasilo že 46 članov. V svoji 3. seji 12. septembra je poslovni odbor sklenil, vložiti na mesto občino prošnjo za primerne muzejske prostore. Od tega dne do danes so šle v tej zadevi že neštete prošnje od društvenega vodstva na mestno občino, včasih z dobrim, včasih z delnim, včasih tudi negativnim uspehom.

Ker so bila pravila med tem že pozitivno potrjena, se je 27. septembra 1902 vršil prvi redni občni zbor.

V prvi stalni odbor sta poleg prej imenovanih članov poslovnega odbora bila še izvoljena Jos. Bancalari in zdravnik dr. Hermann Kraus, občina pa je v smislu društvenih pravil delegirala kot svoja zastopnika dr. Mally-a in A. Nagy-a, ki sta se res vdeleževala odborovih sej in aktivno delovala za društveni prospeh.

Prof Ferk je bil res velika pridobitev za novo društvo, ker v stari-noslovskih in historičnih rečeh je bil on edini pravi strokovnjak, vsi drugi so bili bolj ali manj diletantje. V priznanje njegovih zaslug je občni

³⁾ Ker je prof. Ferk proti napadom v »Pettauer Zeitung« dobil branišče v slovensko orientirani »Südsteir. Presse«, katere urednik je radi tega prišel v kazen, in se je njegovo raziskovanje nanašalo skoraj izključno na slovensko ozemlje, je skušalo tudi »Zgodovinsko društvo« stopiti z njim v stike, toda zaman. Rajni dr. Turner je bil njegov šolski tovariš; ko je postal predsednik »Zg. dr.«, je šel s piscem teh vrstic kot takratnim tajnikom nalašč v Gradec, da bi posetila prof. Ferka. Izprva ga ni bilo doma, šla sva opetovano v njegovo stanovanje in med tem pozitivno zvedela, da je že doma, a vendar je dal vedeti, da »ga ni doma«. Ko je pozneje pisec izkopaval rimsko hišo in staroslovensko grobišče pri Središču, se mu je nekega jutra sporočilo, da je prof. Ferk prišel na letovišče v Središče. Razveselil sem se tega in pričakoval, da bo vsak trenutek prišel gledat našega dela. Pa ga ni bilo. Ko sem ga o poldanskem odmoru hotel posetiti, sem zvedel, da je že s prvim vlakom potegnil nazaj v Gradec. Je tudi značilno!

zbor 8. marca 1906 imenoval prof. Ferka za častnega člana »Muzejskega društva«. Zdi se, da se je pozneje nekoliko ohladila Ferkova vnema za mariborsko »Muzejsko društvo« in njegov muzej. Njegovo ime se v sejhil zapisnikih več ne omenja. Mariboržani so kopali na raznih krajih, zlasti na Pošteli brez Ferka in to je nekoliko občutljivega moža društvu od-tujilo.

Za pridobivanje muzejskih predmetov je bil društvu na veliko korist tudi Jos. Trutschl, ki je po svojem poklicu kot trgovec s starinskimi rečmi marsikaj izsledil in določil primerno ceno, kar je sicer za teoretičnega strokovnjaka včasih težavno vprašanje. Trutschl je ostal od-bornik do svoje smrti l. 1920. Za njim je prišel v odbor Julij Pfrimer.

Za prirodopisni oddelek se je posebno trudil dr. Kraus; njemu ima muzej večinoma zahvaliti lepo zbirko dvoživk, rib in plazavcev.

Precej živahna debata se je razvila o delokrogu »Muzejskega dru-štva«, končno je obveljal nasvet dr. Krausa, naj društvo osredotoči svoje delovanje pred vsem na Maribor in njegovo bližnjo okolico, Pohorje, Kozjak, Slovenske gorice, Dravsko polje. Vendar društvo se tega ni dr-žalo in je posegalo zlasti v delokrog ptujskega »Muzejskega društva«, kar je pripisati kajpada že omenjenemu sporu med Ferkom in Ptujčani. V nasprotju s tem sklepom je v seji 14. novembra odbornik Trutschl pred-lagal, naj društvo stopi v stik z vuzeniško občino, ki da ima bojda razne starine iz Dravske doline.

Pri naslednjem občnem zboru 23. marca 1903 se je ugotovilo, da je imelo društvo že 92 rednih članov. Odbor se je obrnil na vse šole mari-borskega glavarstva, da bi podpirale njegovo stremljenje. Poziv ni bil brez uspeha. Od učitelja Godeca v Limbušu je društvo odkupilo zbirko nagačenih ptičev iz mariborske okolice.

Muzejske zbirke so se hitro množile, največ z darili, nekaj tudi z na-kupom, mnoge meščanske rodbine so samo deponirale v muzeju svoje znamenitosti, pridržavši si lastninsko pravico.

Dne 6. decembra 1903 je bil muzej slovesno otvorjen v navzočnosti mestnega župana Schmidererja in več občinskih svetovalcev, ravnatelja mestne hranilnice s člani direktorija, zastopnikov učiteljstva in števil-nega drugega občinstva. Predsednik dr. Rak je izrekel zahvalo mestnemu zastopstvu in hranilnici, ker le ž njuno pomočjo je v težavnih okoliščinah moglo uspeli to važno kulturno podjetje. Župan Schmiderer je odvrnil, da je občina rade volje prispevala k temu za ugled mesta koristnemu delu, mestna hranilnica pa da je itak vedno najti tam, kjer treba kaj dobrega storiti. Zahvalil je dr. Raku in drugim odbornikom za njih požrtvovalno delovanje ter proglasil muzej za otvorjen.

Takrat je imel muzej že štiri prostore v poslopju mestne nadalje-valne šole na oglu sedanje Razlagove in Cankarjeve ulice. V treh sobah

so bili razvrščeni muzejski predmeti, v četrtem pa društvena knjižnica. Tiskarju Kraliku je predsednik pri otvoritvi muzeja izrečno zahvalil za podaritev v s e h letnikov »Marburger Zeitung«, istotako se omenja v knjižnici že v prvih letih prva izdaja Valvazorja »Ehre des Herzogtums Krain«, a pri prevzemu knjižnice v »Študijsko knjižnico« se je našla le nova Krajčeva izdaja in letnikov »Marburger Zeitung« je bilo razmeroma malo.

Poleg prehistoričnih izkopin je muzej že takrat imel lepo zbirko starega porcelana iz začetka 19. stoletja, potem združne skrinje starih mariborskih cehov, kovinarjev, mlinarjev, čevljarjev, usnarjev i. t. d.

Med posebnimi prijatelji mariborskega muzeja je posebno omeniti tudi profesor Penecke v Gradcu, ki je poklonil več okamenin, najdenih v Dupljeku pod Mariborom in jih je tudi določil.

Kustos sarajevskega muzeja O. Reiser je daroval zbirko vzorcev pohorskega lesa.

Mariborska občina je res vsestransko podpirala muzej; dala je potrebne prostore in izročila v muzej razne starinske predmete. Hranilnica je takoj ob ustanovitvi društva darovala 10.000 K. L. 1908. je v spomin cesarjevega jubileja zopet darovala društvu 1000 K, in 1910 za napravo fotografij pri gradnji novega mostu 1000 K, l. 1912. pa v spomin svoje 50letnice zopet 4000 K (zapisnik odb. seje 20. febr. 1912.)

Opazilo se je pa že takrat, da so muzejski prostori bili pretesni in se marsikaj sploh ni moglo razstaviti. Ta pritožba o pomanjkanju prostorov se potem sliši pri vseh odborovih sejah in občnih zborih. Posebno pereče je postalo to vprašanje, ko se je prehistorična zbirka pomnožila z izkopinami na Pošteli. Na občnem zboru 10. marca 1911 je predsednik dr. Rak v navzočnosti župana dr. Schmidererja prav močno poudarjal pomanjkanje prostorov ter priporočal občini, naj pri nameravani stavbi nove deklishe šole v Reiserjevi, sedaj Cankarjevi ulici poskrbi tudi za primerne muzejske prostore. Župan je obljubil, da se bo mesto oziralo na muzejske potrebe. Ker so se šolski krogi iz pedagoških ozirav izjavili zoper to, da bi se muzej zместil v šolskem poslopju, se je občina odločila, da preuredi bivšo jetnišnico poleg projektirane nove šole za muzej. Odbor »Muzejskega društva« je imel pomisleke zoper to, ker bo adaptacija stala razmeroma veliko, muzeju pa bo s tem malo pomagano, ker so sobe nizke in bo v kratkem zopet primanjkovalo prostora. Vendar na te predstavitve in pomisleke se občina ni ozirala, pa se je kmalu pokazalo in se še dandanes kaže, da so bili odborovi pomisleki opravičeni. Dne 24. aprila 1914 je mestni zastop odobril načrt za predelavo jetnišnice v muzej, izdelala sta ga stavbenika Czeike in Fridriger. Kmalu potem se je z delom začelo in koncem avgusta i. l. je bil muzej že preseljen v nove prostore. Urejevanje je zahtevalo precej časa, šele 16. januarja 1916 je

župan Schmiderer v navzočnosti občinskega sveta in odbora mestne hranilnice nov muzej slovesno otvoril. Dne 21. marca je muzej obiskal nadvojvoda Evgen ter nad poldrugo uro ogledoval razstavljene predmete in se zelo pohvalno izrazil o muzejskih zbirkah.

Začasno je bilo sedaj vprašanje radi prostorov rešeno, a ko je v seji 28. decembra 1919 bila predložena prošnja »Zgodovinskega društva«, da se za njegovo zbirko odstopi prostor v mestnem muzeju, je odbor »Muzejskega društva« prošnji ugodil, a je že takrat arhitekt Fridrigger opozoril, da bo treba misliti na novo muzejsko stavbo, oziroma na povečavo sedanjega poslopja s tem, da bi se dvignilo za eno nadstropje, na kar se je mislilo že pri adaptaciji.

Zanimanje za muzej je v občinstvu polagoma rastlo. Dočim je l. 1906. posetilo muzej le 85 oseb, je število obiskovalcev l. 1910. poskočilo na 656 oseb.

Glede prehistoričnih raziskav si je društvo steklo glavno zaslugo z izkopinami na Pošteli pri Radvanju. Kopalo se je l. 1911. v vsem 72 dni in se je nadaljevalo še l. 1912. Delo je vodil nadporočnik Pavel Schlossar, ki je na odborovi seji 16. oktobra 1912 o tem obširno poročal in spisal o Pošteli posebno knjižico »Der Sagenkreis der Poštela«- Maribor, 1912. Založilo je knjigo »Muzejsko društvo«.

Še natančneje je to znamenito prehistorično najdišče preiskal in opisal znani veščak dr. Walter Schmid.

V posebno zaslugo je šteti društvu, da se je že 1903 na predlog dr. Mally-a obrnilo na slikarje, rojene Mariboržane, a živeče v tujini, naj bi društvu poklonili za muzej kako sliko. Tako je res društvo dobilo nekaj slik, oziroma kopij in fotografij slikarja Linda, Moserja, Hackla i. dr. Obrnilo je tudi pozornost na starinske hiše mariborske, ki so se morale umakniti novejšemu razvoju mesta in so se pravočasno fotografirale. Zbirka slik »starega Maribora« je za lokalno zgodovino neprecenljive vrednosti, tako zlasti pri napravi sedanjega Slomškovega trga pred stolnico in novega dravskega mostu. Za napravo fotografij o gradnji dravskega mostu je celo graško namestništvo dalo društvu majhno podporo.

L. 1912. je društvo izgubilo svojega prvega in marljivega blagajnika. Dne 31. oktobra 1912 je umrl ravnatelj Riedler, za njim je postal blagajnik Friderik Leyrer, ki je opravljal to službo še tudi potem, ko je društvo prešlo v slovenske roke, do l. 192. „, ko jo je radi starosti odložil.

Naravnost kričeča potreba večjih prostorov je nastala, ko se je l. 1924. vsled posredovanja Spomeniškega urada z mestnim muzejem združil tudi škofijski s svojimi številnimi in ogromnimi kipi in mnogimi slikami. Vsi dosedanji poskusi, da se doseže kaka povečava, so se izjavili in pod pezo tega težavnega vprašanja stopata obe društvi v drugo

četrstoletje v nadi, da bodo merodajni krogi pokazali vsaj toliko umevanja za muzej kakor predniki.

Edini pravi izhod je ta, da mariborski muzej postane pokrajinski ali oblastveni muzej. Če mariborska mestna občina vzdržuje »Študijsko knjižnico«, ki dejanski izvršuje nalogo oblastvene knjižnice, se sme pričakovati, da bo oblastni odbor skrbel za muzej in za arhiv.

Od 1. 1916. do 26. avgusta 1919 ni nobenega zapisnika. Med vojno je kajpada muzej slabo napredoval. Glavna pridobitev v vojnih letih so bili razni vojni spomini. Leta 1919. je bilo društvo že pod sekvestrom, za sekvestra je bil določen ravnatelj Matija Pirc. Dne 26. avgusta 1919 se je po dolgem presledku vršil zopet občni zbor, vodil ga je podpredsednik Friedriger, ker je predsednik dr. Rak takrat bil že težko bolan.

V priznanje njegovih zaslug ga je ta občni zbor imenoval za častnega člana. Posebna deputacija mu je šla poročat o tem sklepu. Dr. Rak je imenovanje vzel na znanje, kmalu potem pa umrl 28. septembra 1919.

V odborovi seji 12. oktobra 1919 je bil za predsednika izvoljen Emanuel Pfeffer, za podpredsednika pa ravnatelj Pirc, a Pfeffer je odložil predsedništvo že začetkom l. 1920. ter je potem 16. januarja večina v odboru izvolila za predsednika dr. Ipavca, ki je predsedoval do odborove seje 15. marca 1921. Ker je na občnem zboru 6. marca odbor dobil slovensko večino, so predsednik, podpredsednik in tajnik Wiesthaler odložili svoja mesta. Društvo je dobilo sedaj naslednji odbor: predsednik dr. Kovačič, podpredsednik dr. Karol Ipavic, tajnik dr. M. Heric, blagajnik Frid. Leyrer, odborniki: K. Friedriger, prof. Košan, ravnatelj Pirc, prof. dr. Strmšek, notar dr. Herm. Wiesthaler.

Muzej se je 1920 znatno povečal s prikloplitvijo muzeja »Zgodovinskega društva«.

2. Zgodovinsko društvo.

Ustanovitev »Zgodovinskega društva« in njegovega muzeja je celo naravna in logična etapa v kulturnem razvoju štajerskih Slovencev. S tem je izražena njega opravičenost, potreba in važnost.

Uradna statistika je l. 1900. naštel »po občevalnem jeziku« na Štajerskem 409.531 Slovencev, dejanski jih je bilo nad $\frac{1}{2}$ milijona, od teh je pretežna večina kompaktno prebivala na Spodnjem Štajerskem. V primeri s tem bi morali biti Slovenci udeleženi tudi na historično-muzejskem polju. Dokler nismo imeli šol in tiskanih knjig ter časopisov, je vse to deloma namestovala ljudska tradicija, narodna pesem in povest, katerih pretežno vsebino tvorijo zgodovinske reminiscence, navezane na gotove kraje in osebe. Ko se je pod dojmom idej francoske revolucije in romantizma začela buditi narodna zavest tudi pri štajerskih Slovencih, je zgodovina bila glavno bodrilo, zlasti Kremplove »Dogodivšine« so globoko posegle v ljudsko dušo. Vendar v zbiranju in siste-

matskem obdelovanju historičnih spomenikov in etnografskih posebnosti so ob koncu 19. stoletja štajerski Slovenci še daleč zaostajali za nemškimi sodeželani. Vsled neprestanih narodnih bojov se je pri nas zaredilo in razpaslo neko površno narodnjaštvo, ki je vse sile osredotočilo na politiko in prirejanje »narodnih« veselic. Za tiho in smotreno kulturno in znanstveno delo ni bilo časa in ne delavcev. Tako so nas nemški sodeželani prehiteli tudi z denarnimi zavodi in gospodarskimi organizacijami. Šele po l. 1870. se začnejo snovati posojilnice in ljudstvo osvobajati iz verig tujega kapitala. Če bi ob koncu 19. stoletja kak tuj učenjak hotel kaj zvedeti o naši preteklosti in narodopisni individualnosti in bi vprašal: Kje pa imate kako zbirko vaših starin, kje narodopisno zbirko, iz katere bi se dalo spoznati žitje in bitje slovenskega ljudstva, bi nas to vprašanje spravilo v največjo zadrego in morali bi priznati: mi take reči prepuščamo drugorodcem! Naravnost sramotno je, če domačini nimajo smisla za zgodovino svoje zemlje, za osebnost svojega ljudstva, ampak prepuščajo vse to tujcem! Kako častno je n. pr. za dalmatinske Hrvate, da lahko pokažejo na svoje muzeje in na svojega Bulića ali fra Maruna. Može vseh omikanih narodov prihajajo proučevati in občudovati dalmatinskih rimskih in srednjeveških znamenitosti. Kako sramotno bi bilo, ako bi ne mogli pokazati na enakovredne delavce svoje krvi!

Pod dojmom teh razmišljanj se je rodila ideja »Zgodovinskega društva« ter spodnještajerskega narodnega muzeja. Bil je znak velike tesnogradnosti, če so nekateri drugojezični sodeželani metali kamenje na novo ustanovo. Historični spomeniki naše zemlje, razne osebnosti in tradicije našega ljudstva so bili od nekdanj dobrodošel objekt znanstvenih raziskav nemških učenjakov in pohvalno se je sprejelo, če je kak domačin pisal o tem v tujem jeziku. Kako da ne bi smeli o teh rečeh obravnavati v svojem jeziku? Če ni bil »šovinizem« pisati o vsem tem v nemškem jeziku, zakaj bi bil šovinizem, če Slovenec v svojem jeziku piše o svojem ljudstvu in svoji zemlji?

Tudi Slovenec ima pravico, sam proučevati svojo zemljo in svoje ljudstvo ter njega preteklost, to stališče je zavzelo naše »Zgodovinsko društvo« ob svojem nastanku. Iz občekulturnega stališča je pač to le pozdravljati, ker so se s tem vzbujale nove sile in odkrili novi vidiki, ki so tujerodcem težje dostopni.

Tajniški zapisnik »Zgodovinskega društva« se začenja s posvetovanjem o ustanovitvi društva dne 18. marca 1903 ob 8. uri zvečer v mariborski Čitalnici. O prejšnjih pogovorih in dopisovanju je pisec poročal že v Uvodu h »Kazalu« za prvih 20 letnikov »Časopisa« (str. 3—5). Imenovani sestanek sta sklicala po § 2. ravnatelj H. Schreiner in prof. Kovačič. Vredno je, da se ohranijo imena mož, ki se po pravici lahko smatrajo ustanovitelji društva: prof. L. Brolih, Al. Čížek, sedaj mestni

župnik v Slovenjgradcu, dr. Karol Glaser, prof. Kovačič, kanonik (sedaj stolni prošt), Martin Matek, prof. dr. Ant. Medved, vseuč. prof., dr. Matija Murko (takrat v Gradcu), odvetnik dr. Radoslav Pipuš, odv. dr. Fr. Rosina, prof. A. Stegenšek, ravnatelj Henrik Schreiner, Matej Štrakl, (sedaj župnik pri Sv. Petru pri Mariboru), prof. Ivan Vreže in prof. dr. K. Vrstovšek. Za predsednika sestanku je bil izvoljen ravnatelj Schreiner, za zapisnikarja prof. Vrstovšek, poročevalec pa je bil pisec teh vrst. V svojem poročilu je poudarjal, da štajerski Slovenci poleg političnega in gospodarskega dela ne smejo zanemarjati znanstva. Ravno tisti čas je širne sloje prešinila ideja slovenskega vseučilišča v Ljubljani. Da se pa to doseže, je treba z znanstvenim delom pokazati, da smo Slovenci zreli in sposobni za tak najvišji učni zavod. Pri tem pa obmejni štajerski Slovenci nikdar ne smejo biti samo pasivni gledalci, marveč morajo aktivno sodelovati za tak velik kulturni smoter. Poleg naravoslovja pa dandanašnji stoje v ospredju historične študije. Vsi narodi preiskujejo z veliko vnemo in natančnostjo svojo preteklost. Tudi štajerski Slovenci štejejo lepo število zaslužnih mož na polju domače zgodovine, a ti so delovali deloma v tujem jeziku, deloma so pa celo osamljeni, zanimanje za domačo zgodovino je premalo splošno in sistematično. Ustanovitev društva za proučevanje domače zgodovine in narodopisja je torej nujna kulturna potreba, je pa tudi eminentno patriotično delo. Zgodovina kot veda sicer ne sme služiti narodnemu šovinizmu in slučajnim težnjam dnevne politike, a neovržno dejstvo je, da baš poznavanje zgodovine vzbuja in vzdržuje v ljudstvu narodno samosvest in vsaka realna, pametna in dalekovidna politika mora iti v šolo k zgodovini.

Štajerski Slovenci imajo tudi dovolj gmotnih in moralnih moči, da tako društvo vzdržujejo, četudi v manjšem obsegu. Ako bi ne imeli sposobnosti proučevati sami sebe in svojo preteklost, bi bil zelo dvomljiv tudi naš obstanek.

Poročevalec je tedaj stavil vdeležencem predvsem načelno vprašanje: je li primerno in možno ustanoviti na Spod. Štajerskem znanstveno »Zgodovinsko društvo«?

Na to se je oglasil k besedi g. dr. M. Murko ter toplo priporočal ustanovitev takega društva. Znanstvo je na Slovenskem sploh še na slabih nogah; če zahtevamo vseučilišče, moramo predvsem vzgojiti moči v raznih strokah in povzdigniti znanstveno slovstvo. Posebno moramo gojiti svojo zgodovino, zlasti še zgodovino jezika. Za vzgled navaja Čehe, ki imajo že skoraj po vseh znatnejših mestih muzeje in muzejska društva, pa na Rusine in njih društvo »Ševčenko«, ki se je povzpelo že do veljave prave akademije. Govornik izrazi trdno nado, da bo novo društvo dobro prospevalo. Na to so vsi navzoči soglasno pritrdili ustanovitvi društva.

Potem se je pretresal osnutek društvenih pravil. Referent je predlagal, naj se društvo imenuje »Zgodovinsko društvo za Spodnje Štajersko«. Ravnatelj Schreiner je pa predlagal, naj bi se društvo oziralo tudi na prirodopis in bi se naj zato imenovalo »Muzejsko društvo«. G. dr. Murko je priporočal društvu čim širji delokrog, vendar ni bil za ime »Muzejsko društvo«. Poročevalčev predlog so podpirali kanonik Matek, dr. Pipuš in Al. Čížek. V sklepčni besedi je poročevalec povdarjal, da ime društva mora izražati njega bistvo in poglavitni namen. »Muzejsko društvo« bi pomenilo, da se bo glavna skrb obračala na ustanovitev in množitev muzeja. Ta namen ima n. pr. »Muzejsko društvo« v Ljubljani. »Zgodovinsko društvo« pa pomenja, da se bo glavna pozornost obračala na proučevanje domače zgodovine, muzej bo le eno izmed sredstev za doseg društvenega imena. Muzej ne more biti glavna stvar, ker za to bi društvo moralo imeti oporo v državi ali deželi, kakor jo ima ljubljansko društvo. Zgodovina in prirodopisje bi bila prevelika obremenitev za društvo, pač pa se v muzeju lahko napravi tudi prirodopisni oddelek. Dr. Pipuš je povdarjal tudi, da je prav domača lokalna zgodovina tisti specificum, ki ga treba posebej gojiti, dočim v prirodopisnem oziru Spodnja Štajerska nima posebnih razlik napram sosednim deželam. Da bi se nekako v imenu izrazil slovenski značaj društva, se je sprejel dodatek za Slov. Štajersko, mesto Spodnje Štajersko. To ime je ostalo društvu, dokler se niso l. 1925. spremenila pravila ter se odslej imenuje »Zgodovinsko društvo« v Mariboru; njegov delokrog pa se razteza na vso Mariborsko oblast. Kot »Zgodovinsko društvo« tudi ne nasprotuje Muzejskima društvoma v Celju in Ptujju. Po raznih stilističnih popravkih in dostavkih se je sprejel načrt pravil ter izvolil začasni poslovni odbor treh članov: dr. Medved, dr. Pipuš in prof. Kovačič, ki je bil potem izvoljen za začasnega predsednika. Ta odbor je imel samo eno sejo 11. maja 1903, kjer je predsednik naznanil, da namestnija nima nič proti ustanovitvi društva, prošnja za potrditev pravnega obstoja pa se more predložiti šele potem, ko bo društvo konstituirano. Ustanovni občni zbor se je vršil v Narodnem domu 28. maja i. l. Vdeležilo se ga je 22 ugov. V prvi odbor so bili izvoljeni: predsednik župnik Matej Slekovec, podpredsednik H. Schreiner, tajnik prof. Kovačič, blagajnik dr. Pipuš; odborniki: J. Košan, M. Ljubša, prof. Kožuh v Celju, kan. Matek, A. Kaspret, prof. v Gradcu, prof. Ferd. Majcen v Ptujju, ki pa ni sprejel odborništva in je pote mprisel v prvi odbor prof. G. Majcen in prof. Stegenšek. Odbor je torej imel več poklicnih zgodovinarjev, med temi je prof. Kaspret prevzel uredništvo društvenega glasila »Časopisa«. Po strokovni kvalifikaciji je ta odbor znatno nadkriljeval istočasni odbor »Muzejskega društva«, toda tam so imeli v pomoč izkušenega arheologa prof. Ferka.

V drugi periodi je »Zgodovinsko društvo« dobilo v odbor še uglednega učenjaka, vseučil. prof. dr. Štreklja.

V smislu svojih pravil je društvo ustanovilo arhiv, knjižnico in muzej. Dočim je za prvo dvojico že bila dana podlaga s tem, da je prvi predsednik Slekovec († že 15. XII. 1903) zapustil društvu svojo knjižnico in ogromno zbirko svojih zgodovinskih zapiskov, je trebalo muzej naravnost iz nič ustvariti.

Muzejske zbirke so se množile največ z darovi starinskih novcev in drugih podrobnih predmetov. Arheološka zbirka sega od neolitske dobe tja do starih Slovencev. Največ neolitov je iz Murskega polja, Slovenskih goric in Laloz. Hallstattsko dobo predstavljajo najdenine od Sv. Benedikta v Slov. gor., izpod Kozjaka pri Vitanju, Rifnika pri Celju, iz Zamarkove v Slov. gor. i. dr. Radi pomanjkanja sredstev in razpoložljivih strokovnih moči se je društvo moralo zelo omejiti pri izkopavanjih, pa mu tudi ni bilo na tem, da z izkopninami materijalno polni svoj muzej. Največ uspeha je imelo društvo pri izkopavanju rimske vile pri Središču.

Po starem ljudskem izročilu je stala nekaj cerkev sv. Jerneja na poljskih parcelah, imenovanih Cirkovca. Ko je tedaj društvo pripravljalo izdajo središke zgodovine, je hotelo dognati, kaj je za pravo bilo tam, ker so orači zadeli večkrat na zidove in človeške kosti. Pokazalo se je pa, da tam v zemlji tiče ostanki obsežne rimske vile, nad njimi pa staroslovensko grobišče.

Na slično najdbo so zadeli delavci, ko so pri Veržeju napravljali nasip za železnico in kolodvor. Tudi tu je »Zgod. dr.« rešilo in preiskalo, kar se je dalo. Ugotovili so se sledovi hallstattske, rimske in staroslovenske naselbe.

Z manjšimi uspehi je kopalno društvo pri Hajdini, pri Sv. Lovrencu na Dr. polju, pri Sv. Marjeti pri Vojniku, kjer se je istotako ugotovila do temeljev porušena rimska vila z odlomki stenske slikarije.

Precej ptujskih in hajdinskih izkopnin je društvu poklonil g. farmaceut Polak.

V narodopisnem oddelku je društvo nabralo precej narodnih noš od vseh strani sedanje Mariborske oblasti, orodja in razne hišne opreme.

V prirodopisnem oddelku je društvo dobilo lepo število okamenin morskih in predpotopnih živali iz gornjih Slov. goric in Ščavniške doline (zob mastodonta, čeljusti predpotopnega jelena i. dr.).

Nagačene ptiče je nakupilo od limbuškega učitelja g. Godeca.

Poprej smo opozorili na težave, ki jih je imelo »Muzejsko društvo« radi prostorov. Neprimerno večje težave je imelo v tem oziru »Zgodovinsko društvo«, ker ni imelo za seboj občine, hranilnice ali kake druge javne korporacije. Teh težav ne bomo tukaj naštevali; čitatelj naj prečita članek o postanku »Študijske knjižnice« in naj primerja, kako se je šlo na roke »Muzejskemu« in kako »Zgodovinskemu društvu«. Ko mu

je l. 1920. »Muzejsko društvo« dalo gostoljubno streho, si je za čas oddahnilo. Pa le za čas; od tistega časa muči vprašanje muzejskih prostorov in strokovne ureditve o b e društvu.

Ko sta se 1920. združila muzeja Zgodovinskega in Muzejskega društva, se je razmisljalo tudi vprašanje fuzije obeh društev, vendar se je ta misel končno opustila. Stvarni razlogi govore za daljni obstanek obeh društev. Muzejsko društvo ima bolj praktičen namen: množiti in vzdrževati muzej, namen »Zgodovinskega društva« je bolj teoretičen: znanstveno raziskovanje domače zgodovine in folklore ter objavljanje publikacij. »Muzejsko društvo« ima kader svojih članov v mariborskem meščanstvu, ki je predvsem interesirano na mestnem muzeju. Člani plačujejo po 5 Din na leto. S tem zneskom ni mogoče izdajati kakih publikacij, udnina »Zgodovinskega društva« (40 Din na leto) bi pa odbila ude srednjih meščanskih slojev, ki nimajo nobenega interesa na znanstvenih publikacijah. Ker imata obe društvi skoraj isti odbor, je kaka kolizija izključena.

3. Škofijski muzej.

Škofijski muzej je ustanovil škof dr. Napotnik s sinodalno konstitucijo v svoji prvi sinodi l. 1896. v ta namen, da bi se zbirali in oteli propadu cerkveni predmeti, ki za bogoslužje niso več porabni. Za muzejski prostor je bila določena pritlična soba na dvorišču stare gimnazije; radi vlage, zaduhlosti, pomanjkanja zraka in svetlobe za muzej malo prikladen kraj. Do začetka svetovne vojne se je res nabralo precej starinskih predmetov, kipov, slik, tkanin, rokopisov, listin, starih knjig in novcev. Toda kmalu se je pokazalo, da se s samimi dekreti ne ustvarjajo in ne vzdržujejo take naprave, kakor so muzeji. Pisec teh vrstic je že l. 1898. v »Voditelju« (str. 213) priporočal ustanovitev nekakega Muzejskega društva, ki bi bilo v gmotno in moralno oporo škofijskemu muzeju. Ker je škof dr. Napotnik bil glede tega težko pristopen, se je pet let pozneje osnovalo »Zgodovinsko društvo« na širji podlagi, vendar se je pri tem jemalo ozir na že obstoječi škofijski muzej in so prvotna društvena pravila določevala, da v slučaju, ako bi »Zgodovinsko društvo« prenehalo ali bilo oblastveno razpuščeno, pripade vsa njegova imovina škofijskemu muzeju. Glavni povod za to določitev je bil ta, da bi nabrani predmeti ostali v Mariboru in bi se ne spravili morda v Gradec ali kam drugam.⁶⁾

Med vojno je škofijski muzej postal ropotarnica v najslabšem pomenu besede. Vse je bilo zmetano na kup, šipe na pulnih razbite, miši in podgane so si napravile zložna bivališča med različnimi tkaninami. Ker je

⁶⁾ Pri spremembi pravil l. 1925. se je ta § spremenil. V slučaju, da društvo samo preneha, določi zadnji občni zbor, komu pripade društvena imovina, ako bi ga razpustila oblast, pa odločajo o tem člani zadnjega odbora, a po možnosti se mora imovina porabiti za enake svrhe, kakor jih ima »Zgodovinsko društvo«.

poslopje bilo polno vojaštva, so vojaki skozi razbita okna hodili »ogledovat« muzejskih predmetov ter je pri tem marsikaj izginilo.⁶⁾

Po smrti škofa Napotnika je pokrajinska uprava za Slovenijo, oddelek za prosveto in vere, z dopisom z dne 22. avgusta 1922, št. 3161, opozorila škofijski ordinarijat, da so predmeti, zbrani v škofijskem muzeju, »v skrajno zapuščenem stanju, ki jih ne samo izpostavlja možnosti, da se pokvarijo, ampak jih stalno in neizbežno uničuje.« In vendar so ti predmeti predstavljali veliko kulturno-zgodovinsko, pa tudi nemajhno materialno vrednost. Prosvetna uprava je tedaj priporočila, naj se ti predmeti, s pridržkom lastninske pravice, izroče v varstvo in upravo mestnemu muzeju. Toda za časa vakature lavantinske škofijske stolice se ni v tem oziru nič storilo, pač pa se je del muzejskega prostora rabil kot skladišče papirja Cirilove tiskarne. Šele novi škof je ob Veliki noči 1924 naročil piscu kot predsedniku Muzejskega in Zgodovinskega društva, da spravi predmete t. im. škofijskega muzeja v red ter jih preseli v poslopje mestnega muzeja v Cankarjevi ulici. Mestna občina je dala v ta namen delavce in vozove, ter se je prve dni velikega tedna muzej preselil.

Sedaj je pa na mah muzejsko poslopje postalo pretesno. Neugodno je tudi to, da za slike, med katerimi se nahajajo znatne umetnine, ni bilo primerne prostora, razobesiti so se morale po slabo razsvetljenih hodnikih. Tudi krasni baročni kipi ogromnih dimenzij so se morali postaviti na tla, kar škoduje njih efektnosti, ker le v primerni višini prav učinkujejo. Za silo se je moral prostor izrabiti, kjer se je dal, red, sistem in preglednost izpostavljenih predmetov pa močno trpi. Vsak obiskovalec dobi vtisek, da je to bolj shramba starin in umetnin, kakor pa muzej.

Tako se je od treh strani vršil dotok sedanje muzejske zbirke, ki nosi ime »mestnega muzeja«, a mesto je le lastnik poslopja ter daje zadnja leta »Muzejskemu in Zgodovinskemu društvu« vsakemu po 6000 Din letne podpore. Drugače je vzdrževanje muzeja navezано le na članarino »Muzejskega društva« (po 5 Din letno) in na vstopnino (ob nedeljah po 1 Din od osebe, ob delavnikih 5 Din).

Iz vseh treh združenih muzejev je do sedaj vpisanih 6907 objektov, mnogo še jih ni katalogizirano, veliko pa jih je v čumnati in na podstrešju, ker ni zanje prostora v muzeju. Tako predstavlja danes mariborski muzej veliko kulturno-historično, umetniško in folkloristično vrednoto.

⁶⁾ Opis važnejših predmetov škof. muzeja je podal dr. Stegenšek v »Ljubitelju« 1914, str. 254—276.

Jasno je, da pri takih razmerah večji razmah muzeja ni mogoč. Poleg pomanjkanja prostorov in finančnih sredstev trpi uprava muzeja tudi na pomanjkanju strokovnih moči. Poedini odborniki so s svojimi poklici tako zaposleni, da pri najboljši volji ne morejo kaj zdatnega storiti za muzej.

V teh okoliščinah zaključujeta obe društvi prvo četrstoletje svojega delovanja in v novem četrstoletju čakajo rešitve te najnujnejše naloge: pred vsem se naj iz tesnih okvirov zasebnih društev dvigne muzej na stopnjo javnega pokrajinskega ali oblastvenega muzeja s prirodopisno, kulturno-historično in etnografsko zbirko.

Kot oblastvena institucija bo muzej dobil tudi zadostna gmotna sredstva in potrebno uradništvo. Rešiti se mora dalje čim prej vprašanje prostorov.

Ena prvih nalog muzejske uprave pa bo, sestaviti primeren strokovni katalog muzejskih predmetov, toda to delo predpostavlja primerno in kolikor toliko definitivno razvrstitev predmetov, za to so pa potrebni večji in primernejši prostori.

Upamo, da bodo zanamci čez drugih 25 let lahko pokazali, da je vse to in še marsikaj drugo že dovršeno.

Izvestja.

Votivna slika s Ptujске gore.

Začetkom aprila l. 1927. si je pridobilo Ptujsko Muzejsko društvo od zasebnega lastnika staro oljnato sliko s Ptujске gore.

Slika je 81½ cm dolga in 58½ cm visoka, je slikana na preprostem debelem platnu in kaže na spodnji stranski ploskvi ter na zadnji strani še sledove nestrokovnjaškega prenovljenja. Slika sama na sebi ni nikaka umetnina, vendar dela po svoji originalni kompoziciji prijeten in vkljub resnemu dogodku, ki ga predstavlja, morda celo vesel vtis.

Dogodek nam pojasnjujejo predvsem sledeče besede pod sliko:

Anno 1741 in disser gegendt ein Unerhörtes Wetter entstanden So alles Verderwen Wolte hawen sich die Penachtpahrten Bauern Verlowt und das Wetter und der Wind hat sich pesonftiget.

V ospredju je naslikanih 6 hiš Ptujске gore, ki jih je vihar razkril, samo drugi od leve je veter, zdi se, nekoliko prizanesel. Na levi v ozadju pa vidimo 4 poslopja vsa v plamenih, ki jih vihar biča proti jugu; na desni stoji hiša na samem, ki se še upira vetru in nevihti. Sredi trga stoji verjetno koliba, na njeni desni drevo in sredi med obema nekoliko

v ospredju sramotni kamen (Pranger), ki se danes nahaja na desni strani velikih stopnic, ki vodijo s trga v cerkev. Ta kamen ima isto obliko kakor oni na naši sliki in je bil l. 1855. prenovljen. (Glej: Stegenšek, Božja pot k Materi Božji na Črni gori, stran 5.)

Dve ženski in ena moška oseba v kmetski obleki oživljata pokrajino in so naslikane v tako čudni velikosti, da presegajo poleg stoječa poslopja. V obupu nad nesrečo, ki jih je doletela, vijejo roke proti nebu. V ozadju se vidi utrjena romarska cerkev, katere zvonik je na drastičen način prelomljen, kakor pri znanih užigalnikih. Veter ponazoruje glava, ki piše proti zvoniku. Cerkev in utrdbe s stolpi so povsem podobne onim v Vischerjevi knjigi Schlösserbuch iz l. 1690. Nad cerkvijo v nebesih je videti med oblaki Mater Božjo s plaščem, na levi roki drži Jezuščka, na obeh straneh je po ena angelska glavica s krili. Ob desni klečji na oblaku neki jezuit (Ignacij ali Frančišek Ksav.?) v ornatu, desnico dvi-

ga k Materi Božji, v levici drži šopek cvetlic. Ta Marijina slika se popolnoma ujema s čudežnim kipom zadaj na glavnem oltarju v cerkvi. Tudi duhovnik je podoben onemu, ki so ga temu kipu dodali šele v poznejšem času.

Četudi vsa slika, kakor rečeno, nima prav nobene umetniške vrednosti, je vendar njena zgodovinska vrednost tem večja, ker dobimo pojem, kakšna je bila Ptujška gora z okolico pred približno 200 leti in zvemo o naravni katastrofi, ki je ta kraj tako strašno zadela.

Dan nesreče je bil morda 6. avgust. V cerkveni zgodovini Simona Povodna iz l. 1823., ki se nahaja v rokopisu v ptujskem muzeju, čitamo namreč na str. 112 pri opisu cerkve sv. Vida v Halozah:

»Willibald Tacher 1821, lebt von der Wirtschaft, Kollektur und Stollgebühr seiner Gemeinde, die am 6t August 1741 bei 50 Personen auf dem Rhoitzer St. Donatiberge verloren, weil sie dort durch einen Donner Schlag getödtet samt anderen; deren mehr als 300 waren, nicht wieder zurückgekehrt sind.«¹⁾

Viktor Skrabar.

»Varožl« (Varaždin).

V mojem rojstnem kraju (Brezju pri Sv. Juriju na Ščavnici) pravijo mestu Varaždinu V a r o ž l. Na pr.: »V Varožl mo ša« (bom šel, pojdem). V deklinaciji dobiva beseda n ter bi se pri nas reklo n. pr.: »V Varožlni sen bia« (sem bil).¹⁾ Deklinira se torej: Varožl, Varožlna, Varožlni, v Varožlni, z Varožlnom. Enako se ime mesta glasi in deklinira tudi v Središču ob Dravi.²⁾

Odkod ta oblika imena?

Kar se tiče glasu »l« na njega koncu, si ga bo pač tako razlagati kakor v besedi »štibl« (= Stübl, Stüblein), »štifletl« in v mnogih drugih naših tujkah. »Štibl« se sklanja: štiblna, štiblñi, v štiblñi, za štiblñon, torej čisto kakor Varožl. Enako dobivajo v deklinaciji »n« besede: ladt — ladtlna, štifletl — na, pantl — na, platl — na,³⁾ cvikl — na, cvuncl — na,

¹⁾ Gl. o tem tudi Orožen: Das Dekanat Rohitsch, str. 130—132. Po rogaški mrtvaški knjigi je bilo na rogaškem pokopališču pokopanih 28 oseb obojega spola iz župnije Sv. Vida, 28 pa na žetalskem pokopališču. Po mrtvaški knjigi pri Sv. Vidu, jih je strela ubila 50, od teh so tri spravili na domače pokopališče k Sv. Vidu.

²⁾ Končnica i seveda ni čisti »i« nego poluglasnik, kakor sploh v deklinaciji našega dialekta.

³⁾ Podatek o središkem »Varožlnu« mi je poslal g. ravnatelj A. Kosi. Hvala mu za to! — Od Sv. Jurija na Ščavnici je do Središča kakih dobrih 6 ur hoda.

⁴⁾ Prim. kranjske »plattfofe« (abecednike) iz druge polovice 18. stoletja.

mecl — na, cvergl — na, trotl — na, cigaretl — na, bicikl — na, ringl — na i. t. d.⁴⁾

Prvotni vzorec, ki so se po njem analoški ravnale poznejše besede, je bil kakšen št i b l: Stüble, Stübele, Stüblein, t. j. sobica, majlna soba. V tej besedi je »l« ostanek nemške končnice, ki pomeni zmanjševanje; ta pomen prvotne končnice je ostal še v pomenu slovenske besede, ki pomeni manjšo sobo (poleg glavne velike). Pri drugih izmed gori navedenih besed se pomanjševalni pomen več ne čuti; temljna beseda se v slovenščini sploh ne rabi. (Pri »biciklu« in pač še pri nekaterih je »l« drugega porekla.) Glas »l« je izgubil zvezo s pomenom prvotne končnice — ter morda postal sam samostalna končnica za tvorbo samostalnikov? Večina gornjih besed (ali vse?) je v tej obliki pač tudi že v nemščini v rabi in treba pač misliti, da so vse te besede vsaka posebe vzete iz nemščine in da končnica »l« v slovenščini še ni postala »živa«, t. j. ni dobila besedotvorne moči za tvorbo besed iz slovenskih korenov.⁵⁾

Kar se tiče glasu »n«, ki se pojavlja v deklinaciji, je v njem tudi videti del nemške končnice »lein«, t. j. prve take besede smo si iz nemščine izposodili iz dialektov in v časih, v katerih se je v nemščini čul v končnici še »n«. V nominativu že nemščina dandanes nima več n-a, kakor ga v slovenščini ni. Zakaj je slovenščina v deklinaciji n ohranila? Vsekakor je »n« v slovenščini celo »oživel«, kakor kažejo »bicikl-ni«⁶⁾ ki v nemščini pač nikjer in nikoli niso imeli n-a.

In sedaj prihaja »Varožl«. Izhajam od oblike »Varoždin«, dasi se mi zdi, da se je ime mesta glasilo tudi »Varasd« (Varožd?). Po vsem tem koncu je beseda donela kakor: »Stublin« in je zato padla pod njegovo analogijo ter z njim vred dobila »l«, a v nominativu izgubila končnico »—in« (ali: »din«?); »n« je pa obema ostal v slovenski deklinaciji. Končnica »—in« je bila nenavadna v nemščini,⁷⁾ pa tudi v slovenščini; ni imela nobene opore in je tem laže izginila. Gre pa pri tem še za »d«, ki ga v »Varožlnu« ni; ali je »d« odpadel obenem z »—in«? ali je bilo kdaj »Varožd«? Vsekakor moramo misliti, da se je »l« vrnil, ko je donela še cela končnica »—ždin« ter se je ime pri nas glasilo »Varoždlin« (Varoždlin); »d« ni odpadel z »in« nego sam za se, in sicer morda zato, ker je bil v

⁴⁾ O »Franclnu« se ne morem prav spominjati, ali in koliko je pri Sv. Juriju naveden.

⁵⁾ Po izgovoru se končnica »l« loči od »elj«, kakor je na pr. škrapelj, škraplja (= krempelj) ali žakeelj, klja, ki imata za poluglasnik širok »e«. Zanimivo je, da so naekateri tujke na »—e« v zapadnih dialektih dobile novo, slovensko končnico »—ec«, ki je tudi pomanjševalnega pomena: platje, firtle, Mandla.

⁶⁾ in književni »možiceljni«!

⁷⁾ Kako se glasi ime mesta Varoždina v nemški dialektični govorici?

zvezi »l« ter je torej nastala glasovna skupina »dl«; glasovne skupine »dt«, »dl« naš dialekt nima niti v glagolskih deležnikih (cveti = cvetli, pleli = pletli, prim.: kleti = tleti, kuči = tolči (tlči), gletva i. t. d.); seveda jo imamo baš v navedenih izposojenkah: ladi, štifletl, trotl, cigaretl, toda razen »ladna« so to pač čisto nove izposojenke, izposojene v dobi, ko zakon o »dl«, »tl« ni več bil »živ«; nagaja pa pri tem »ladl« in »pantl«. Prim. pa naš in tudi zapadni »cegl« iz cetl-c (cedl-c).

Če se ne motim, se pridevnik tega lastnega imena še dandanes glasi: **varožlinski**; v njem imamo jasno pričo, da je »d« izpadel sam zase, obenem pa tudi pričo, da nam je pri tolmačenju »Varožlni« izhajati od »Varoždina«.)

Končno še varožlinski, »o« mesto varaždinskega »a«! Mislim, da je to vpliv besede »varoš«; ta beseda nekaj tudi pri Sv. Jurju ni bila povsem neznana; spominjam se, da jo je moj stric še rabil, dasi nisem čisto gotov, ali natančno v tej obliki.

Tako tolmačim »Varožl«. Mislim, da je moja smer prava; o poedinostih pa sam dvomim. Raziskovanje teh poedinosti mi je tukaj nemogoče.

Novi Marof pri Varaždinu, 10. avgusta 1928.

Dr. Fr. Ilešič.

Heterogenija krajevnih imen.

Pri tolmačenju krajevnih imen je včasih koristno vedeti, ali ne kažejo imena v nekaterih krajih posebnega načina tvorbe, kar lahko pomaga pri določanju kakšnih omahljivih oblik. In takih slučajev imamo polno, da bi bil res že čas, da se na predlog pristojnega foruma uradno ugotovijo krajem pravilne oblike.

Če pregledamo krajevna imena mariborske (širše) okolice na desnem bregu Drave, najdemo veliko število takih, ki se končujejo na —e in se sklanjajo v množini ženskega spola. Moških pluralia tantum, ki so tako značilna za panonske Slovence, tukaj ni, dasi so očitno tudi tukaj prvotno bila, a so pozneje dosledno prestopila v žensko sklanjatev. Tako se je prvotna oblika Uskoki (za turških bojov) obrusila v Skoki, kar se v ednini (Skok) še rabi za rodbinsho in hišno ime, dočim se danes vas (v slivniški župniji) imenuje izključno Skoke, prebivalci pa so Skokovljani.

Kakor so današnje Petrovče bile nekoč Petroviči, tako so Pongerce nekdanji Pongerci (po kakšnem starosti Pankraciju), desno od Drave so

⁸⁾ Zdi se mi, da se petlinje petje onomatopoeično posnema z izrekom: »Kikeriki, Varožlj gori,« kjer je »i« končnice že zato bil potreben, da bo onomatopoezija večja.

Mihovce. onstran (pri Veliki Nedelji) pa Mihovci. Sem spadajo tudi Dobrovce (ljudstvo izgovarja Dobravce, ker so v dobravi), to so bili nekoč brez dvoma Dobravci, sedaj pa se imenujejo prebivalci Dobravčani.

Iz teh in podobnih zgledov vidimo, da so bivša moška imena, ki so značila prebivalce v teh krajih, praviloma prehajala v žensko sklanjatev, pač menda zato, ker je pogostni tožilnik (na vprašanje: kam greš?) izpodrinil imenovalnik. V tem poslednjem oziru najbolj čuden slučaj je morda koroški Bilčovs (iz Bilča ves, tožilnik in nato imenovalnik Bilčovs, rod Bilčovsa!).

Iz slučajev, kjer je taka heterogenija očividna, smemo sklepati, da so bila tudi mnoga druga imena na —e prvotno moškega spola, torej sedanje Cirkovce nekoč Cirkovci, Medvéce (Medvedci, Medved, Medvedec), Pleterje so Pletarji, isto je menda s Starošincami, Staršami, Sesteržami, Stopercami i. p. Omeniti so še Pekre, ki so bile prvotno Pekri (peker, pekra je zgradba, kjer se mlati, torej nekak skedenj).

Toda ne samo prvotni moški samostalniki so prevzeli ženski spol, tudi imena, ki so bila nekoč v ednini srednjega spola na (omehčani) —e so prešla v žensko množino, in sicer zopet v soglasju s koroškimi Slovenci. Podravje, Posavje i. p. so pravilno izvedene besede z jasnim pomenom, torej je kraj ob Krki (na Koroškem) Pokrčje, vendar pa se imenuje Pokrče (iz Pokrč, v Pokrčah). Vas blizu Ptuja se imenuje Trniče (Trnič), kar je nedvomno trniče (po mnogoštevilnih akacijah); Prepole se danes sklanjajo kakor koroško Žihpolje (v Žihpoljah). Iz prvotne oblike Pobrežje je napravilo ljudstvo Pobrže (v Pobržah). Podobno je tolmačiti tudi Jablanje (ljudstvo točno izgovarja —nj, zato je pisava Jablane napačna), morda tudi Hajdoše iz Ajdišče kakor deteljišče.

Zanimive so tvorbe Vrhole, kar si razlagam iz Vrhovlje (vrh, vrhovje, vrhovlje) in Brezule (breza, brezovje, brezovlje); zato tiči tudi v Šikolah morda kakšno Šikovlje (Pleteršnik navaja šikara, Gestrüpp). Tako utegnejo tudi Hoče imeti za podlago edninski srednji spol (hojčje?), morda tudi Ruše, Ranče, posebno pa Rače, ki so se prvotno pač imenovale Račje, kakor so sedaj zopet začeli nekateri (napačno) pisati in sklanjati v Račju ali v Račjem, dočim pravi Račanci poznajo samo Rače, Rač, v Račah. Ne vem, zakaj bi ta beseda ne mogla biti v zvezi z raki, ki jih je bilo tam še nedavno, nemški Krebs, v starejši obliki Krois, naj je tudi razlaga nemškega imena Kranichsfeld dokaj fantastična: Kroisfeld, gruisfeld (grus, gruis, žerjav, od tod Kranichsfeld). Obliko Račje je prvi uvedel tamošnji nadučitelj, ki se je jezil, ker je njegova pošta, naslovljena: v Račah, redno hodila v Ratschach (Radeče).

Kakšne spremembe lahko krajevna imena doživijo, zadostuj za zgled Poljčane. V listini iz l. 1245. čitamo in Poltsach, kar kaže na ime Poljče (kakršnih je mnogo), najprej v edninskem srednjem, na to v množinskem

ženskem spolu; prebivalci so bili Poljčani, katero ime pa je kot ženski plural tantum začelo pomenjati kraj, zato so za prebivalce morali napraviti novo obliko. Na ta preprost način, ne pa kot »ostanki soglasniških osnov«, se tolmači današnja »nepravilna« sklanjatev imen na —ane, kjer se ponekod menjavajo oblike iz treh različnih imenovalnikov, kakršni so bili v različnih dobah. Primerjaj Breznikovo Slovnico, 3. izd., str. 88: Goriče, Goričani, Goričane!

Če znamo kakšno ime (s potrebno previdnostjo in rezervo) tolmačiti, še s tem ni rečeno, da se mora tudi tako pisati. Restitutio in integrum tukaj ne velja, merodajna mora biti oblika, ki si jo je narod tekom stoletij prilagodil, četudi se ne sklada s slovnico, samo da se ravna po sedanjem pravopisu. Torej bomo pisali edino Rače (namesto Račje), Zrkovce (namesto Zrkovci), Strgojnca (namesto Strazgojnca), Zatoličje (namesto Zlatoličje), Orehova vas (in ne Vas, pa tudi ne ves).

Dr. A. Dolar.

Slovstvo.

Don Frano Bulić: Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnjih milenij. Split, 1925.

»Cum scripsi haec, annum agebam octogesimum« — tako zaključuje naš svetovnoznani arheolog to svoje delo, ki je izšlo o priliki in v počast Tomislavove tisočletnice v »Zborniku Matice Hrvatske« kot priloga »Vjesniku za arheologiju i historiju Dalmatinsku« l. 1924.—1925. — V njem nam podrobno navaja vse domače in tuje pisatelje, zavode, ustanove in publikacije, ki so od 10. veka do naših dni namenoma ali mimogrede posvečali svojo pozornost Dalmaciji radi njenih mnogobrojnih spomenikov. Saj je ravno ta zemlja polna starin; kamni, razvaline, cerkve, grobovi, napisi, novci, posode, orožje, orodje, lepoticje i. dr. nam pričajo o prehistorični, ilirski, grški, rimski, starokrščanski, starohrvatski, turški in beneški dobi. Hrvatska arheološka društva v Splitu, Kninu, Ninu, v Bihaću, Dubrovniku, Kotoru in Zagrebu iščejo, zbirajo, hranijo in objavljajo spomenike in pomnike svoje zemlje.

Ali dočim so se raziskovalci in pisatelji prej omejevali skoro izključno na rimsko in starokrščansko dobo ter puščali v nemar hrvatsko narodno preteklost, zaznamo v 50. letih prejšnjega stoletja prve poskuse, rešiti pozabljene hrvatske priče, iz grobov in ruševin dvigniti hrvatsko zgodovino; a že danes je Hrvatska, predvsem pa Dalmacija po prizadevanju in zaslugah hrvatskih arheologov izmed naših pokrajin prva in najbolj raziskana, tudi kar se tiče narodnih starin. Že prof. Šime Ljubić je podal pregled o tem, kar je bilo pisanega o spomenikih od Marka Marulića do njegovih dni. Don Fran Bulić pa je s tem svojim delom do potankosti izpopolnil Ljubića, poesegel dalj nazaj in nadaljeval do najnovejšega časa, do l. 1925.

Pričenja pri Tomislavovem sodobniku, pisatelju na carskem prestolu Konstantinu Porfirogenetu, ki opisuje spomenike po mestih primorske Dalmacije, zlasti cerkve in Dioklecijanovo palačo. V dolgih presledkih si sledijo redki pisatelji srednjega veka; do Toma Arhidijakona (v 13. st.), ki prepleta legendo in hi-

storijo, je le malo poročil o spomenikih; šele z napredkom humanističnega gibanja se zgoščajo vrste mož, ki skušajo iz napisov in ostanikov razbrati preteklost, kakor: Ciriaco Pizzicelli iz Jakina (zato Anconitanus) v »Epigrammata reperta per Illyricum« in njegov sovrstnik Peter Caecius v zbirki »Codex Tragurinus«.

Mnogo prepisov starih napisov je napravil potopisec Marinus Sanudo. Po raziskovanju v Solinu in Dioklecijanovi palači je znan pesnik Marko Marulić (1450—1524). Izmed mnogih beneških potopiscev 16. in 17. stol., ki poročajo o Dalmaciji, bi omenili Giambattista Giustiniana, ki pravi, da je bil Dioklecijan doma iz sela Kuk (sedaj Kučina). Nاپise je potvarjal Tomko Marnavić iz Šibenika, naslovni škof bosanski († 1639). Koncem 17. stol. sta lionski zdravnik in antikvar Jak Spon in Anglež Jurij Wheeler na potu v Grško in Orient obiskala dalmatijska mesta; v svojih poročilih popisujeta spomenike, napise in Dioklecijanovo palačo; omenjata tudi ljudsko mnenje, da sta portretni glavi v Dioklecijanovem mavzoleju cesarjevi (po Buliću predstavlja ženska glava Prisko, ženo Dioklecijanovo), o 9 km dolgem vodovodu, speljanem od solinske reke Jadrā do palače trdita, da ga je dal Dioklecijan zgraditi samo radi postrvi. Ta vodovod, ki je ostal neuporaben bd barbarskih napadov v VI. in VII. stl. do 1878, ko so ga zopet popravili, dovaja sedaj pitno vodo Splitu.

Tudi beneška chorografa Camucio in Cornelli opisujeta mesta in sela v Dalmaciji in tudi Dioklecijanovo palačo, a le s strateškega stališča; palača je bila v 16. in 17. stl. trdnjava proti Turkom, od katerih ni bila nikdar zavzeta. V istem času piše o Dalmaciji oče dalmatinske zgodovine Ivan Lučić (Lucio), katerega tudi Mommsen hvall. Šimun Ljubavec (Gliubavaz) zbira napise Zadra in okolice, prve tudi Valerij de Ponte. Dr. A. Caramaneo Matjašević iz Visa, † 1721, arheolog in hagiograf je prišel o prvem solinskem škofu sv. Dujmu do istih zaključkov ko Bulić, dasi še ni poznal Matjaševićevega rokopisa, t. j., da Dujem ni bil Petrov učenec in mučen pod Trajanom 107, ampak pod Dioklecijanom in je pokopan v Rimu.

Jezuita Riceputi in Farlati sta sestavila *Illyricum sacrum* (cerkveno historijo starega Ilirika; mnogo podatkov za to delo je dal splitski nadškof Pacific Bizza, ki je 1750. na svoje stroške ustanovil Museum Spalatinum arciepiscopale v atriju nadškofijske palače. L. 1849. je bilo od tam 182 napisov premeščenih v arheološki muzej v Splitu in ker je bila tu do 1870 tudi gimnazija, je bilo mnogo teh napisov uničenih, tako da jih je l. 1867. dobil Mommsen samo 35.

1764. sta arhitekta Anglež R. Adami in Francoz C. Clerissau v slikah rekonstruirala Dioklecijanovo palačo in vsi drugi so skoro do zadnjega časa sledili Adamovemu delu v rekonstrukciji. Z arheologijo se je bavil tudi dalmatinski rojak, matematik in fizik Rugerij Bošković. Kanonik Pavlović-Lučić je okrog 1800 zbiral napise po Neretljanskem polju in Makarski in jih izdal kot *Marmora Macarensia in Marmora Tragurensia*. Polihistor Julij Bajamonti je napisal koncem 18. stl. *Memoire della citta die Spalato*.

Nova boljša doba za dalmatinsko arheologijo prične s priložnostjo avstrijskega cesarja Franca I. 1818 v Dalmacijo in z ustanovitvijo arheološkega muzeja v Splitu 1821.

Mnogo razprav o Saloni, Dioklecijanovi palači in starem Iliriku je objavil sin prvega začasnega muzejskega ravnatelja, zdravnika Karla Lanze († 1834) Fr. Lanza (1808—1892), zdravnik, nekaj časa upravitelj muzeja, pozneje profesor tudi Bulićev.

Nov impulz za izkopavanje se prične pod muzejskim ravnateljem dr. Fr. Carraro z odkritjem perimetralnih zidov Salone in z najdbo krščanske krsilnice.

O Ivanu Kukuljeviću, ki je iz svojih potovanj po Dalmaciji 1854, 1857 in 1873 popisal narodne starine hrvatske, pravi avtor: »On je prvi, koji je posvetio pažnju spomenicima iz dobe hrvatske narodne dinastije u Dalmaciji, prvi je donio

natpis i sliku Višeslavljeve Krstionice iz Nina, sada u muzeju-Correr u Mletcima, natpis župana Godeslava u Ninu, natpise Večenege u samostanu sv. Marije u Zadru itd.«.

Z ustanovitvijo Jugoslavenske Akademije v Zagrebu 1866. naj bi se bilo tudi začelo razvijati živahno delovanje na dalmatinskem arheološkem polju, a Bulić obtožuje sebe, ker v trojnem svojstvu — kot ravnatelj gimnazije, muzejski ravnatelj in konservator spomenikov — ni mogel opravljati vseh poslov brez pomočnika in brez rednega sluge.

V nadaljnem navaja dalmatinske pisce, ki so se bavili z arheologijo: Ivana in Matijo Kapor-ja iz Korčule, Fenzi-ja Ant. iz Šibenika in tri iz Starega grada na Hvaru Nasite o Petra, ravnatelja liceja v Gorici, Nikolo Ostojčić-a in Šima Ljubića in Hrvatje, ki so s svojimi spisi vneli zanimanje za prošlost Dalmacije, kakor: Modrića, Hoića, Franića, Kršnjavija, Vasića, Karamana; od tujcev: Wilkinson-a, I. d' Agincourt-a, botanika Fr. Pettera-a, prof. split. gimnazije, Mommsen-a in Hirschfeld-a (Corpus Inscriptionum Latinarum), Conze-a, Niemann-a, Eitelberger-ja, de Rossi-ja, Mothes-a, Freeman-a in Jackson-a. Noack-a, Reisch-a, Strzygowskega, Dvořak-a i. dr.

Izmed pisateljev, ki so proučevali spomenike posameznih mest v Dalmaciji naj omenim samo numizmatika Rešetar-ja P. in sina Milana ter Slovenca Vojeslava Molića.

Od 44. str. dalje je opisana zgodovina in križev pot splitskega muzeja v letih 1821.—1921; kako malo razumevanja za arheologijo ima ne samo masa, ampak izobraženci, nam povedo besede: »warum kaufen Sie so viele Steine«, ki jih je moral slišati Bulić v avstr. fin. ministrstvu, ko je prosjačil za prostorno muzejsko stavbo v Splitu, da bi mogel v njej vse zgodovinske predmete namestiti.

Nato navaja osebe, ki so delovale in še delujejo v službi muzeja. Nas Slovence posebej zanima dr. Mihovil Abramić in Simon Rutar, o katerem piše avtor: »Od godine 1886. stupio je u muzejsku službu kao privremeni asistent S. Rutar, profesor splitske gimnazije, i to do g. 1888., kada je bio premešten u Ljubljano, gdje je i kao konzervator razvio lijepu djelatnost, osim što je pisao u Splitu i za organ muzejski »Bullettino d' archeologia, e storia dalmata«.

Do 1856. je vse, kar se je tikalo arheoloških zadev, spadalo pod krajevno politično oblast, še-le od takrat je prevzelo smotreno nadzorstvo in vodstvo »Zentral-kommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale in Wien«.

Eno najvažnejših poglavij knjige, se mi zdi na straneh 56 do 84, kjer v velikih potezah riše vsebino vseh 46 letnikov časopisa: *Bullettino di archeologia e storia dalmata* (ustan. 1878.), ki postane z letom 1920. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*.

Od 84. dalje beleži arheološke zavode in publikacije v Avstriji, ki so se pečale z dalmatinskimi starinami, med njimi 1889. v Sarajevu ustanovljeni: *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* in *Vjesnik hrvatskoga arheološkega društva u Zagrebu* (od 1879. dalje) pod Š. Ljubićem in J. Brunšmidom.

Str. 92 razvoj in stroški izkopavanja starin; tu se mudi avtor delj časa in podrobno na glavnem torišču svojega življenjskega dela pri stari Saloni in bližnji okolici (str. 92—110) (obenem zvemo, da je naša država 1922. sklenila pogodbo z danskim društvom *Rask-Oersted-Fondet* v Kopenhagenu, ki sme kopati po Dalmaciji za starinami in si pridržati pravico prve znanstvene publikacije, a predmeti pa vendar ostanejo nam) in pri Splitu ali bolje Dioklecijanovi palači (str.

114—122), o kateri pripravlja don Bulić obširno monografijo. H koncu podaja še pregled domače hrvatske arheologije posebno zadnjih desetletij (str. 122—151). — Pri tej priliki in na tem mestu bodi mi dovoljeno, da se spomnim za hrvatsko prošlost tako pomembnega Kninskoga Starinarskega društva, ki je lani praznovalo 40letnico svojega obstoja in zaslužnega njegovega ustanovitelja in predsednika Fra. Luja Marun-a, ki je istotako z društvom lani obhajal jubilej svoje sedemdesetletnice. — 93 slik, fotografij, načrtov, tlorisov (od teh 40 na celi četverki), ki se nanašajo na Dalmacijo, njene zgradbe, napise, starine, krasi to Bulićevo delo, ki je kronološki leksikon za dalmatinsko arheologijo.

K zaključku tega poročila naj zapišem avtorjeve besede same, ki veljajo tudi nam Slovence: »Što smo znali petdesetih i šezdesetih godina prošloga vijeka iz naše domače arheologije i koje smo knjige za te struke imali? Zora nam je istom planula šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga vijeka istraživanjem naše domaće povijesti po arhivima, no puni dan je svanuo historičarima pogotovo, kada se iztraživanja protegoše na kamene spomenike, vadene iz utrobe majke zemlje istraživanjem i naporom naših savremenih arheologa.

Na mlademu je naraštaju, da nastavi rad na polju arheoloških istraživanja, koja krče put historiskoj nauci. Hoc est in votis!»

K. Prijatelj.

Kos Franc, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Peta knjiga. Uredil Milko Kos. V Ljubljani, 1928. Založila in izdala Leonova družba v Ljubljani Vel. 8°. LVII.+587 strani. Subskripcijska cena: Din 165 za nevezani, Din 183 za vezani izvod.

O Kosovem »Gradivu« smo že poročali svoj čas v »Časopisu« in sicer o prvi knjigi v I. letniku, str. 100—101, o tretji v IX. l., str. 142 do 144, in o četrti v XVI. l., str. 121—123. Med pripravo pete knjige pa je pisatelj dr. Franč Kos 14. marca 1924 umrl, zbog česar se je knjiga zakasnila. Ureditev knjige je prevzel pisateljev sin, g. Milko Kos, ki je sam spisal »Uvod« in oba »Imenika«. Knjigo krasi slika pokojnega pisatelja, katero je narisal drugi pokojnikov sin, g. Gojmir Kos. Str. III. ima napis: »Spominu dr. Franca Kosa, † 14. III. 1924, Leonova družba«. Na V. strani je seznam korporacij, katere so s svojo podporo izdajo pete knjige omogočile, in na VII. strani poroča dr. Milko Kos, da je prevzel na prošnjo L. d. izdajo te knjige, in označi kratko smernice, po katerih se je ravnal.

Peta knjiga »Gradiva« je urejena na isti način, kakor prejšnje. I. »Uvod« nam oriše slovensko zemljo v razdobju 1201—1246, do začetka avstrijskega brezvladja, s katerim je delo zaključeno, in sicer najprej njeno politično zgodovino v obče (str. XI.—XXVI.), potem zgodovino posameznih pokrajin (do str. L.); Koroško, Slov. Štajersko, Kranjsko, Goriško v političnem in deloma tudi v cerkvenem oziru. Za ta uvod uporabi izdajatelj pregledno v »Gradivu« navedene vire. Zraven še navede (str. L. in LI.) literaturo, katero je še upošteval. Starj v i r i sledijo na sedmih straneh (od LI.—LVII).

II. »Gradivo« navaja na 424 straneh 899 bolj ali manj obširnih regestov za čas od l. 1201.—1246., potem še v »Dodatku« 6 regestov iz istega časa za Prekmurje (str. 425—428). Zadnji regest nosi številko 905. Ker pa urednik zahteva v popravkih črtanje dveh regestov: št. 248 in 749 (ne da bi to utemeljil), št. 269 pa ima dva regesta (269, 269a), imamo skupaj 904 regeste. Regesti so izvedeni po navadnem načinu. Na glavi je označen najprej datum in kraj (če se da določiti). Krajše ali daljše besedilo je slovensko, osebe in krajevna imena, pa tudi druge važne reči pa so v oklepju tudi v prvotni obliki po izvorniku. Potem sledi časovna določba po izvorniku doslovno, enako tudi priče. Regesti, ki vsebinsko ne zadevajo našega ozemlja razen prič, so podani v najkrajši obliki. Sledi še označba vira in njegovo slovstvo. Pod črto podaja včasih razlago krajev, drobne podatke o navedenih osebah i. t. d.

Knjigo sklepajo »Imenik krajev in oseb« (str. 429—567), »Stvarni imenik« (str. 569—585) in pol strani tiskarskih pogreškov in popravkov.

Da v tako obsežni knjigi še pri najskrbnejši korekturi ostane ta ali drug tiskovni pogrešek, je razvidno. Ravnotako so tudi nekatere netočnosti razumljive, ker pisatelj ne more vsega iz lastnega pogleda poznati. — Str. XXXVI: Ni se od Jarenine odcepila mariborska župnija, ampak verjetnejše je, da se je kamniška pražupnija razcepila v jareninsko in mariborsko in je pri tej delitvi tudi zgubila svoje župnijske pravice na Maribor. (Primeri ČZN, XVIII. l., str. 65 nasl.) — Str. XXXVIII.: »Lemberg pri Poljčanah« je dvoumana določitev kraja. Bližnji Lemberg je oni pri Rogatcu, v tekstu navedeni Lemberg je pri Novi cerkvi, oziroma pri Celju. — Str. XLVIII.: beri kompleks mesto kompreks. — Str. 71, št. 122.: Mesto Nehova beri Nebova. — Str. 78, št. 136.: »Sulze« je Slatina oz. Slatinski dol; Sojča je neznana beseda. — Str. 139, op. 173.: Residentia po cerkvenem pravu ni pravilno razložena. K rezidenci je obvezan vsak duhovnik, ki ima kak beneficij. — Str. 314, št. 663.: »Heinricus sacerdos de sancta Maria« pač ni bil v Šmarju pri Jelšah, ker še takrat bržčas ni bilo cerkve. (Gl. dr. Kovačič, Zgodovina Lavant. škofije, str. 84,85). Henrik, ako ni bil braslovški kaplan, je bil mogoče pri Slivnici pri Mariboru, ali kje na Kranjskem. Pisatelja je zavedel pač Zahn, St. UB., II., str. 656. — Str. 320, št. 674.: »in plebe sancti Leonardi«: župnije ne smemo iskati pri Sv. Lenartu v Slov. goricah, kakor nas uči »Imenik«, str. 545, ampak to je Nova cerkev pri Celju, ki meji na konjiško župnijo. Sv. Lenart v Slov. goricah ni pripadal nikdar k oglejskemu patrijarhatu. K »Imeniku« bi še pripomnili, da izraz: »Št. Lenart v Slov. goricah« ni pravilen. Nad Dravo izraz »Št.« za »Sveti« ni v rabi, razen v novjšem času edino za »Št. Ilj v Slov. goricah«; »šent« pomeni v teh krajih čisto kaj drugega, kakor »svet«. Glej Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, II., str. 623, na prvem mestu! — Str. 421, št. 891. in v »Imeniku«, str. 451 se rabi za »Sacachtal« poslovenjeno »Čakovska dolina«, proti kateremu nazivu smo že pri referatu o tretji in četrti knjigi »Gradiva« ugovarjali. Beseda »Saggau« ali »Saga« izhaja po svojih starih oblikah iz besede »sekati«. Skoraj vsa krajevna imena te doline pričajo, da je bilo nekaj tukaj samo gozdovje, ki se je potem sčasoma iztrebilo: Eichberg (trikrat), Krast (oboje: hrast), Buchegg, Wuggau, Wuggitz (vse tri: bukev), Lieschen, Haseldorf (lešje). Dalje: Oberhaag (slov. Osek), Niederhaag, Obergreith, Untergreith (trebiti) in Sagau. Zadnje je potok in vas ob potoku. Zemljevid slovenske zemlje, katerega je izdala Slovenska Matica; rabi za potok izraz »Čakova«, za vas »Zagaj«. Dr. Kovačič pa rabi za dolino izraz »Zagajska dolina«, za vas pa »Čakova«, torej ravno obratno. Ker je vas dobila ime po potoku (prej kakor narobe) in Kobanci (na Radl-Remšniku) to dolino imenujejo »Zagošče«-Zagozdje, nimamo nič proti rabi besede »Zagaj« za potok in za vas, ako »Sakova« ne ugaja. Iztrebite pa nepotrebno in neosnovano skovanko »Čakova«, ki nima nobene etimološke in zgodovinske zveze s »Saggau«! — V »Imeniku« manjka značnica »Sv. Jurij na Jezeru«, ki se rabi v regestu št. 62 in 453 — brez nemške označbe. Pač pa se navaja »St. Georgen am Längsee« brez slovenske označbe z regesti št. 62, 296 in 453. S tem je iskanje otežkočeno, če ne celo brezuspešno. — Manj moti abecedna izmenjava str. 453: Dieterius - Dictalmus; težje se najde str. 461 značnica Filisida, ker ji sledi 13 Filipov, namesto, da bi stala »Filisida« za »Filip«-l. — Pod značnico »Dobrla vas«, str. 454, naj se bere mesto druge »Ivna« »Ivne«; sicer pa manjka značnica »Ivna«, »Ivne« pod črko »I« in oblika z I (i) tudi pod »Juna«, str. 488. — »Magister scholarum« bi imel boljšo značnico »učitelj« ali »šolski vodja«, kakor »mojster« (str. 577); diši preveč po nemškem »Schulmeister«. — Str. 432 pri značnici »Albert grof iz Vovber« so pri zadnjih dveh podatkih številke zmešane: namesto 707 in 715 bi morale biti 705 in 717. — Str. 474 pri Hartnidu, župniku v Konjivah, je prva letnica 1214 ne 1212. — Str. 560, pod značnico »Vovbre«, je na

koncu grof Viljem III. starejši, grof Viljem IV. pa mlajši, tiskano pa je obratno. — Ne vemo, iz kakega razloga je g. pisatelj izpustil ustanovno listino za lavantinsko škofijo z dne 10. maja 1228, dočim prinaša vsebino poznejše listine, s katero je nadškof določil, katere cerkve spadajo pod oblast nove škofije. — Sicer pa so vse to le malenkosti, katere smo pri pregledu knjige zapazili.

Knjigo smo že težko pričakovali in smo veseli, da smo jo tako lepo opremljeno, po osmih letih vendarle dobili. Upajmo, da se bo po knjigi pridno posegalo in se krile gmotne žrtve Leonove družbe. S tem bode tudi omogočeno, da dobimo nadaljne knjige redno vsako tretje leto, kakor se nam zagotavlja, seveda, če tudi tiskarna svoje pogoje drži!

Matija Ljubša — Celje.

Bulić Fran—Karaman Lj.: Palača cara Dioklecijana u Splitu. Izdanje »Matice Hrvatske«. Zagreb 1927. V. 8°. Str. 285.

Delo o Dioklecijanovi palači je napovedano že v knjigi »Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji«, deloma se vsebina (in tudi slike) obeh knjig celo krije; ker je naravno, da je Dioklecijanova palača bila od nekdanj privlačen predmet arheologov in arhitektov. V zvezi s to razpravo je Bulićeva obsežna monografija o Carju Dioklecijanu, ki jo je objavil v hrvaškem in italijanskem jeziku v »Vjesniku hrv. arheol. društva« v Zagrebu (N. Ser. zv. XIV. 1915—1919) in v »Bulletinu« 1916.

Razprava o »Palači« je razdeljena v sedem odsekov. Uvod sam nosi št. I. V II. odseku razlaga ime, položaj, dobo gradnje in material. Prav pravi francoski pisatelj E. Maury, da je Split najprikladnejša pozornica, kjer se vzbudi v človeku historični čut. Po izgubi Trsta in Reke je Split najvažnejše pomorsko mesto naše države. Obče je mnenje, da me Split—Spalato izhaja od latinskega »sacrum palatium«, od Dioklecijanove palače, v katero se je prvotno mesto dejanski vgnezdilo. A ni tako. Ime Spalato se omenja že pred nastankom Dioklecijanove palače prvič na Peutingerovi karti, napravljeni na podlagi chorografične karte rimskega cesarstva ok. 1. 12. pr. Kr. Na zapadni strani Palače je bilo starodavno ribarsko selo Aspalathos, to ime pa znači neko rastlino. Po dalmatinski obali so bile že 4. stoletja pr. Kr. raztresene naselbine dorskih Grkov, tudi Salona in Trogir sta grški naselbini. Po Aspalathos je dobila ime tudi cesarska palača in posredno mesto Split. Sicer je pa na Split prešlo tudi ime razrušene bližnje Salone, katero ime se večkrat še v poznejših stoletjih rabi za Split.

Glede časa, kdaj je začel Dioklecijan zidati svojo palačo, je avtor mnenja, da se je to zgodilo proti koncu njegovega vladanja, ker prva leta je bil popolnoma zaposlen z vojnami in preustrojem države. To domnevo potrjuje dejstvo, da se je Palača zelo naglo gradila in še ni bila povse gotova, ko je Dioklecijan 1. maja 305 odložil vladarstvo in nekaj tednov pozneje prišel prebivati v svojo splitsko palačo.

Arhitekt ni znan, toda razni znaki, ki so se našli po zgradbi, kažejo na grške kamenoseke in zidarje, a bilo je med njimi tudi kristjanov, vsaj eden krščanski emblem se je našel, ki ga je kamenosek obrnil tako, da ga ni lahko kdo opazil.

V III. odseku podaja pisatelj pregled ogromne literature o Dioklecijanovi palači od Amijana Marcelina (ok. 330—400) prav do današnjih dni v različnih jezikih in iz najrazličnejših vidikov. Po soglasni sodbi je Palača najvažnejši spomenik antične umetnosti v Dalmaciji, da, v celi naši državi.

V IV. odseku sledi natančen in podroben opis Palače, ki predstavlja ob enem vojni tabor in pa poznorimsko letovišče. Zavzema površino 29.409 m², v njej je bilo 1. 1926. 278 hiš in 3200 prebivalcev. Najprej opiše zunanje zidove, stolpe in mestna vrata; med temi so najznamenitejša »Zlata vrata« (Porta aurea) na severni strani. Po-

tem sledi opis stavb na južni strani v znotranjosti Palače. Dočim so ostali deli urejeni nalik vojnemu taboru, ima južni del značaj letovišča. Tu so najvažnejše stavbe, ki so po vrsti natančno opisane: peristil, odkrit prostor, zvan pozneje stolni trg (Piazza del Duomo), z arhikolonadami, potem carjev Mauzolej, sedaj stolnica, in domač tempelj, sedaj krstilnica. O sedanjih stolnici se že od starih časov javljajo razna naziranja, da je bil to Jupitrov tempelj ali Kibelin ali mitrej. Pisatelj vsa ta domnevanja kritično pretresa in prepričevalno dokaže, da je bila to prvotno grobnica Dioklecijanova, ki se je smatral kot polbog in kot tak sin Jupitrov, v tem smislu se mavzolej lahko imenuje Jupitrov tempelj. Pač pa je bil domač tempelj posvečen Jupitru ali Eskulapiju, ki je bil carjev osebni zaščitnik.

Kamenje za Palačo so lomili na otoku Braču, sicer so gradivo (sfinge in stebrovje) dovažali celo iz Egipta. Gradba te palače je nazoren izraz silne moči rimskega imperatorja. — Dioklecijana so položili k večnemu spanju v njegov mračni mauzolej, kjer je škrlatna preproga pokrivala njegov sarkofag, istega leta 313, ko je Konstantinov edikt krščansko cerkev izvalil iz temnih katakomb v solnčno svetlobo.

Dioklecijan je kot »vpokojen« cesar sameval v Palači, pa je tudi po smrti ostal sam v mauzoleju. Njegova žena Prisca in edina hči Valerija sta bili kristjanki ter sta bili umorjeni leto dni pozneje v Solunu.

Malokaj se je ohranilo od Dioklecijanovih osebnih soban. Kolikor se še da o tem kaj spoznati, sta posebno marljivo preiskala arhitekta Nemeč Niemann in Francoz Hébrard.

Rimljani so povsod skrbeli za dobro pitno vodo, pa je tudi Dioklecijan napeiljal vodovod v svojo Palačo. Ta vodovod se je še ohranil in so ga l. 1878.-9. popravili ter po njem danes Split dobiva izvrstno vodo od izvorov reke Jader.

Zelo poučen je peti odsek: Dioklecijanova palača v zgodovini umetnosti. To poglavje je spisal Lj. Karaman, vse drugo je Buličevo delo. Palača je zapleten umetnostno-zgodovinski problem in ni čuda, da si mnenja učenjakov v marsičem nasprotujejo.

Nekateri raziskovalci hočejo podčrtati veliko važnost Palače za zgodovino umetnosti, pa jih je to zavedlo, da vidijo drzne novotarije in izvirne izume stavbenikov tudi v tistih motivih, ki se nahajajo direktno v razvojni liniji umetnosti pozne antike, in se nahajajo vsaj v zametku že v starejši rimski umetnosti. Tako so nekateri spravili splitsko palačo v naravnostno odvisnost od Dioklecijanove palače v Nikomediji in v Antiohiji, ki jih je tudi Dioklecijan postavil ali vsaj dovršil, in jo smatrajo za delo maloazijske ali sirske umetnosti. Drugi občudujejo v Dioklecijanu mogočnega carja-vojaka in smatrajo Palačo za njegovo osebno delo z vojaškim obeležjem. Nasproti temu poudarja pisatelj, da se v Palači zrcali arhitektura onega časa in umetniškega kroga, v katerem je Palača nastala, ona je tipično delo časa in kraja svojega postanka. Nastala je namreč ob preokretu srednje- in poznorimske cesarske dobe, v kraju, kjer so se stikale sfere zapadne in iztočne ali helenistične umetnosti rimskega imperija.

Pisatelj si stavi velezanimivo vprašanje, kakšno mesto zavzema Palača v zgodovini umetnosti? Kaj je v njej novega, kaj že prej znano in rabljeno, v čem se kaže dekadencija klasične arhitekture, v čem evolucija; kateri stilistični motivi kažejo na iztok, kateri so bili že zdavna v navadi na Zapadu?

Dioklecijanova palača je ob enem utrdba in letovišče. Pisatelj zavrača mnenje, da je načrt Palače posnetek vojnega tabora (castrum). Pravokotna oblika in navpično križanje ulic ni samo specifična last rimskih vojnih taborov. Že v starem Egiptu in tudi Etruščani so poznali mesta z navpično se križajočimi ulicami in z mestnim pomirjem v obliki pravokota. Razločevati je med mesti, ki mahoma umetno nastajajo, in med

mesti, ki se polagoma razvijajo iz priproste kmetske ali ribiške naselbine. Umetno ustvarjena mesta imajo vedno bolj ali manj pravilno pravokotno obliko, tudi za srednjeveška mesta velja to, med drugimi tudi za naš Maribor.

Znani umetniški zgodovinar Strzygowski vidi v Palači dokaz za svojo trditev, da so sirske stavbenike prenesli umetnost in tipe na Jadran, odtod pa dalje na Zapad, nasprotno Francoz Zeiller vidi prototip Dioklecijanove palače v ilirskem rimskem kastelu Mogorjelu v Hercegovini. Toda to je tip, ki se javlja že tu in tam v dobi prvega cesarstva, a v začetku 4. veka postane splošen.

Sirski vpliv se ne sme pretiravati in vzeti ekskluzivno, ker takih analogij je v rimskem cesarstvu več, napačno je bilo tudi, da se je Dioklecijanova palača vsporejala s cesarskimi palačami na Palatinu ali s Hadrijanovo vilo v Tivoliju, dasi je med njimi razdalja več stoletij in pripadajo čisto drugačnemu sistemu. Dioklecijanova palača je v svojem južnem delu tip poznoantičnega podeželskega letovišča, ona je trajna rezidenca cesarja-vpokojenca, v tistih burnih časih primerno utrjena. Dejanski tudi v poznejših časih Avari, Tatarji in Turki niso mogli nikdar osvojiti z Dioklecijanovim obzidjem obdanega Splita. Po pravici odklanja pisatelj ono natezanje in samovoljno zavijanje, ki povsod vidi odvisnost od sirskega stavbarstva ali sploh od orijenta; njegovo široko obzorje čez antično umetnost ga usposablja, da presoja Palačo celo naravno iz osredja, v katerem je nastala. Starejši, v klasično grško umetnost zaljubljeni zgodovinarji in arheologi so sicer hvalili solidnost rimskih stavb in praktičnost rimskega duha, vendar so videli v rimski umetnosti le počasno izumiranje klasične helenske tradicije, prav posebno v poznejši dobi, ki se začneja baš z Dioklecijanovo palačo, ter prezirljivo grajajo barbarizacijo, podivjanost in anarhijo v oblikah.

Osobito je zasluga dunajskega profesorja Riegla, da se danes bolj objektivno sodi o pozni antiki; kar se je prej smatralo kot slabost in siromaštvo arhitektov, se danes priznava kot naraven izraz nove struje in novega okusa v umetnosti. Pozna antika teži za masivnostjo, ona računa na opažanje iz daljave, skrbno izdelana podrobna dekoracija je tu odveč, njena odsotnost ni znak nezmožnosti arhitektov, ampak jo nadomestujejo močne črte in veliki kontrasti široke mase. Vendar pisatelj ne sledi brezpogojno braniteljem pozne antike ter priznava, da se pri Dioklecijanovi palači res opažajo nedostatki, znaki barbarizacije, torej dekadenca in pomanjkanje strokovne izurjenosti. Stavba je sicer solidna, a površno in zanikarno izvedena, kar je pripisovati ne samo naglici, marveč sodelovanju domačih, manj izvežbanih, provincijalnih delavcev. Vsekako je Palača za provincijo izredno in kolosalno podjetje ter potrjuje znani izrek, da so Rimljani zidali za večnost. V arhitektonski dekoraciji splitske Palače se kažejo že sledovi novih ciljev, katerim se približuje pozna antika, vendar gredo predalet tisti, ki smatrajo Palačo kot izhodišče in preokret nove umetnosti. Rimska umetnost sploh ne pozna naglih, revolucijskih prehodov. Z občudovanja vrednim poznavanjem antične umetnosti kaže avtor, da to in ono ni izum Dioklecijanovih arhitektov, torej ne predstavlja Palača kakega prototipa nove umetnosti. Avtor odklanja mnenje Schneidera in Weiganda, da bi bila splitska Palača delo maloazijskih arhitektov, pa tudi Strzygowskega, ki jo pripisuje sirsko-antiohijskemu krogu, marveč jo smatra kot tipično delo helenističnih umetnikov na početku zadnje faze antične umetnosti.

V šestem odseku zasleduje g. Bullé usodo Dioklecijanove palače v teku naslednjih stoletij. Ker je Dioklecijan umrl brez dedičev, je Palača postala cesarska last; v severnem delu so napravili državno suknjarno za izdelovanje sukna za vojaštvo, južni del pa je služil kot bivališče pregnanih in odstavljenih cesarjev. Nekako 60 let so vladali nad Dalmacijo iztočni Goti, ki so čuvali stare spomenike. Okoli l. 615. so Avari razrušili Salono, nje romanski prebivalci so pred divjaki zbežali na bližnje

otoke, Šolto, Brač i. t. d., dobrih sto let pozneje pa so se preselili v močno obzidje Dioklecijanove palače in tako je koncem 8. ali začetkom 9. stoletja Palača bila spremenjena v mesto Split. Bogatejši sloji so si postavili udobnejša bivališča, siromašnejši pa so se nastanili po stolpih in podzemskih prostorih, v okolici, tik do obzidja so stanovali Hrvati in z njimi pomešani Avari. Po priliki od 12. stoletja se je mesto razširilo tudi zunaj obzidja, vse skupaj je nekako zrastle skupaj in se po pravici lahko reče, da je Palača kos okamenele zgodovine.

Dioklecijanov mavzolej je koncem 8. ali začetkom 9. stoletja bil spremenjen v cerkev, posvečeno Devici Mariji in sv. Dujmu, kakor se je mislilo, prvemu škofu solinskemu, kar je Bulić ovrigel in se tudi v tej knjigi peča s tem vprašanjem. Domač tempelj pa je bil spremenjen v krstilnico. Uporaba obeh stavb za bogoslužje ji je rešila propada, a so pri mavzoleju tudi s prizidavami marsikaj pokvarili. Sploh je prezidavanje in dozidavanje v Palači monumentalni stavbi v mnogočem škodovalo, vendar je Palača, kakor je, še dandanes spomenik svoje vrste in glasna priča nekdanjega veličja.

Avtor opisuje natančno tudi pozneje nastale spomenike v okviru Palače, tako zgodovino zvonika pri stolnici in njeno zakladnico. Kar je pri naših mestih redko, se Split lahko ponaša s svojo umetniško šolo stavbenikov in klesarjev, med katerimi sta najglasovitejša (13. stol.) Buvin in Radovan. Ta šola je ustvarila znamenita dela romanske umetnosti.

Zelo zanimivo je in nazorno, kako so se ravno glede varstva te monumentalne stavbe razvijala in uveljavljala načela o varstvu spomenikov.

Zadnji, 7. odstavek obravnava vprašanje, čigava last je bila in je sedaj Palača. Iz nedvomnih dokumentov je razvidno, da je Palača od smrti Dioklecijanove do danes država, zasebniki, ki imajo v palači svoje hiše, kolikor so del Palače, imajo le servitutne pravice. Kot svojo last jo je smatrala rimska država. V srednjem veku je bila nekaj časa municipalna last, a municipalna oblast je v takratnih okoliščinah zastopala državno oblast; kot tako jo je smatrala beneška, francoska ter prva in druga avstrijska vlada. Ker je torej državno lastništvo bilo nesporno, jo je dal mrs. Bulić kot državni konservator po napraviti zemljiške knjige l. 1885. vknjižiti kot državno last. A za čudo, dobil je za to od avstrijskega finančnega ministrstva — ukor in nalogo, naj se ne vtika v te reči. Iz tega se je razvil dolgotrajen in oster spor, pri katerem je Bulić pokazal nenavadno vstrajnost in žilavost, ker vsak drug bi v takih okoliščinah vrgel vse skupaj v stran. Avstrijski arheološki institut na Dunaju in učno ministrstvo sta stala na Bulićevi strani, a finančno ministrstvo se je krčevito upiralo. Celó v učnem ministrstvu se je našel referent, ki je prišel na famozno idejo, da je Palača — državni kamenolom! Pa je dobil za to iznajdbo tudi plačilo: bil je na mestu upokojen in njegovo tozadevno brošuro je ministrstvo samo uničilo. Po dolgih pravdah so prevladala bolj širokogrudna načela glede varstva spomenikov. Prav Bulićeva knjiga je nekak učbenik za teorije o varstvu spomenikov. Knjiga predstavlja pestro sintezo dolgotrajnega Bulićevega dela, ker poleg Salone je bila Palača od nekdanj glavni objekt njegovih studij. Knjigo krasijo in besedilo ponozorujejo slike — 101 na vloženi tabelah.

82letnemu pisatelju je čestitati na svežosti duha in delotvornosti v taki visoki starosti. Želimo častnemu članu »Zgodovinskega društva«, da doživi še realizacijo tretjega načrta: podati slično knjigo o solinskih starinah in sklepamo s to željo, obračajoč nanj njegove besede: Et hoc est in votis! F. Kovačič.

Celje. Vodnik po mestu in okolici. Sestavila prof. I. Orožen in dr. R. Savnik. Tiskala in založila Brata Rodé & Martinčič v Celju. 12°. 83 str. Knjižnica ima boji trgovski značaj, kar pričajo mnogi oglasi pred in za besedilom. Vendar pa delce tukaj

omenimo, ker ima 10 strani zemljepisnega in zgodovinskega uvoda; pri raznih podjetjih navaja letnice; posebno pa podaja kratek zgodovinski razvoj pri člankih: društva, tiskarne, časopisi, knjižarne, šolstvo. Slike: dvostranski pogled na Celje, osem tabel s slikami na obeh straneh iz Celja, bližnje in daljše okolice; zanimiva je prva tabela s 3 rimskimi predmeti iz mestnega muzeja, ter Celja in Laškega z gradovi v 17. stoletju. Na koncu je tudi obris celjskega mesta; tak obris smo v zadnjem času zastonj iskali. Večbarvni ovitek nam kaže viteza s celjskim grbom. Samo na ovitku je letnica: 1928 in cena Din 12.—. Vodnik za Celje je bil že dolgo potreben.

Celje.

Matija Ljubša.

Alfred Feder S. I., *Lehrbuch der geschichtlichen Methode*. Dritte, umgearbeitete und verbesserte Auflage (3—4 Tausend) 1924. Verlag Josef Kösel & Friedrich Pustel, Regensburg. 8°, XVI, 372 str. (Stane pri nas vezana Din 112.—.)

Jezuit Feder je profesor na filozofično-bogoslovnem učilišču v Valkenburgu. Svoja predavanja o zgodovinski metodologiji je izdal l. 1919. z naslovom »Grundriß der historischen Methodik« (XII + 190 str.). Že čez dve leti je bila potrebna nova izdaja, precej razširjena, ki je izšla pod naslovom: »Lehrbuch der historischen Methode«. In zopet imamo novo, razširjeno in predelano izdajo z v zglavju navedenim naslovom. — Pisatelj uči zgodovinarje iz kateresibodi stroke, kje in kako najdejo potrebne vire (heuristika); kako naj presojuje vire na pristnost, medsebojno odvisnost in popolnost (zunanja kritika); dalje, kako jih naj razlagajo, med seboj primerjajo in spopolnjujejo (hermeneutika) ter presojuje njih verjetnost (notranja kritika). Ker pa je konečno naloga zgodovinarjev, da s svojimi ugotovitvami obogatijo tudi druge, nam kaže sinteza, kako naj sestavijo svoje vire, jih spravijo v zvezo in zgodovinski dogodek opišejo. — Knjiga, ki ima precej mnogo drobnega tiska, je izredno zanimiva in poučljiva ne samo za zgodovinarje v ožjem oziru ampak tudi za bogoslovce, pravnike, modroslovce itd., ki se s svojimi strokami na zgodovinski podlagi bavijo. Knjigo toplo priporočamo, posebno mlajšemu rodu.

Matija Ljubša — Celje.

Imenik članov »Zgodovinskega društva«.

I. Častni člani:

Bulić dr. Fran, ravnatelj v p. drž. arheološkega muzeja v Splitu;

† Kos dr. Fran, profesor v p. v Ljubljani;

Murko dr. Matija, vseučiliški profesor v Pragi;

† Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.

II. Redni člani:

Bedečkovčina:

Noršič Vjekoslav, župnik.

Beltinci:

Osterc Alojzij, kaplan.

Beograd:

Repič Franjo, ravnatelj drž. želez. šole;

Tašner Josip, inspektor ministrstva za Celje;

agrarno reformo;

Vošnjak dr. Bogumil, poslanik ministrstva

za zunanje zadeve.

Brezno:

Zapečnik Ivan, postajni načelnik.

Brežice:

Drž. deška meščanska šola.

Jurhar Martin, župnik.

Lipej Franc, trgovec.

Božič dr. Anton, odvetnik;

Celjska posojilnica;

Cestnik Anton, profesor v p.

- Diehl Robert, tovarnar;
 Dolničar dr. Josip, sodnik;
 Družba sv. Mohorja;
 Drž. okoliška deška osnovna šola;
 Gruđen Mirko, bančni ravnatelj;
 Hranilnica mestne občine;
 Hrašovec dr. Juro, odvetnik;
 Južnoštajerska hranilnica;
 Kardinar Jožef, profesor v p.;
 Kožuh Josip, profesor v p.;
 Lilek Emil, vladni svetnik;
 Ljubša Matija, kaznilniški kurat v p.;
 Ljudska posojilnica;
 Ljudsko vseučilišče;
 Muzejsko društvo;
 Orožen Janko, profesor;
 Orožen dr. Milan, odvetnik;
 Perc Martin;
 Vrečko dr. Josip, odvetnik.
- Cirkovce pri Ptuj:**
 Grtl Adolf, kaplan.
 Ravšl Anton, župnik.
- Cven pri Ljutomeru:**
 Krajevni šolski odbor.
- Črenšovci:**
 Klekl Jožef, župnik v p. in narodni poslanec.
- Dob pri Domžalah:**
 Smolik Rupert, učitelj.
- Dobrovnik v Prekmurju:**
 Slanič Pavle, orožnik.
- Dravograd:**
 Kolenc Pavle, živinozdravnik.
- Dubrovnik (Dalmacija):**
 Vajda Fran, profesor pom. voj. akademije.
- Fram:**
 Posojilnica.
- Gdjinj (otok Hvar):**
 Žunkovič dr. Orest, zdravnik.
- Gornja Ponikva pri Žalcu:**
 Gorišek Janez, župnik.
- Gornja Radgona:**
 Drž. osnovna šola;
 Mavrič Karol, šolski upravitelj;
 Posojilnica;
 Požun Hinko, notar.
- Gospič:**
 Došen M. D.
- Gradec:**
 Klasinc dr. Ivan, odvetnik;
 Seminar für slaw. Philologie (Univerza).
- Guštanj:**
 Močnik Peter, šolski upravitelj.
- Hotiza pri Dolnji Lendavi:**
 Zadravec Matija, ekspozit.
- Jarenina:**
 Čížek Josip, dekan.
- Jesenice:**
 Gospodarič Cilka, učiteljica.
 Knjižnica kat. delavskega prosvetnega društva.
- Kamnica pri Mariboru:**
 Cater Anton, kaplan.
- Kamnik:**
 Mlakar o. Bernardin, frančiškan.
- Kandija pri Novem mestu:**
 Berlec Fran, orož. stražmojster v p.
- Kapela pri Radencih:**
 Meško Martin, častni kanonik.
- Kapla (Welzelsdorf):**
 Singer Stefan, župnik.
- Kočevje:**
 Drž. realna gimnazija.
- Konjice:**
 Jurko Rado, šolski nadzornik v p.;
 Mastnak Franjo, sodni uradnik;
 Okrajna učiteljska knjižnica;
 Prus dr. Anton, odvetnik;
 Rudolf dr. Ivan, odvetnik;
 Rudolf dr. Ivo, zdravnik;
 Tovornik Franc, arhidijakon;
 Trstenjak Dragotin, sreski poglavar.
- Kranj:**
 Dolar dr. Simon, profesor;
 Učiteljska knjižnica kranjskega šolskega okraja.
- Krčevina-Lajtersberg:**
 Drž. osnovna šola.
- Križevci pri Ljutomeru:**
 Ašič Maks, kaplan;
 Lebar dr. Feliks, zdravnik;
 Šafarič Franjo, šolski upravitelj;
 Weigl Josip, dekan.
- Laporje:**
 Ozimič Jože, župnik.
- Laško:**
 Pernat dr. Arnold, sodni predstojnik.
- Leskovec v Halozah:**
 Škamlec O., župnik.
- Ljubljana:**
 Andrejka dr. Rudolf, vladni svetnik;
 Benkovič dr. Ivo, odvetnik;
 Debevec dr. Jožef, profesor v p.;
 Dolenc dr. Metod, vseuč. profesor;
 Dostal Josip, ravnatelj škof. pisarne;
 Drž. I. deklška meščanska šola;
 Drž. VI. deška osnovna šola;
 Drž. moško učiteljskišče;
 Drž. žensko učiteljskišče;
 Frančiškanska knjižnica;
 Goršič dr. Franc, načelnik oddelka za socialno politiko v p.;
 Grafenauer dr. Ivan, profesor;
 Historični seminar;
 Hribar Ivan, pokrajinski namestnik v p.;
 Jeglič dr. Anton Bonaventura, škof;
 Juridična biblioteka;
 Kelemina dr. Jakob, vseuč. profesor;
 Knjižnica ljubljanskih bogoslovcev;
 Kos dr. Milko, vseuč. profesor;
 Kranjec Silvo, profesor;
 Lukman dr. Franc, vseuč. profesor;
 Mole dr. Rudolf, profesor;
 Peternel Ciril, profesor;
 Pivec dr. Melita, uradnica Lk. knjižnice;
 Robida Adolf, profesor;

- Rupel dr. Mirko, nastavnik trgovske akademije;
 Saria dr. Balduin, vseuč. profesor;
 Seminar za slovansko filologijo;
 Slavič dr. Matija, vseuč. profesor;
 Stelč dr. Fran, konservator;
 Steska Viktor, kanonik;
 Stroj Alojzij, kanonik;
 Šanda dr. Dragan, profesor;
 Šentjakobska knjižnica;
 Šerko dr. Alfred, vseuč. profesor;
 Šlebinger dr. Janko, ravnatelj Licejske knjižnice;
 Turk dr. Josip, docent;
 Vrhovnik Ivan, župnik v p.;
 Ženska realna gimnazija.
- Ljutomer:**
 Čitalnica;
 Drž. meščanska šola;
 Grossmann dr. Karol, odvetnik;
 Krajevni šolski odbor;
 Lovrec Andrej, župnik;
 Okrajna posojilnica;
 Senčar Metod, trgovec;
 Stajnkó dr. Marko, odvetnik;
 Stojan dr. Ivan, notar;
 Trinkaus Ivan, sodni predstojnik;
 Zacherl Fran, učitelj v p.
- Loka pri Zidanem mostu:**
 Potrč Slavko, kaplan;
 Šket Mihael, župnik.
- Majšperk:**
 Zajc Janez, kaplan.
- Makole:**
 Šegula Franc, župnik.
- Maribor:**
 Ašič Ivan, notar;
 Baš Franjo, profesor;
 Berdajs Vilko, veletržec;
 Bogovič Ivan, profesor;
 Boštjančič dr. Leopold, odvetnik;
 Bureš Franjo, urar;
 Cafuta Anton, kaplan;
 Cijan Josip, revident drž. železnice;
 Cimerman Jakob, profesor;
 Cizelj Miško, nadučitelj moške kaznilnice;
 Coffau Emil, skladiščnik;
 Cukala dr. Fran, kanonik;
 Černič dr. Mirko, primarij;
 Dernovšek dr. Janko, primarij;
 Devetak Viktor, revident drž. železnice;
 Dijaški dom;
 Dolar dr. Anton, profesor;
 Drž. II. dekliška meščanska šola;
 Drž. deška meščanska šola;
 Drž. gimnazija;
 Drž. moško učiteljske;
 Drž. realka;
 Faninger dr. Rihard, odvetnik;
 Gasparin Filip, profesor;
 Glaser Janko, knjižničar;
 Golubović Vekoslav, zasebni uradnik;
 Grčar Milica, učiteljica;
 Gruntar Viktor, profesor;
 Heric dr. Matija, profesor;
 Hohnjec dr. Jožef, profesor bogoslovja in narodni poslanec;
 Hojnik dr. Fran, odvetnik;
 Ipavc dr. Benjamin, zdravnik;
 Ipavc dr. Marko, sreski poglavar;
 Jakac Andrej, preglednik moške kaznilnice;
 Jančič dr. Ivan, prvi državni pravdnik;
 Janežič Rudolf, kanonik;
 Jankovič dr. Fran, zdravnik moške kaznilnice;
 Jehart dr. Anton, profesor bogoslovja;
 Jelenc inž. Jože, arhitekt;
 Jeraj dr. Josip, profesor bogoslovja;
 Juhart Franjo, sodnik;
 Juvan dr. Alojzij, mestni župan;
 Kac dr. Viktor, zdravnik;
 Karlin dr. Andrej, škof;
 Kartin dr. Franc, zobozdravnik;
 Kenda Robert, profesor;
 Kerševan Vekoslav, policijski nadsvetnik;
 Kimovec dr. Ivan, odvetnik;
 Klavžar Zora, ravnateljica mešč. šole;
 Klemenčič Anton, upravitelj pošte;
 Kociper dr. Janaz, profesor;
 Koroša Ivan, železničar;
 Korošec Anton, vladni svetnik;
 Kosi Drago, železniški uradnik;
 Kotnik dr. Fran, prosvetni inspektor;
 Kotnik dr. Janko, profesor;
 Kovačič dr. Fran, profesor bogoslovja;
 Kovačič Ivan, trgovec;
 Kovačič dr. Maks, profesor;
 Kranjc Janko, poštni uradnik;
 Kranjc Marko, oblasni odbornik;
 Kravos Ivan, sedlar;
 Krepek Anton, drž. službenec;
 Kronvogel dr. Josip, dvoraj svetnik v p.;
 Kukovec dr. Vekoslav, odvetnik;
 Lavrenčič Anton, prokurist ljublj. kreditne banke;
 Leskovar dr. Josip, oblasni predsednik;
 Lipold Ivanka, odvetnikova soproga;
 Ljudska knjižnica;
 Luxa Anton, spediter;
 Lužer Franjo, tržni nadzornik;
 Maister Rudolf, general v p.;
 Majhen Ivan, poštar;
 Malgaj Ivo, viš. revident v p.;
 Marin dr. Vilko, zdravnik;
 Matek dr. Martin, stolni prošt;
 Mikuš Lina, učiteljica;
 Minařik Franc, lekarnar;
 Mirt dr. Jožef, ravnatelj dešk. semenišča;
 Močnik Anton, pristav moške kaznilnice;
 Močnik dr. Vinko, profesor bogoslovja;
 Mohorko Jože, postajni načelnik;
 Mravljak Ivan, profesor;
 Mulej dr. Anton, odvetnik;
 Müller dr. Fero, odvetnik;
 Munda Vinko, kaplan;

- Oset Miloš, veletrgovec;
 Ostanek Franc, bančni uradnik;
 Pestevšek Karol, policijski svetnik;
 Pirkmajer dr. Otmar, načelnik ministrstva
 za notranje zadeve;
 Pirnat Franjo, drž. veterinar;
 Pivec Rupert, pom. general, komisar v p.;
 Pivko dr. Ljudevit, profesor in narodni
 poslanec;
 Ploj dr. Miroslav, veliki župan v p.;
 Ploj Oton, notar v p.;
 Poljanec Ljudmila, mešč. učiteljica;
 Posojilnica v Narodnem domu;
 Potočnik dr. Matko, ravnatelj moškega
 učiteljskega učiteljskega;
 Povalej dr. Josip, okraj. finančni ravnatelj;
 Prijatelj Karol, profesor;
 Rajh Mirko, načelnik materialnega skladišča;
 Rezman Alojzij, profesor;
 Rodé Viktor, strokovni učitelj;
 Rojko Maks, ravnatelj mestne klavnice;
 Rožman Fran, transportni kontrolor;
 Skušek Oskar, industrijalec;
 »Slomšek«, literarno društvo bogoslovcev;
 Sojč Ivan, kipar;
 Somrek dr. Josip, profesor bogoslovja;
 Spodnještajerska ljudska posojilnica;
 Stabej Josip, tajnik okr. zastopa;
 Stamol dr. Fran, zobozdravnik;
 Stergar Anton, dekan;
 Strmšek dr. Pavel, profesor;
 Stupan Bogomir, profesor;
 Šepec Marko, trgovec;
 Šerec Josip, kavarna »Jadran«;
 Škapin dr. Karol, odvetnik;
 Škofič Virgil, železničar;
 Šnuderl dr. Makso, odvetnik;
 Štupca Marija, profesorica v p.;
 Tomažič dr. Ivan, škof;
 Tominšek dr. Helena, učiteljica na mešč. šoli;
 Tominšek dr. Josip, gimn. ravnatelj;
 Toplak dr. Fran, zdravnik;
 Toplak dr. Jakob, dvorni svetnik v p.;
 Trafenik Josip, posojilnični tajnik;
 Travner dr. Vladimir, sodni svetnik;
 Trstenjak dr. Alojzij, okrajni glavar;
 Udruženje učiteljskih moškega učiteljskega;
 Umek Mihael, škof. tajnik;
 Vidic inž. Ignac, načelnik kurilnice;
 Vinarska in sadjarska šola;
 Vraber dr. Maks, kanonik;
 Vrabl Niko, višji ravnatelj moške kaznišnice;
 Zasebno žensko učiteljske šolske sester;
 Zavadlal Pavel, kurat moške kaznišnice;
 Zavodnik Albert, preglednik moške kaznišnice;
 Zidanšek Josip, profesor bogoslovja;
 Zupančič Jakob, real. ravnatelj;
 Žebot Franjo, narodni poslanec;
- Žmavc dr. Jakob, profesor v p.;
 Žunkovič Davorin, ravnatelj Študijske knjižnice.
Marija Snežna:
 Vozlič Leopold, župnik.
- Murska Sobota:**
 Brumen Ludovik, trgovec;
 Drž. realna gimnazija;
 Martinišče, r. k. dijaški zavod;
 Milač Simon, profesor;
 Mlinar Ivan, profesor;
 Pavlič Lojze, katehet;
 Sokolsko društvo;
 Šumenjak dr. Slavko, sodni predstojnik.
- Muta:**
 Perko Anton, podravnatelj železarne.
- Novo mesto:**
 Drž. realna gimnazija;
 Furlan o. Alfonz, frančiškan.
- Ormož:**
 Okrajna posojilnica.
- Pekre:**
 Pajtler Josip, učitelj.
- Pilštanj:**
 Rauter Jakob, župnik.
- Pobrežje pri Mariboru:**
 Drž. osnovna šola.
- Polenšak:**
 Poplatnik Josip, župnik.
- Praga:**
 Heric dr. Fran, nadbibliotekar vseučilišč. knjižnice.
- Prevalje:**
 Doberšek Karol, šolski upravitelj;
 Mencin Rudolf, učitelj v p.
- Prihova pri Konjicah:**
 Kumer Karol, župnik.
- Ptuj:**
 Belšak Štefan, župni upravitelj v p.;
 Drž. deška osnovna šola;
 Drž. realna gimnazija;
 Gorup Josip, sreski šolski nadzornik;
 Kolarič Anton, profesor;
 Komljanec dr. Josip, gimn. ravnatelj;
 Matevžič Anton, bančni ravnatelj;
 Minoritski samostan;
 Muzejsko društvo;
 Posojilnica;
 Skrabar Viktor, notarski namestnik;
 Smodič Anton, učitelj;
 Šalamun dr. Franjo, odvetnik;
 Turk Alojzij, profesor;
 Vošnjak Ivan, tovarnar;
 Žagar dr. Ivan, prošt.
- Rajhenburg:**
 Šlander Maks, kaplan.
- Remšnik:**
 Pavlič Vid, župnik.
- Ribnica na Pohorju:**
 Drž. osnovna šola;
 Hauptman U., šolski upravitelj.
- Rimske Toplice:**
 Bohak Jakob, provizor.

- Rogaška Slatina:**
Posojilnica.
Zdravilišče.
- Rogoznica pri Ptuj:**
Kramberger Franc, posestnik.
- Ruše:**
Drž. osnovna šola;
Glaser Viktor, lesotržec;
Podravska podružnica SPD;
Pšunder Ferdinand, župnik;
Skaza dr. Bogomir, zdravnik.
- Selnica ob Dravi:**
Majcen Alojz, šolski upravitelj.
- Sevnica ob Savi:**
Kuk Jožef, kaplan.
- Silivica pri Celju:**
Šetinc Franc, šol. upravitelj v p.;
- Slovenjgradec:**
Čížek Alojzij, mestni župnik;
Grmovšek Miloš, šolski nadzornik;
Okr. učiteljska knjižnica.
- Solčava:**
Šmid Miloš, župnik.
- Spodnja Sv. Kungota:**
Kraner Vinko, župnik.
- Središče ob Dravi:**
Cajnkra Jakob, župnik;
Hranilnica in posojilnica;
Krajevni šolski odbor.
- Stari trg pri Slovenjgradcu:**
Jurko Ivan, župnik.
- Stična:**
Knjižnica cister. opatiije.
- Strasbourg:**
Tessnière Lucien, vseuč. profesor.
- Studenci pri Mariboru:**
Hren Anton, šolski upravitelj;
Jaklič Josip, carinski posrednik.
- Studenice pri Poljčanah:**
Cede Jožef, župnik.
- Svečina:**
Napotnik o. Leopold, administrator.
- Sv. Barbara v Halozah:**
Vogrin Janez, župnik.
- Sv. Benedikt v Slov. goricah:**
Brvar Ignacij, kaplan;
Gomilšek Franc, župnik.
- Sv. Duh na Starji gori:**
Drž. osnovna šola.
- Sv. Ema:**
Plepelec Josip, župnik.
- Sv. Florijan pri Rogatcu:**
Stefanciosa Andrej, učitelj.
- Sv. Jedert:**
Lončarič Josip, župnik.
- Sv. Jurij na Ščavnici:**
Jaušovec Fran, učitelj;
Jurinec Matija, posestnik paromlina;
Satler Franc, kaplan.
- Sv. Jurij ob južni železnici:**
Kmetijska šola;
Marzidovšek Jakob, vojni kurat v p.;
- Slov. kat. prosvetno društvo;
- Svečina dr. Fran, zdravnik.
- Sv. Jurij ob Pesnici:**
Trstenjak Ernest, župnik.
- Sv. Jurij ob Taboru:**
Pichler Alojz, kaplan;
Zdolšek Franc, župnik.
- Sv. Lenart v Slov. goricah:**
Drž. deška meščanska šola;
Glavna hranilnica;
Gorišek dr. Milan, odvetnik;
Haunig dr. Ožbald, sodni predstojnik;
Janžekovič Jožef, dekan;
Kramberger dr. Ludovik, zdravnik;
Velnar Jože, šolski upravitelj.
- Sv. Lovrenc na Dravskem polju:**
Spindler Franc, župnik.
- Sv. Marjeta ob Pesnici:**
Frangelj Jernej, župnik.
- Sv. Marjeta pri Moškanjcih:**
Drž. osnovna šola.
- Sv. Marko pri Ptuj:**
Drž. osnovna šola.
- Sv. Martin pri Slovenjgradcu:**
Lenart Janez, nadžupnik.
- Sv. Martin pri Vurbergu:**
Lajnsič Anton, župnik;
Kobnik Katarina, učiteljica.
- Sv. Miklavž pri Ormožu:**
Vargazon dr. Matija, posestnik.
- Sv. Peter pri Mariboru:**
Krevh Matko, kaplan;
Štrakl Matej, župnik.
- Sv. Rupert nad Laškim:**
Jager Avguštin, župnik.
- Sv. Tomaž pri Veliki Nedelji:**
Zemljšč Matija, župnik.
- Ščavnica:**
Koprivc Aleksander, šolski upravitelj.
- Škofja vas pri Celju:**
Kafel Anton.
- Šmarje pri Jelšah:**
Hranilnica in posojilnica;
Kartin Herbert, sreski poglavar;
Šašel dr. Josip, sodni predstojnik.
- Šmartno na Pakli:**
Presker Karol, župnik.
- Šmartno pri Velenju:**
Guzel Jurij, kaplan.
- Šoštanj:**
Fras Marko, vodja zemljiške knjige v p.;
- Mayer dr. Fran, odvetnik.
- Št. Ilj pri Velenju:**
Schreiner Franc, župnik.
- Št. Ilj v Slov. goricah:**
Vračko Evald, župnik.
- Št. Jernej na Dolenjskem:**
Schoeppl dr. Anton, odvetnik.
- Št. Pavel pri Preboldu:**
Končan Fortunat, župnik.
- Št. Vid nad Cerknico:**
Drž. osnovna šola.
- Št. Vid nad Ljubljano:**
Breznik dr. Anton, profesor;

- Jerè dr. Fran, profesor;
Ravnateljstvo škofijske gimnazije;
Solar Jakob, profesor.
- Trbovlje:**
Ratej Miroslav, katehet;
Žmavc Jože, katehet.
- Turnišče:**
Župnijska knjižnica.
- Velika Nedelja:**
Horvat Friderik, dekan.
- Veržej:**
Bralno društvo;
Marijanišče, salezijanski zavod.
- Vič pri Ljubljani:**
Drž. osnovna šola.
- Vransko:**
Zdolšek Josip, sodni predstojnik.
- Vrhnika:**
Drž. osnovna šola.
- Vuhred:**
Minafik Pavel, trgovec;
Pahernik inž. Franjo, veleposestnik.
- Vurberg pri Ptuj:**
Drž. osnovna šola.
Kokelj Alojzij, župnik.
- Vuzenica:**
Drž. osnovna šola;
Hranilnica in posojilnica;
Mravljak Josip, župan;
Vollmajer Karol.
- Zagreb:**
Barle Janko, kanonik;
Jelenić dr. Julijan, vseuč. profesor;
Klemenc Josip, asistent nar. muzeja;
Matković Martin, profesor;
Slav. seminar vseučilišča;
Zavrnik dr. Fran, vseuč. profesor.
- Zibika:**
Jelšnik Ivan, župnik.
- Zreče pri Konjicah:**
Karba Matija.
- Zalec:**
Savinjska posojilnica.

Skupno število rednih članov: 424.

Zamena publikacij.

Zgodovinsko društvo zamenjuje svoje publikacije s sledečimi korporacijami ozir. uredništvi:

- Annales scientifiques du Commissariat de
I' Instruction du peuple, Charkov (Ukraina).
Arheološki Vjesnik, Zagreb.
B'lgarskata Akademija na naukitè, Sofija.
Jugoslavenska Akademija, Zagreb.
Kr. Srpska Akademija, Beograd.
Arhiv za albansku starinu, jezik i etnolo-
giju, Beograd.
Bogoslovni vestnik, Ljubljana.
Carinthia, Celovec.
Čas, Ljubljana.
Český Časopis historický, Praha.
Dom in svet, Ljubljana.
Etnolog, Ljubljana.
Geografski vestnik, Ljubljana.
Glasnik etnografskog muzeja, Beograd.
Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo,
Ljubljana.
Glasnik Skopskog naučnog društva, Skoplje.
Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Her-
cegovini, Sarajevo.
Jahrbücher für Kultur und Geschichte der
Slaven, Breslau.
Katedra Istorii Europ. Kultury, Charkov
(Ukraina).
Ljubljanski Zvon, Ljubljana.
Lud, Lvov.
Mentor, Ljubljana.
Narodna starina, Zagreb.
Popotnik, Ljubljana.
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i
folklor, Beograd.
Slavia, Praga.
Slavisches Institut, Berlin.
Slovenski Pravnik, Ljubljana.
Starinar, Beograd.
Starohrvatska Prosvjeta, Knin—Zagreb.
Strani pregled, Beograd.
Vasvármegye és Szombathely város Kul-
turegyesülete, Sombotelj.
Věstnik archivu a musea ostravského
kraje, Mor. Ostrava.
Vjesnik kr. drž. arkiva u Zagrebu, Zagreb.
Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatin-
sku, Split.
Zbornik za umetnostno zgodovino, Ljub-
ljana.
Zeitschrift des historischen Vereines für
Steiermark, Gradec.

Doposlane tiskovine.

(Od 16. junija do 28. avgusta 1928.)

Ilešić dr. Fran, Bezjak i Bezjaci.

Ljubljanski Zvon 1928, št. 6, 7, 8.

Kr. Srpska Akademija: Srpski Etnografski Zbornik 42.

Dr. Tihomir Gjorgjević, Živo ti običaj narodni. Beograd 1928.

Posebna izdanja, knj. 69: Bitka na Kolubari. 1.—2. Beograd.

Naselja i poreklo stanovništva. Knj. 25. 1928. Beograd 1928.

Starinar IV. (1926, 1927).

Starohrvatska Prosvjeta 1927, N. S. I., 3—4.

Popotnik 1928, št. 10.

Slovenski Pravniki, 1928, št. 5—8.

Bogoslovni Vestnik VIII., 1928, št. 3.

Český Časopis Historický. R. XXXIV., seš. 2.

Dom in Svet 1928, št. 6.

Izdanja Matice Hrvatske, Zagreb 1927: Bulić-Karaman, Palača cara Dioklecijana u Splitu.

Elin Pelin-Esli dr. I., Izabrane novele.

Kolo, knj. VIII. Mažuranić Fr., Od zore do mraka; Nazor Vlad.,

Priče; Šegvić K., Toma Splićanin.

Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen und im neuen Oesterreich, 49. Jahrgang. Leipzig, 1928.

Slavia VII ,I. 1928.

Publikacije Zgodovinskega društva:

»Časopis« 1. I.—XXXIII. (1904—1928).

Vsak letnik po 40 Din: * I., zv. 1., VIII., XI., XII., zv. 1., XIII.

Kazalo za II. I.—XX, Časopisa 30 Din.

Zgodovinska knjižnica I. oddelek, 1. zv.: Krajevne kronike. Din 2.

Zgodovinska knjižnica II. oddelek, 1. zv.: Prazgodovinske izkopine.
Din 2.

* Vrsto všek dr. K.: Celjski grofje in njih ozemlje.

Vrsto všek dr. K.: Dr. Matija Prelog. Din 2.

Kragelj Josip, Tolminski opravilnik. Din 2.

Kovačič Fr.: Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini. Din 10,
po pošti Din 13.

* Kovačič Fr.: Trg Središče.

Kovačič Fr.: Ljutomer. Zgodovina trga in sreza. Din 50, po pošti
Din 53.

Košir P. — Möderndorfer V.: Ljudska medicina. Din 10.

Dolenc dr. Metod: Knečko dedno nasledstvo za časa veljav-
nosti gorskih bukev. Din 10.

Z zvezdico zaznamovane postavke so razpečane.